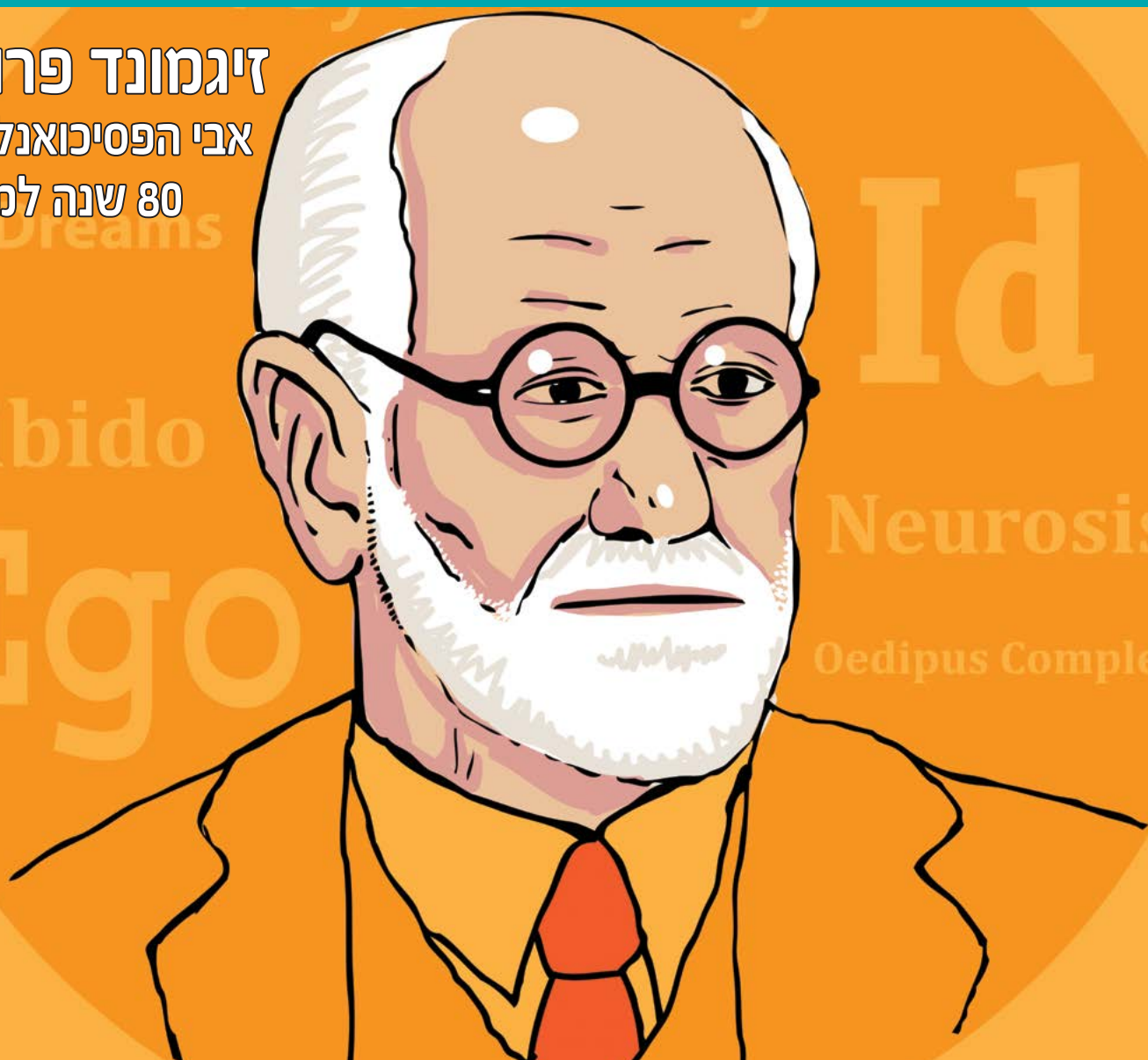

פסיכואקטואליה

אוקטובר
2019

רבעון הסתדרות הפסיכולוגים בישראל

זיגמונד פרויד
אבי הפסיכואנליזה
80 שנה למותו

על "שבירת הכלים" של הלא מודע המודרני

36 ד"ר עידית שלו

פרויד והטלפתיה

מסע מטלטל במחזות עולם הנסתר והבלתי נודע

41 ד"ר עפרה אשל

נורופסיכואנליזה:

46 חריגה ממסורת או חזרה למקורות? טלי לביא

פרופיל אישי

פרופ' עמנואל ברמן פסיכולוג קליני בכיר

54 ופסיכואנליטיקאי נחמה רפאלי

לפרויד בהוקרה

17 פרופ' עמנואל ברמן

פרויד והמדע מסה על המסע מסובייקטיביות

19 לאובייקטיביות ובחזרה

צבי גיל

האקטואליות של התסביך האדיפלי

25 מקסים בן אמו

על גבי קריאה ב"עתידה של אשליה"

וב"משה האיש ואמונת הייחוד"

31 גבריאל דהאן

BE HAPPY

ביטוח בריאות הקבוצתי של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל

במציאות כמו שלנו חשוב שלך ולבני משפחתך יהיה ביטוח בריאות פרטי.

☺ בשביל חופש הבחירה בנותני שירות רפואיים ☺ בשביל קבלת שירותים רפואיים בזמינות מרבית

☺ בשביל לכסות הוצאות רפואיות יקרות ☺ בשביל הביטחון והשקט הנפשי שלך!

פוליסה BE HAPPY הינה הרחבה לביטוח המשלים בקופת חולים (אין כפל ביטוח!) מוצעת לחברי הפ"י ובמחירים ובתנאים אטרקטיביים במיוחד, וכוללת בין השאר:

- כיסוי להשתלות, ניתוחים וטיפולים מיוחדים בחו"ל (כולל הצלת שמיעה וראיה).
- כיסוי מורחב לתרופות שאינן כלולות בסל הבריאות עד לסך של 4,000,000 ₪.
- הוצאות רפואיות בעת גילוי מחלה קשה, או אירוע רפואי קשה.
- ניתוחים פרטיים וטיפולים מחליפי ניתוח בישראל.
- שירותים אמבולטוריים כגון: התייעצות עם רופא מומחה בדיקות אבחוניות, טיפולי שיקום, כיסוי לנשים בהריון, כיסוי מיוחד לילדים ועוד...

חשוב שיהיה כבי שאלא נצטק...

* המידע הינו כללי בלבד, התנאים הקובעים הם אלה המופיעים בפוליסה

פוליסה BE HAPPY גובשה ומלווה ע"י

חברת הייעוץ ש. לוטינגר ושות' - המובילה בתחום ביטוחי הבריאות בישראל
לפרטים והצטרפות בטלפון 072-2227357, או במייל: irena-n@ayalon-ins.co.il

תוכן עניינים

דבר המערכת	3
צילה טנא, נחמה רפאלי, איריס ברנט, ד"ר מירי נהרי, אלה בן-נן	
משולחן הוועד המרכזי ויו"ר הפ"י	4
יורם שליאר	
מה חדש בחטיבה?	6
חדשות החטיבות	
משולחנו של הפסיכולוג הארצי	14
גבי פרץ	
משולחנה של הפסיכולוגית הראשית במשרד החינוך	16
ד"ר חוה פרידמן	
לפרויד בהוקרה	17
פרופ' עמנואל ברמן	
פרויד והמדע מסה על המסע מסובייקטיביות	19
לאובייקטיביות ובחזרה צבי גיל	
האקטואליות של התסביך האדיפלי	25
מקסים בן אמו	
על גבי קריאה ב"עתידיה של אשליה"	31
וב"משה האיש ואמונת הייחוד" גבריא דהאן	
על "שבירת הכלים" של הלא מודע המודרני	36
ד"ר עידית שלו	
פרויד והטלפתיה מסע מטלטל במחזות עולם הנסתר	41
והבלתי נודע ד"ר עפרה אשל	
נירופסיכואנליזה: חריגה ממסורת או חזרה למקורות?	46
טלי לביא	
פסיכולוגים יוצרים	
בעקבות ספרו האחרון של יורי סלע:	
From Dualism to Oneness in Psychoanalysis: A Zen Perspective on the Mind-body Question	50
נעמי אורבך-שבילי מתארת את צילה טנא	
פרופיל אישי	
פרופ' עמנואל ברמן פסיכולוג קליני בכיר ופסיכואנליטיקאי	54
נחמה רפאלי	
הפינה המשפטית	
החיסיון הפסיכולוגי לאן? בעקבות פסק דין חדש של בג"ץ	57
עו"ד ברוך אברהמי	
משולחנה של ועדת האתיקה	
מסירת חומרי גלם של מבחנים פסיכולוגיים בהוראת בית המשפט	60
ספרים מומלצים שבתאי מג'ר	
עמדת קריאה - סקירת ספרים חדשים	62
ניצה אייל לזכרך ליאורה בר-טור	65
ברכות למקבלי תארים	66

חברות המערכת

צילה טנא - יו"ר טל' 09-9566711, טלפקס: 054-7933195 דוא"ל: zilaabrasha@gmail.com	
נחמה רפאלי טלפון: 054-3976394 דוא"ל: nechamaraph@gmail.com	
איריס ברנט טלפון: 054-6876801 דוא"ל: berenti@bezeqint.net	
ד"ר מירי נהרי טלפון: 054-6298888 דוא"ל: miri.nehari@gmail.com	
אלה בן-נן טלפון: 052-3236360 דוא"ל: e_ben_nun@hotmail.com	

הסתדרות הפסיכולוגים בישראל:

יו"ר הפ"י - מר יורם שליאר | מנכ"ל הפ"י - מר דני כפרי
טל' 03-5239393, תד. 3361 רמת גן, מיקוד 5213601
פקס: 03-5230763 | דוא"ל: psycho@zahav.net.il
עריכה לשונית: יעל שלמון ברנע yaelzz@gmail.com
עיצוב ועריכה גרפית: יעלצ'יק - עיצוב גרפי 050-8537244
פרסום והפקה: ניו יורק ניו יורק (ישראל) בע"מ
רח' יהודה לוי 92, תל-אביב www.newyork-newyork.co.il

דבר המערכת

שלום רב לחברי הפ"י ולקוראים הנאמנים של עיתון "פסיכואקטואליה".
שנה חדשה בפתחנו ואנו מאחלים לכולנו - שנה טובה ופורייה.

הפעם מוקדש עיתוננו לזיגמונד פרויד במלאת 80 שנה למותו, ואנו מודים לכל הפסיכולוגים שנענו לפניותינו ושלחו לנו מאמרים פרי עטם. אין ספק שהדבר מייצג רק "קמצוץ" ממה שנכתב על אודות פרויד וייכתב עוד בעתיד, אך מסייע לנו בהנצחת שמו של אחד מגדולי הפסיכולוגים. בימים אלה זכינו גם לקבל הצעה מרתקת לעולמו של פרויד באמצעות הספר שערך ערן רולניק, "זיגמונד פרויד - מכתבים".

החבורת הבאה שלנו שתצא לאור בתחילת שנת 2020 תוקדש כולה לנושא "הפסיכוסומטיקה". פסיכולוגים שיש להם עניין מיוחד בתחום זה מוזמנים עדיין לשלוח לנו מאמרים שיקבלו את התייחסותנו ויועברו לפרסום לאחר הערכה, אם יגיעו לא יאוחר מסוף נובמבר 2019.

מחכים לתגובותיכם, למאמרים פרי עטכם ולהצעות שלכם לנושאים חדשים שכדאי שיקבלו מקום בחבורת הבאות של העיתון.

צילה טנא, יו"ר מערכת פסיכואקטואליה
וחברות המערכת

ד"ר יוכי בן-נן ז"ל ממייסדות פסיכואקטואליה, פסיכולוגית התפתחותית ורפואית, יו"ר הפ"י בשנים 2009-2014.	

יורם שליאור, יו"ר הפ"י

לחברי וחברות הפ"י שלום רב,

פסיכיאטר למקום.

תביעה משפטית שהוגשה על ידי הפסיכולוג לבית המשפט נוגעת באופן ישיר לעניינו האישי אבל יש לה גם משמעות ציבורית לגבי הניסיון של משרד הבריאות למנוע מפסיכולוגים לשמש כמנהלים של תחנות ברה"ן ולהעדיף רופאים. לפיכך החליטה הפ"י לבקש להצטרף כידיד בית המשפט לנושא זה.

הנושא הנוסף שלגביו הוחלט להצטרף כידיד בית המשפט הוא עניין גירוש ילדי המהגרות שאליו התייחסתי קודם, אולם נודע לנו מפי היועץ המשפטי שלנו כי בשלב זה העתירה עצמה כנגד גירוש ילדי המהגרות נדחתה על ידי בית המשפט. בכל מקרה, הבקשה שלנו מוכנה לעת שהעתירה תוגש שוב.

התיקון לחוק החינוך המיוחד - בחודשים האחרונים התרחשה עליית מדרגה במאבק כנגד המשך יישום חוק החינוך המיוחד במתכונתו הנוכחית. החטיבה החינוכית שלנו פועלת במלוא הכוח לנסות ולהגדיל את המודעות של כל הגורמים הרלוונטיים ובעיקר של מקבלי ההחלטות לגבי הבעיות הקשות והכשלים הצפויים ביישום החוק. התקיימו פגישות עם מטה פסיכולוגיה במשרד החינוך וצפויה בשבוע הבא פגישה עם מנכ"ל משרד החינוך בנושא. במקביל מנהלי השפח"ם התלכדו והקימו ועד פעולה להתמודד עם הנושא ועם נושא נוסף - הקמת מרכזי אבחון במסגרת התוכנית של משרד החינוך "מלקות ללמידה" שנרחיב עליה במידת הצורך בדיווח הבא. בנוסף - ביחד עם הפורום המשותף למען הפסיכולוגיה הציבורית נעשו חבירות בנושא עם הסתדרות המורים, מנהלי מחלקות חינוך ומנהלי מחלקות פרט במרכז השלטון המקומי וכן עם ארגוני הורים כדי לקדם את השינויים הנדרשים ביישום התיקון לחוק החינוך המיוחד.

בהמשך לכך, ב-22.9.19 התקיימה פגישה חשובה ומשמעותית עם מנכ"ל משרד החינוך מר שמואל אבואב. בפגישה לקחו חלק מצד משרד החינוך כל אנשי המטה הרלוונטיים לנושא הרפורמה בחינוך המיוחד ומהצד של הפסיכולוגים נכחו נציגי הארגונים - הפ"י, החטיבה במח"ר והתנועה לפסיכולוגיה ציבורית וכן נציגי ועד המנהלים ונציגי החטיבה החינוכית. בפגישה נטלו חלק גם נציגי ועדות הפרט באגפי החינוך ברשויות המקומיות, שאליהן כאמור חברנו. המנכ"ל הקשיב קשב רב לנציגינו שפרשו לפניו את הבעיות ביישום החוק כפי שעלו מהפילוט במחוז צפון כשהדגש היה שאיננו מתנגדים לרעיון במהותו אלא לכך שלא נבנתה בשטח תשתית בעיקר מבחינת המורים בחינוך הרגיל

חודשים מאוד אינטנסיביים עברו עלינו, ונראה שזו רק התחלה של תהליכים חשובים ומרגשים שמתרחשים בשדה הפסיכולוגיה. אז מה היה לנו ומה צפוי שעוד שיהיה: לאחרונה פרסמנו מספר ניירות עמדה בנושאים שונים במטרה להעלות על סדר היום את מה שחשוב בעניינינו ודורש שינוי.

גילוי דעת בנושא מעצרים וגירוש של ילדים של מהגרות עבודה - פנינו לראש ממשלת ישראל, שר הפנים, שר החינוך ונשיא המדינה ופרשנו בפניהם את הנזקים הרגשיים וההתפתחותיים עבור ילדי המהגרות המיועדים לגירוש מהארץ כמו גם את המחירים הרגשיים והטראומה של חבריהם לכיתה שנותרים בארץ בעקבות גירוש חבריהם, ודרשנו למנוע את המהלך (גילוי הדעת נמצא באתר הפ"י). במקביל הכנו בקשה להתקבל כידידי בית המשפט בדיון בבג"ץ כנגד הגירוש.

מצב הפסיכולוגיה הציבורית בדרום - על רקע המתוחות המתמשכת בדרום, שיגרנו ביחד עם שותפינו בפורום הארגונים למען הפסיכולוגיה הציבורית מכתב לראש הממשלה והשרים בנושא מצוקת מערך שירותי הפסיכולוגיה הציבורית במערב הנגב ועוטף עזה. פרשנו בפניהם את הנתונים הקשים והתרענו על העדר חמור במתן שירותים פסיכולוגיים לציבור במערב הנגב ועוטף עזה, במסגרת של תחנות ציבוריות לבריאות הנפש או מרפאות קופות החולים לבריאות נפש. בעזרת יח"ץ של פורום הארגונים לפסיכולוגיה ציבורית, המכתב זכה לחשיפה ותהודה רבה בתוכניות הרדיו השונות. בהקשר לכך צריך לציין ולהדגיש כי יש להוציא מכלל זה את חברינו הפסיכולוגים החינוכיים בשפ"ח"ם בדרום שעושים כל העת עבודה קשה ויומיומית, הראויה לכל הערכה, בתוך מערכות החינוך ובקהילות בעקבות מצב החירום המתמשך באזורם. אנחנו מחזקים את ידיכם ונמשיך להיאבק ביחד עם שותפינו בפורום המשותף על שינויי התקינה בכלל ועל חיזוק השפ"ח"ם בדרום בפרט.

הצטרפות כידיד בית המשפט - הוועד המרכזי של הפ"י החליט לאחרונה לבקש להצטרף כידיד בית המשפט בשני נושאים. כללית - הצטרפות כידיד בית משפט משמעותה לעמוד לצד בית המשפט כגורם מקצועי ולספק לבית המשפט חומר וידע רלוונטיים מקצועיים לגבי הנושא שעל שולחנו.

נושא אחד הוא פרשת התחנה לבריאות הנפש ברח' הארבעה בתל אביב שבעטייה נמנעה בחירתו של פסיכולוג קליני ותיק ומנוסה ששימש שנים רבות כסגן מנהל התחנה ובמקומו מונה

בעקבות תפוסה מלאה של הכנס. אין ספק כי הדבר מעיד על הפופולריות של כנס הפסיכולוגים החינוכיים שהייתה מאז ומעולם גבוהה ועל עלייה נוספת בפופולריות שלו עקב ההצלחה המסחררת והמשובים המצוינים שהיו לכנס הקודם באילת. לצערנו הרב חברים וחברות רבים נותרו מתוסכלים ללא יכולת להירשם לכנס, ותלונות רבות הגיעו אל מארגני הכנס ואלי בנושא. התלונות התמקדו בעיקר בשיטת ההרשמה של "כל הקודם זוכה". מארגני הכנס שוקדים בימים אלה לנפות הרשמות כפולות ולהרחיב ככל הניתן את הסדנאות ולנסות להגדיל את מספר החדרים ולכן חשוב להמשיך ולהירשם לרשימת ההמתנה. צריך להדגיש כי הכנס הוגדל מראש ב-20% ביחס לכנס הקודם מבחינת התפוסה ומספר הסדנאות, אבל הביקוש הסתבר גדול הרבה יותר. נראה כי בשנה הבאה תצטרך החטיבה החינוכית לחשוב על כנס במושגים של 1,100 משתתפים לפחות. מעבר לניסיון לאפשר כבר היום לחברים וחברות נוספים להירשם לכנס הנוכחי, אנו בהפ"י, ביחד עם החטיבה החינוכית, לומדים את הנושא ונפיק את המסקנות המתבקשות לשנה הבאה. כנסים נוספים יוצאים לדרך. כנס החטיבה השיקומית ב-2019.11.21-20 בנר עציון, כנס החטיבה ההתפתחותית ב-2020.2.13-11 בנווה אילן, כנס החטיבה התעסוקתית ב-2020.3.6-4 בנר עציון, וכנס החטיבה הרפואית שטרם נקבעו לו סופית תאריך ומקום.

ימי עבודה וחשיבה של הוועד המרכזי - הוועד המרכזי של הפ"י החליט לקיים שני ימי עבודה וחשיבה שיוקדשו לדיון ולבירור לגבי המהות והמשמעות של הפ"י היום ולעתיד. במהלך דיוני הוועד מאז תחילת הקדנציה הנוכחית עלו סוגיות חשובות כגון שאלת האוטונומיה של החטיבות, אחריות החטיבות הייצוגיות בוועד המרכזי, תפקידי הוועד המרכזי ועוד. ברור לנו כי סוגיות אלה נוגעות בשאלת עצם מהותו של הארגון שלנו ואין אפשרות להתקדם בהן מבלי לדון ראשית בשאלת המהות והיעוד שלנו כארגון. לפיכך סוכם כי נתכנס בחודש אוקטובר ליומיים לדון בנושאים השונים ולקבל החלטות. בין שאר המטרות של מפגש זה גם גיבוש ושיפור עבודת הוועד. החלטות הוועד המרכזי יפורסמו לציבור להתייחסות ולהערות, ולאחר מכן יובאו לדיון ב"מרכז" (גוף המורכב מחברי הוועד המרכזי, מכל חברי ועדי החטיבות, ומחברי ועדת הביקורת וועדת האתיקה), ב-5 בדצמבר 2019, ולאחר מכן יובא סיכום הדיון לאספה, להכרעת כלל החברים.

שנת תש"פ פרשה עלינו כנפיה ואנו כבר אחרי חגי תשרי. נאחל שתהיה זו שנה של שלום ופיוס ואחדות, והתמודדות עם כל האתגרים שלפנינו, ובריאות וסיפוק ונחת מכל מעשי ידנו.

לוי היי

שלכם,
יורם

לקליטה של ילדים מהחינוך המיוחד. הודגש הצורך ללוות באופן סדיר ומתמשך את הצוותים ושאנחנו המשאב המשמעותי ביותר שיש בידי המערכת לעשות זאת, ודרשנו שישתפו אותנו יותר בתהליך קבלת ההחלטות לגבי המשך היישום של הרפורמה בכל הארץ. המנכ"ל הקשיב קשב רב, שאל שאלות חשובות, רשם את הערות המשתתפים והבטיח שיעשה מאמץ גדול ללמוד מהפייולט בצפון במטרה לתקן את הדרוש תיקון. אנו מקווים שמכאן ואילך אכן נשותף יותר בחשיבה, בתכנון וביישום התיקון. ברור מעל כל ספק שבניית התשתית ליישום החוק באופן נכון תחייב גם שינויים בתקינה ובמרכיבי התפקיד של הפסיכולוגים החינוכיים בשטח, וכן תתחייב התארגנות אחרת של השפ"חים.

הצטרפות לקבינט הציבורי לחינוך - ביוזמה ברוכה של איש החינוך רם שמואלי ויו"ר איגוד אגפי החינוך במרכז השלטון המקומי אבי קמינסקי הוקם הקבינט הציבורי לחינוך, המבקש לפעול ביחד עם משרד החינוך וארגוני החברה האזרחית והמשק לבניית תוכנית עשור לחיזוק החברה הישראלית על ידי חיזוק ושיפור החינוך במדינת ישראל. הפורום המשותף של הפסיכולוגיה הציבורית החליט להצטרף למיזם חשוב זה ביחד עם עוד כ-10 גופים וארגונים מרכזיים. ב-2019.8.9 התקיים בבנייני האומה בירושלים אירוע ההשקה של הקבינט וגל תמימי-סיקולר, מנהלת השפ"ח בהר חברון העומדת מאחורי הקשר עם מייסדי הקבינט, ואנוכי, ייצגנו את הפורום באירוע. מצגת הכנס הועלתה לאתר הפ"י.

אישור דוחות כספיים לשנת 2018 - הוועד המרכזי אישר לאחרונה את הדוחות הכספיים של הפ"י לשנת 2018. דוחות אלה מראים שיפור ניכר בהתנהלותה הכספית של הפ"י לעומת 2017: הקטנה בהוצאות ובעלות הפעילות למול הגדלה משמעותית בהכנסות. התוצאה היא יתרה כספית אשר תסייע לממן פעילויות לטובת מקצוע הפסיכולוגיה והפסיכולוגים.

כנסי החטיבות - בימים אלה נפתחת עונת הכנסים המרגשת והמשמעותית שלנו וחלק מהחטיבות כבר הוציאו פרסומים ופתחו הרשמות לכנסים שלהן.

לפני מספר שבועות עלה לרשת אתר כנס החטיבה הקלינית ונפתחה ההרשמה אליו, עבורנו זו התרגשות וקורת רוח רבה שכן השנה לראשונה, לאחר שנים רבות, החטיבה הקלינית שלנו מקיימת כנס שנתי, דבר המעיד על התפתחותה המרשימה והתעצמותה של החטיבה הקלינית ועל כך גאוותנו. מאחלים לכם כנס משמעותי ומוצלח.

כנס הפסיכולוגים החינוכיים יצא לדרך גם הוא בימים אלה - מתוכנן כנס מרשים עם מספר עצום של סדנאות מרתקות ופוטנציאל של 800 משתתפים. ההרשמה לכנס נפתחה ביום שני שעבר ובתוך מספר שעות נסתיימה ההרשמה האינטרנטית

מה חדש בחטיבה?

דבר החטיבה ההתפתחותית

חברות וחברים יקרים שלום רב,

אומנם חלפו כבר כמה שבועות, אך ברצוננו לפתוח את דבר החטיבה הנוכחי בכאב הגדול שאחז בנו עם מותה הפתאומי של נועה גינוסר בסוף חודש אוגוסט. נועה הייתה פסיכולוגית קלינית, אולם העשייה ההתפתחותית שלה הייתה ענפה כל כך, וחברי חטיבה רבים היו עמיתיה לפעילותה היומיומית באלו"ט ובמכון חרוב. חברי החטיבה הכירו היטב את נועה, רבים הוכשרו על ידה, באופן ישיר או עקיף, וזכו להיחשף לאישיותה הנעימה, למקצועיותה ולהשראה שהעניקה לסובביה. בשנים האחרונות נועה לקחה חלק פעיל בכנסים ובהשתלמויות שלנו והייתה זו זכות לשמוע מרעיונותיה וממחשבותיה על תחומי העיסוק שלנו. נועה כתבה ופרסמה מאמרים, ואלו יהיו עבורנו זיכרון לפועלה ולמורשתה. יהי זכרה ברוך.

ולשאר ענייני היום...

טרם "התאוששנו" מהרפורמה בבריאות הנפש שהשפיעה על עבודתנו, ובעוד מתווה השילוב וההכלה הנוגע לילדי החינוך המיוחד מעסיק רבים מאיתנו סביב מהות התמיכה שיזכו לקבל (ובעיקר, וכפי הנראה כעת, התמיכה שבעצם לא יזכו לקבל), רפורמה מצערת נוספת "מתקרבת" אלינו כסופה. גם הפעם הפונים שלנו נותרים ללא ההגנה הראויה לצרכים שלהם, והפעם העניין הוא ההחזרים הכספיים לטיפולים ההתפתחותיים.

כידוע, השירותים הניתנים במסגרת המכונים להתפתחות הילד, הכוללים בסל השירותים, אמורים להינתן בתוך פרק זמן סביר, ומשך ההמתנה המרבי לאבחון ולתחילת טיפול גם יחד (מרגע הפנייה הראשונה של המשפחה לקופה), הוא שלושה חודשים. על מנת לקצר את זמני ההמתנה לטיפולים ולאפשר לילדים לממש את זכאותם, הוסכם בחוזרי משרד הבריאות בשנים האחרונות כי אם יתעכב האבחון או מתן הטיפול לפרק זמן ממושך יותר, הילד יהיה זכאי להחזר כספי בגין רכישת השירות באופן פרטי, בכפוף לתעריפון ובקיזוז השתתפות עצמית ("החזרים"). אומנם ההחזר בגין רכישת הטיפול באופן פרטי הוא חלקי וההפרש מושת על גבי ההורים, וברור שהורים רבים שידם אינה משגת, מתקשים לנצל אפיק זה בשל קושי לגייס ולממן את עלות הטיפולים עד לקבלת ההחזר בפועל מהקופה לאחר מספר חודשים, ועדיין הסדר ההחזר עבור קבלת שירותים

פארא־רפואיים אצל מטפלים פרטיים סייע למאות אלפי ילדים לקבל מענה בזמן סביר, לפתח יחידות התפתחותיות מוכרות ומפוקחות על ידי משרד הבריאות הפועלות בהסדרים כספיים „בחוזים של הקופות, ולהרחיב את הזמינות הגאוגרפית של שירותי התפתחות הילד בקהילה.

לאורך השנים הלינו קופות החולים על ההחזרים שעלותם גבוהה. לטענתן, חוק ביטוח בריאות מבוסס על ניהול הטיפול על ידי הקופות ולא על החזרים כספיים (כמו בחברות ביטוח). אפיק זה היה אמור לעודד את קופות החולים להרחיב את מתן השירותים בשירות הציבורי וכך לקצר את זמני ההמתנה (ללא צורך בהחזר בגין רכישת השירות באופן פרטי). וכידוע בפועל, ולמרות העלייה הדמוגרפית והעלייה המתמדת בכמות הפניות למכונים, מצבת התקינה כמעט שלא השתנתה.

בדוח מבקר המדינה מינואר 2017 הופיעה התייחסות לנושא ולפיה "ביטול מנגנון ההחזרים שנקבע לא יפתור את בעיית אורכי התורים ולקופות לא יהיה כל אינטרס לשיפור המצב... הורים שהפרטה מצויה בכיסם יפנו למימון פרטי במקום מימון ציבורי, ובמקרה הגרוע למי שלא מצויה בידו הפרטה ויאלץ להמתין בתורים ארוכים - יקבל טיפול מאוחר (דבר שעלול לפגוע ביכולת של ילדו להשתלב בחינוך הרגיל) או שיעבור הזמן וכבר גם לא יהיה זכאי לטיפול כלל במסגרת הסל כי ילדו יעבור את גיל הזכאות המפורט בסל". בנוסף, מאחר שבשנים 2009-2013 גדל מספר הילדים שקיבלו טיפול ב־44% ומספר הטיפולים ב־48%, ברור שבעקבות מדיניות ההחזרים ופתיחת היחידות הטיפוליות הטיפולים הפכו לנגישים יותר.

והנה, באופן תמוה, ובניגוד לעמדה שהוצגה בדו"ח המבקר לעיל, לאחרונה החליט משרד הבריאות לבטל את התקנה, מבלי ליצור דרישה חלופית מקופות החולים. כלומר, מבלי לאפשר מתן טיפול פארא־רפואי ראוי ומקצועי בזמן סביר לאותם הילדים בתוך הקופה ומבלי לחזק ולשמר את מערך היחידות ההתפתחותיות הקורסות בתעריפי הפסד מהקופות, עידן הטיפול בהחזרים מגיע אל סופו. המשמעות היא כמובן שתורי ההמתנה הארוכים גם כך, רק יתארכו עוד ועוד מאחר שלקופות החולים אין כעת שום חובה להסדיר את הנושא. ברור שבמקרה זה ביטול החוזר הינו גזירה נוראית עבור תינוקות, פעוטות וילדים בגיל הרך עם עיכובים התפתחותיים שונים, וכן גזירה על הצוותים המקצועיים ביחידות התפתחותיות מאחר שרבות מהן לא יוכלו להמשיך

ולתקיים.

לפיכך, יחד עם המועצה לפסיכולוגיה ציבורית, אנו פונים אל משרד הבריאות בנושא, בדרישה בהולה וללא דיחוי, לבחון מחדש את התוכנית הכוללת צמצום הזכאות להחזרים על הקופות ולקדם מנגנון רגולציה אפקטיבי אשר יוביל לכך כי קופות החולים יעמדו בזמני ההמתנה שנקבעו כסבירים לטיפולים לילדים באמצעות תוספת משמעותית של מרחב פיזי (חדרי טיפול), ציוד נדרש ותקנים של כוח אדם מקצועי ומיומן במכונים וביחידות טיפוליות זמינות. ברור שרק כך ניתן יהיה להבטיח שכל הילדים יקבלו את הטיפולים שלהם הם זכאים בזמן סביר וללא תלות ביכולות הכלכליות של הוריהם. המלצתנו היא כי רק לאחר שיוכחו הקופות שהן נותנות מענה טיפולי ראוי, ולא יהיה צורך בשימוש בהחזר עבור שירותים שנרכשו באופן פרטי, ניתן לשקול בהתאם למצב את שינוי מדיניות ההחזרים.

אנו תקווה שמאמצים אלו יישאו פרי, וברור שאירועים מעין אלה, המתרחשים חדשות לבקרים, מוכיחים שוב ושוב עד כמה עלינו לעמוד על המשמר ולפעול בכל דרך בתחום גיבוש מדיניות ציבורית בתחום הצרכים ההתפתחותיים של ילדים צעירים.

דבר החטיבה הרפואית

שלום רב,

עם פתיחת שנת תשע"ט אנו מברכים את כל חברי החטיבה הרפואית המצויים בשלבים המקצועיים השונים ומאחלים לכם שנת פעילות פורה ומהנה, בפן המקצועי והאישי.

בפתחה של שנה חדשה, כמותמיד, מביטים לאחור, על מה שהיה, ומסתכלים קדימה, בצפייה ובתקווה לחדש. כמו המטופלים שלנו, כך גם אנחנו, מחד גיסא נהנים מהיש ומהיציבות ומבקשים להתפתח בתוכו, ומאידך גיסא עומדים כנגד שינויים, כאלה שאנו מתכננים ומייחלים להם, וכאלה שמגיעים, מבלי שהוזמנו, ודורשים מאיתנו בתורם שנשתנה יחד איתם.

כוועד שהחל את עבודתו המשותפת לפני שנה, הצלחנו השנה להפיק את הכנס השני בפסיכולוגיה רפואית ולנסות לאפשר בו חווית למידה קצת אחרת. אנו תקווה שהכנס הצליח בתשוקתו לעורר גם משהו מהתשוקה בשטח.

צוות החטיבה לפסיכולוגיה רפואית מהווה פסיפס של השונות הבין-דורית והמקצועית של התחום שלנו, ממדריכים, דרך

ולסיום, גם קצת חדשות טובות.

נעדכן כי כנס החטיבה שיתקיים בפברואר מתקרב, התרגשנו לראות את ההיענות ל"קול קורא" שהוצאנו, ורבים מחברי החטיבה פנו אלינו עם הצעות להרצאות ולסדנאות מרתקות. אנו תקווה שהיענות דומה תהיה גם ברישום לכנס ובנוכחות בו! אז אנא פתחו יומנים: **הכנס שלנו יתקיים בתאריכים 11-13.2.2020 במלון הכנסים בנווה אילן**, פרטים על התוכנית המפורטת ומלאת החידושים תתפרסם בקרוב.

וכתמיד, פורום ועד החטיבה ונציגיה מזמין את כולכם להצטרף אלינו ולתרום מרעיונותיכם, ממחשבותיכם, מיכולת הכתיבה שלכם, מרשת המכרים המקצועית שלכם ומזמנכם הפנוי. עמוד הפייסבוק שלנו בעריכת חן מעוז הינו רק עוד דוגמא נוספת למה ניתן לעשות יחד. אז שוב תודה!

כתבו לנו: psych.develop@gmail.com

שלכם,

חברות ועד החטיבה ההתפתחותית

מתמחים, ממובילי יוזמות עצמאיות בשטח למובילי רוח חדשה בתוך מערכות קיימות. השונות הזאת מאפשרת לנו לעבוד יחד כצוות המבקש להתחיל להתבונן על שדה הפסיכולוגיה הרפואית, ולהבין כיצד נכון להתמקם בתוכו כדי להעשיר את עצמנו ולהעמיק את השפעתנו כפרופסיה על עולם הפסיכולוגיה בפרט ואולי בצנעה גם להשפיע במעט על תנועות בחברה, דרך מסגרות רפואיות ואקדמיות קיימות.

במהלך השנה נתקלנו גם בפער בין התשוקה שלנו לבין היכולת לממש אותה הלכה למעשה. הרצון להוביל שינוי, והחמלה שנדרשת בו...

נאחל לעצמנו להמשיך לשאוף גבוה, לייצר ולקדם את התחום. אנו מאחלים לכולנו שנה של המשך עשייה, חדשנות, התפתחות, למידה וסיפוק.

בברכת שנה טובה,

ועד החטיבה ונציגיו,

ורד עצמון משולם (יו"ר), יעל שרון, יעל סיון, נועה שמש,

יהודה ניניו, שיר רייכרט, אורי מנדלקורן וליזה ויינברג

דבר החטיבה הקלינית

חברי חטיבה יקרים ויקרות,

בגיליון הקודם בישרנו לכם על כוונתנו לקיים כנס פסיכולוגים קליניים ראשון מטעם החטיבה הקלינית, באילת, בתאריכים 12-14 בדצמבר. בינתיים הכנס פורסם ולשמחתנו מייד עורר עניין רב. וכבר כ־120 משתתפים נרשמו בפחות משבוע! בחרנו לעסוק בשעה הטיפולית דרך סדנאות קבוצתיות בשל המרכזיות של הקשבה טיפולית מעמיקה במהלך השעה לעבודת הפסיכולוג הקליני. הקפדנו בכנס, ככל הניתן, לתת ביטוי לזרמים השונים המאפיינים את הפסיכולוגיה הקלינית בישראל.

במקביל לארגון הכנס אנו ממשיכים גם לחשוב ולארגן ימי עיון לאורך השנה, ויום העיון הבא, הפעם בשיתוף מכון שלם, בנושא "תסריטים נרקסיסטיים של ההורות", יתקיים ב־11.11.2019, בתל אביב. גם ליום זה ישנה היענות גבוהה בשטח ואנו סבורים כי הוא מתייחס לנושא חם וחשוב.

במקביל אנחנו ממשיכים לחשוב על עוד ועוד רעיונות שיכולים להתאים לצרכים שלכם, ציבור הפסיכולוגים הקליניים. מכאן חשבנו לפני כחצי שנה, שיכול להיות נחמד לשלב תוכן פסיכולוגי ותוכן אומנותי ולארגן מפגש בעל אופי אינטימי בשעות הערב (מבלי שתידרשו לוותר על יום עבודה). קראנו למפגשים פסיכולוגיה, והראשון שבהם התקיים במוזאון בת ים לאומנות עכשווית ושילב פסיכולוגיה עם תערוכה של ציור ופיסול ועסק בטרומה בעידן החדש. המפגש זכה לתגובות מפרגנות ולכן המשכנו עם היוזמה והמפגש הבא יתקיים בתיאטרון צוותא בתל אביב, ב־28.10.2019, והפעם ישלב תוכן פסיכולוגי עם אומנות התיאטרון ויעסוק בנושא אובדן של תינוק ולידה שקטה. כזכור לכם זיהינו צורך של פסיכולוגים קליניים לעבור קורס

מקוצר בטיפול זוגי ומשפחתי. הקורסים שארגנו בתל אביב (בשיתוף מכון מגיד) התמלאו במהירות ולאחרונה פתחנו עוד קורס (בשיתוף מכון שילוב) בירושלים. אנו בהחלט חושבים שיש בהכשרה הקלינית את הבסיס והיסודות לטיפול בכלל, וקורסים אלו נועדו לעזור לפסיכולוגים קליניים שהכשרתם לעולם אינה נגמרת את ההיכרות הראשונית עם תחום הטיפול הזוגי והמשפחתי.

בנוסף אנו רוצים לעדכן שאינדקס הפסיכולוגים הקליניים שעליו הכרזנו בגיליון הקודם אכן קורם עור וגידים ונמצא בהקמה. בחודשים הקרובים הוא צפוי לעלות לאוויר והמחיר עבור חברי החטיבה יהיה משמעותית יותר נמוך ממחיר העלות. אנו גם עסוקים בחיפוש אחר הטבות לחברי הפ"י ולאחרונה פרסמנו כי הגענו להסכם על דמי ניהול מופחתים לקרנות השתלמות וקופות גמל בחיסכון פסיבי עם חברת ההשקעות הלמן אדובי. הטבה זו מצטרפת למספר הטבות קודמות שעדיין עומדות לרשותכם כגון הביטוח המקצועי שעלותו המופחתת בהפ"י השפיעה על השוק ומחירי הביטוח ירדו גם בחברות מתחרות.

לסיום נעדכן שאנו גם מתכננים יום עיון משותף על מחקר בפסיכותרפיה עם הסניף הישראלי של החברה הבינלאומית לחקר הפסיכותרפיה (SPR - IL).

חורף נעים וחם בקליניקה, בשירות הציבורי, ובבית.

ועד החטיבה הקלינית

עמוס ספיבק - יו"ר, אביאל אורן, יחיאל אסולין

שי איתמר, עודד מאיר, רפאל יונתן לאוס

כנס הפסיכולוגיה הקלינית הקשבה לשעה הטיפולית

12-14.12.19 חמישי - שבת
מלון ישרוטל ספורט קלאב אילת

דבר החטיבה החינוכית

לפסיכולוגיות ולפסיכולוגים החינוכיים שלום רב,

פתיחת שנת הלימודים מאחורינו, ובשעה שהגיליון מונח לפניכם, אנו מתכוננים או עוסקים כבר בחזרה לשגרה, בחיינו הפרטיים וכמובן גם בעבודתנו.

ראשית כול, אנו מברכים את מנהלי השפ"חים בארץ על הקמה מחדש של ועד המנהלים - גוף משמעותי, שמרכז חשיבה ופעילות ביחס לעבודה הציבורית בפסיכולוגיה החינוכית כפי שבאה לידי ביטוי בשטח, בשפ"חים. זהו גוף שהיה קיים בעבר, והיעדרו מנוף המקצוע בלט. אנו מאחלים לנציגים בוועד המנהלים ולשותפיהם עשייה משמעותית, ונשמח להמשיך ולשתף פעולה בנושאים השונים העולים בעבודתנו.

נושאים רבים מעסיקים את ועד החטיבה החינוכית בימים אלה. חלקם זוכים לתהודה ציבורית רבה, מסיבות שונות, וחלקם נחבאים יותר. ככל שאנו מעורבים בנושאים רבים יותר, מול דמויות רבות וגופים הקשורים בדרכים שונות לפסיכולוגיה החינוכית, הולך ומתבהר לנו כי הנושאים קשורים ושזורים זה בזה, משפיעים ומושפעים. הפסיכולוגיה החינוכית, כמו כל ילד שאנו לוקחים חלק בבירור מצבו, צרכיו וכוחותיו, מושפעת ממעגלים אקולוגיים רבים ומורכבים. לאור זאת, אנו שואפים לפעול בשיתוף עם כמה שיותר גורמים בעלי עניין ובעלי השפעה, מתוך הבנה שהתערבות אפקטיבית צריכה לקחת בחשבון היבטים שונים וריבוי השפעות על המקצוע ועל העוסקים בו. נתייחס היום למספר נושאים מרכזיים.

תהליך ההכשרה בפסיכולוגיה החינוכית

נציגי ועד החטיבה החלו בתהליך משותף עם הוועדה המקצועית לפסיכולוגיה חינוכית של משרד הבריאות, ובשיתוף פורום הדרכה והכשרה בשפ" וועד המתמחים בפסיכולוגיה חינוכית. מטרתנו לנסות להגדיר, למפות ולהציע מתווה מעודכן להכשרה בפסיכולוגיה חינוכית על כל שלביה, לאור השינויים המשמעותיים בשדות החינוך והפסיכולוגיה, ובהתאמה אליהם. התהליך בראשיתו ואנו מודים לשותפינו לדרך על שיתוף הפעולה, ומאמינים שהתהליך יהיה משמעותי ובעל ערך.

השינוי בחוק החינוך המיוחד

אנו עוקבים אחרי "תיקון חוק חינוך מיוחד (תיקון מס' 11), התשע"ח-2018" שמדגיש את ההכלה וההשתלבות של תלמידים בעלי מוגבלויות. בשנה האחרונה עסקנו בלמידה של השלכותיו על עבודתנו באופן תאורטי ומעשי מתוך החלת יישום החוק במחוז צפון ובהקשר לתכנון היישום בכל המחוזות בארץ

בשנה הקרובה. ברוח הדברים שנאמרו בפתיחת דברינו, אנו רואים את השלכות השינוי בחוק עלינו כחלק מתמונה רחבה של מצב הפסיכולוגיה החינוכית בישראל. על כן, אנו משתפים פעולה עם מרב הגורמים הרלוונטיים. ראשית, הפעילות שלנו, הסתדרות הפסיכולוגים בישראל, מתקיימת מתוך פורום הארגונים למען הפסיכולוגיה הציבורית בישראל, יחד עם חטיבת הפסיכולוגים בהסתדרות המח"ר והתנועה למען הפסיכולוגיה הציבורית. הגופים השונים עקבו וניסו ללמוד את המהלך מאז הדיונים בוועדת החינוך בכנסת בשנה שעברה (פברואר 2018). ככל שהחלו להתבהר הפרטים עלו שאלות ודאגות. הוקם צוות משותף שמרכז ומוביל את הפעילות, עם נציגות משלושת הארגונים ומועד מנהלי השפ"חים. עד כה, הצוות המשותף:

- קיים מספר פגישות עם מטה שפ"י.
- שלח נציגות לאירוע שולחנות עגולים של משרד החינוך בנושא התיקון לחוק.
- נפגש עם מר דודי מזרחי, מנהל אגף תקציבים במשרד החינוך, פגישה אשר השתתפו בה גם מטה שפ"י, מירי נבון מנהלת אגף הכלה והשתלבות שהוקם במשרד במסגרת המהלך, ורחלי אברמזון מנהלת אגף חינוך מיוחד.
- הגיש חומרי רקע ונייר עמדה לדיון שהתקיים בנושא במועצת הפסיכולוגים במשרד הבריאות. דיון המשך נקבע לסוף ספטמבר והצוות המשותף נערך אליו בימים אלה (בעת כתיבת הדברים).
- נפגש עם נציגים של ארגון מנהלי מחלקות חינוך מיוחד באגפי החינוך של הרשויות המקומיות.
- השתתף בוועדת החינוך בכנסת בדיון סביב השינוי בחוק.
- השתתף בפגישה במטה אגף פסיכולוגיה בשפ"י עם מנהלי שפ"חים מרחבי הארץ.
- הוציא מכתב לשר ומנכ"ל משרד החינוך יחד עם איגוד מנהלי אגפי החינוך ברשויות.
- השתתף בפגישה עם כבוד השופט דורנר בנושא הכלה והשתלבות של תלמידות ותלמידים עם צרכים מיוחדים במערכת החינוך.
- הצטרף להפגנה של קואליציית ההורים לילדים עם צרכים מיוחדים שבה נשאו דברים נציגי פורום הארגונים.

בחודש יולי קיימנו אספת חירום של פסיכולוגים חינוכיים מכל הארץ, שמטרתה חשיבה משותפת בנושא תיקון החוק והשלכותיו לשם ייצוג נאמן של עמדות שיש סביב הסכמה רחבה בשטח. לאספה הגיעו כ-70 פסיכולוגים מכל הארץ, והיא עוררה חשיבה ועשייה רבה בשטח ואצלנו. אנו מודים לכל מי שהגיע ולקח חלק, ולכל מי שממשיך בעשייה מאז. אנו מזמינים

- מעבירי הסדנאות, משתתפי הכנס שלוקחים חלק בפעילויות הפנאי, ובעיקר לצוות המסור, העובד ללא לאות ביצירת האירוע המיוחד הזה עבור כולנו: ארז בלנאו, גלי שיין טל, נעם יצחקי, גיא יקר ורתי כהן טרכטנברוט.

כנס הפסיכולוגיה החינוכית הבין-לאומי, קפריסין, יולי 2020

באופן הרחוק, בקיץ הבא, אנו רואים את כנס הארגון הבין-לאומי לפסיכולוגיה חינוכית, אשר יתקיים הפעם בקפריסין. עמיתינו בקפריסין פנו אלינו, והביעו עניין בשיתופי פעולה סביב הכנס. נשמח לשותפים לחשיבה על דרכים אפשריות לפעול יחד, המעוניינים מוזמנים לפנות אלינו.

כמו כן, אנו מזמינים אתכם להיכנס כבר עכשיו לאתר הכנס, ומעודדים פסיכולוגים חינוכיים מישראל לקחת בו חלק באופן פעיל, דרך הגשת תקצירים, וכמובן השתתפות בכנס עצמו.

כתובת אתר הכנס: <http://ispa2020.org>

אנו ממשיכים לעמוד לרשותכם בכל שאלה, רעיון או בקשה, נשמח לשותפות של עוד אנשים בנושאים השונים, אנא פנו אלינו: edupsyhappy@gmail.com בכתובת המייל שלנו: בדף הפייסבוק שלנו: החטיבה החינוכית בהסתדרות הפסיכולוגים בישראל.

בברכת שנה טובה של שלום, התפתחות, הנאה והשפעה,

החברות והפעילות בוועד החטיבה החינוכית בהפי"

את כל מי שמעוניין לקחת חלק בעשייה לפנות אלינו.

הכנס השנתי של הפסיכולוגיה החינוכית

בשבוע השני של חודש ספטמבר נפתחה ההרשמה לכנס הפסיכולוגים החינוכיים 2019. תוך פחות משלוש שעות נרשמו לכנס 800 משתתפים, וההרשמה נסגרה. לצד השמחה על הביקוש הגבוה ושותפות הפסיכולוגים החינוכיים בחוויית הכנס, אנו מודעים למורכבות שעלתה בהרשמה, ולתסכול של מי שלא הצליחו להירשם לכנס. צוות הכנס עובד, בהתנדבות, שעות רבות כל שבוע, על מנת להביא את הכנס לרמה הגבוהה ביותר בכל ההיבטים - החוויה, הרמה המקצועית, מגוון הסדנאות ועוד. ואכן, בשנתיים האחרונות חל גידול של כ-40% במספר הפסיכולוגים שמגיעים לכנס. למרות החשיבה רבה שהושקעה בנושא, הגדלת מספר החדרים, גיוס מנחים חדשים להעברת סדנאות בהתנדבות וניסיון לשפר את הליך ההרשמה, היו תקלות, והייתה חווית משתמש לא פשוטה לנרשמים. אין ספק כי במציאות זו, שיטת הרישום של כל הקודם זוכה אינה אופטימלית. יחד עם זאת, במספר כל כך גדול של משתתפים וסדנאות, לא ניתן לבצע שיבוץ ידני לסדנאות כפי שהיה נהוג בעבר. ברור לנו שלנוכח האטרקטיביות הגדולה של הכנס אנו נדרשים לחשיבה מחדש על גודל הכנס, אופיו וכן על תהליך הרישום. לקראת הכנס הבא, נקיים חשיבה מחודשת ורחבה על היבטיו השונים של הכנס. אנו מזמינים מי שרוצה לקחת חלק בחשיבה, לפנות אלינו.

ובינתיים, אנו מאחלים לקראת הכנס הקרוב, כנס מוצלח, נעים ומעשיר. בהזדמנות זו נודה לכל העושים במלאכה בהתנדבות

החטיבה התעסוקתית | כנס "בין ההר לים"

4-6 מרס 2020 | מלון ניר עציון

דבר החטיבה התעסוקתית-ארגונית חברתית

לחברים שלום רב,

לילות הקיץ מבשרים את בוא הסתיו ועימם את השנה החדשה. זו העת להתבונן, לעשות חשבון נפש על מה שהיה ולתכנן את זו שתהיה.

אז מה היה לנו:

היה צמא להיפגש, ללמוד ולהתעדכן בכנס החטיבה השנתי בניר עציון וביום עיון בשיתוף עם המכללה האקדמית אשר בשניהם השתתפו מעל 250 מחברי החטיבה. ובמהלך כל השנה בדיונים ובפעילות הענפה בקבוצת הפייסבוק של החטיבה.

עסקנו בהנכחה שלנו באמצעות הפקת סרטון מהי פסיכולוגיה תעסוקתית, קידום הצרכים שלנו במגזר הציבורי באמצעות פעילות במח"ר ושילוב נציגה של החטיבה במועצה לבריאות העובד.

הגבנו לכל פנייה על הדרת חברי החטיבה מתוכניות הכשרה המתאימות לניסיון התעסוקתי שלהם, הורחבה הגישה למידע על מכרזים באמצעות המנוי של הפ"י ביפעת מכרזים.

ומה ידוע כעת שצפוי בשנה החדשה:

ניפגש במלון ניר עציון, בתאריכים 4-6 במרץ 2020. בכנס השנתי של החטיבה:

בין הים להר - המסע המשותף בעולם המשתנה

במסע של 3 ימים - בין הים להר, בין הרגשי למעשי, בין הגועש למרגיע, בין המגביה עוף למפליג למרחקים, בין הנוזלי למוצק, בין חלקי הנפש הרבים שבהם אנחנו חיים, נעים וממשיכים במסע.

זה הזמן לסמן את התאריכים ביומן ולאפשר לכם את השהות לצאת למסע אישי בתחילת האביב. הוא משמעותי וחשוב לעוסקים במיון, ייעוץ אישי או ארגוני. כולנו עוברים את המסע באופן אישי ונפגשים בתהליכי העבודה עם אנשים אשר נמצאים במסעם הפרטי.

מה בין מסע לבין עבודה וקריירה?

נדמה כי החיבור הוא טבעי - המעבר ממקום אחד אל האחר מחייב תנועה, גילוי מתמיד של נכסים אישיים רוחניים, נפשיים ופיזיים כאחד. על מנת שהמסע יהיה משמעותי הוא מחייב את ההולך בו להיות בשינוי.

בתוך המסע אנחנו מוצאים עצמנו בתוואי שטח שונים המצריכים

מאיתנו כוחות רבים ומגוונים - כאלו שיש בנו וכאלו שעלינו לפתח, כאלו שיתפתחו בנו אם רק נסכים להמשיך ולדבוק בו. עלינו ללמוד - לטפס, לרדת בזהירות, ליפול ולהתגלגל, להיזהר בל נחליק, לשחות, לצוף, למצוא מאחז בטוח, לחבוש את פצעינו, לתכנן, להצטער, להתעודד, לנוח, למצוא שותפים לדרך ולא לשכוח להתבונן בנוף בסיפוק.

במסע קדימה אנו מורגלים להביט הלאה אל האופק, לסמן יעד או מטרה. אך במסע התעסוקתי, המסתכל קדימה, אנחנו, הפסיכולוגים התעסוקתיים, מסייעים לאדם להביט גם לאחור ולראות בו מקור לכוח להמשיך הלאה -

מה מספרת לנו הדרך שנעשתה עד כה? היכן הייתה נקודת המוצא? עם אילו אתגרים התמודד כבר האדם ויכול להם? מתי הוא כאב? מתי היה גאה בעצמו? את מי הוא אהב? מתי הוא נאהב ומדוע?

כן, לאחר מחשבה ובדיקה, החלטנו לחזור למלון ניר עציון המוכר ולהפחית עלויות על ידי צמצום ימי הכנס ל-3 ימים מלאים, קרי ל-2 לילות. בימים אלו יתקיימו רק סדנאות לאורך כל ימי הכנס, אשר יאפשר לנו להקדיש זמן להכיר את המשתתפים בסדנה העובדים במקומות אחרים, מביאים תפיסות נוספות ומאפשרים את הרחבת הרשת החברתית. הכנס הוא הרבה מעבר ללמידה המשמעותית שנערכת בסדנה, הוא זמן איכות לעצמך, שחשוב עבור ההתפתחות המקצועית והרווחה הנפשית, וזמן לפתוח צוהר לעולם מחוץ לכותלי מקום העבודה.

נוסף לכנס אנו מתכננים ימי עיון במהלך השנה, מפגשים עם השטח באופן בלתי פורמלי והרחבת הפעילות ברשת. בכל ישיבה שלנו אנו מעלים עוד רעיונות לפעולה. אך לשם כך, אנו זקוקים למתנדבים נוספים. זה יכול להיות לטובת פרויקט נקודתי או כחלק מוועד החטיבה. נשמח לשמוע מכם אם במייל: vaadpsy@gmail.com, או בפנייה לכל אחת מחברות הוועד.

שתהיה שנה עשירה בעשייה, התפתחות וצמיחה אישית וחברתית. שנה שבה השיתוף יהיה הצליל המוביל על פני הפיצול, שנה של הקשבה פעילה, הכלה, נתינה וכבוד לאחר. שנה שבה נמשיך במסע, נגלה עולמות, נגמיש את הגבולות, נכיר אנשים בדרך ונעשיר את עולמנו בחוויות משמעותיות.

שנה של בריאות, שמחה ואהבה, שנה טובה ואמורה!

חברות ועד החטיבה

דבר החטיבה השיקומית

חברי חטיבה יקרים,

כתיבת הטור לגיליון זה הייתה משימה מאתגרת במיוחד. הרצון לדווח על אירועים מרגשים ומשמחים שנמצאים ממש לפתחנו נמהל ברצון לעצור ולהתייחד עם שניים מאבות הפסיכולוגיה השיקומית בארץ שהלכו לאחרונה לעולמם, פרופ' לנארד דילר ופרופ' שלמה כץ, זכרם לברכה. ננסה לתת מקום לשני הרצונות הללו, ולעבור ביניהם ברגישות ובכבוד.

ב־16.08.2019 נפטר פרופ' לנארד דילר ממרכז השיקום על שם ראסק באוניברסיטת ניו יורק. פרופ' דני הופיין כתב לזכרו: "פרופ' דילר שימש שנים ארוכות כפסיכולוג הראשי של המרכז. בשנות השבעים של המאה הקודמת הייתה לו, יחד עם עמיתו פרופ' בן ישי, תרומה מהותית וחשובה להקמת ומיסוד הנירופסיכולוגיה השיקומית בישראל. הוא היה במידה רבה האידאולוג והמתודולוג של הגישה הכוללנית בשיקום נירופסיכולוגי וזכה על כך להכרה בינלאומית מקיפה".

ב־26.08.2019 נפטר פרופ' אמריטוס שלמה כץ, שהיה מחלוצי הפסיכולוגיה השיקומית בישראל, הן באקדמיה והן ביישומה הקליני. חברי סגל המגמה לפסיכולוגיה שיקומית באוניברסיטת בר-אילן, פרופ' אלי וקיל, ד"ר נעה וילצינסקי, פרופ' אילנית חסון-אוחיון, ד"ר תמר זילברג ופרופ' אורי רסובסקי כתבו לזכרו: "פרופ' כץ היה ממייסדי המגמה לפסיכולוגיה שיקומית באוניברסיטת בר-אילן בתחילת שנות ה־70, ובאותה תקופה, לאחר מלחמת יום הכיפורים, בשיתוף עם אגף השיקום במשרד הביטחון, הקים את מרכז 'מרגזה' לשיקום נפגעי ראש של צה"ל. פרופ' כץ היה חוקר וקלינאי, כתב עשרות מאמרים ופרקים בספרים ותרם רבות לידע המקצועי בפסיכולוגיה שיקומית ולביסוס התחום בארץ. הוא לימד והכשיר סטודנטים רבים והשאיר חותם משמעותי בקרב הסטודנטים והקולגות הרבים עימם עבד לאורך השנים.

פרופ' כץ נולד בדרום אפריקה ב־1939, שם למד לתואר ראשון בפסיכולוגיה וסוציולוגיה. את התואר השני בלימודי פסיכולוגיה קלינית למד בבר-אילן והתמחה בטיפול באנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית. הוא המשיך לתואר שלישי באוניברסיטת וויסקונסין, וכתב דוקטורט שעסק במסגרות שיקום. כששב לישראל, הביא עמו פרופ' כץ את ניסיונו הקליני ואת הידע שרכש בתחום השיקום, והיה לחלוץ הפסיכולוגיה השיקומית

בארץ כתחום אקדמי וכתחום התמחות. הוא הקים את המגמה הראשונה בארץ לפסיכולוגיה שיקומית באוניברסיטת בר-אילן. התחום הוכר על-ידי משרד הבריאות כתחום התמחות והמגמה הכשירה מאז דורות של פסיכולוגים שיקומיים. נוסף על הקמת המגמה, פרופ' כץ הקים קליניקה שיקומית במחלקה לפסיכולוגיה, שהעניקה טיפול נפשי לאנשים עם מוגבלויות. קליניקה זו עובדת עשרות שנים וממשיכה כיום לתת שירותים פסיכולוגיים לאנשים עם מוגבלויות ונכויות שונות, כיחידה בתוך הקליניקה לשרות הקהילה של המחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

בתקופת מלחמת יום הכיפורים, במקביל לפעילותו האקדמית, הקים פרופ' כץ יחד עם אגף השיקום במש' הביטחון את מרכז 'מרגזה' ביפו לשיקום נפגעי ראש. פרופ' כץ ניהל שנים רבות את המרכז והכשיר בו סטודנטים. המקום ייחודי מסוגו בעולם מאחר שהוא מספק מענה לאנשים שעברו חבלות ראש קשות, חלקם עם 100% נכות. במרכז 50 מטופלים ו־20 אנשי צוות. פרופ' כץ הגה את הקונצפט של קהילה שבה ניתנת למטופלים אוטונומיה מרבית ומוצעים להם מרחבי יצירה, סדנאות וטיפולים. פרופ' כץ קיבל פרס מפעל חיים מהחטיבה השיקומית בהסתדרות הפסיכולוגים על תרומתו הייחודית.

פרופ' כץ היה איש אציל נפש, נעים הליכות, מלא חמלה ורגישות, וקולגה למופת. כתלמידיו ובהמשך כקולגות שלו למדנו ממנו המון על השילוב המיוחד בין רוחב לב, נתינה, אכפתיות לבין מקצועיות וחתיירה לטוב ביותר. בקרב תלמידיו זכה לא פעם לכינוי 'קארל רוג'רס' המקומי, כינוי ששיקף את הקבלה ללא תנאים, האמונה בטוב שבאדם וביכולת שלו לצמוח, שהפגין כלפי מטופליו, תלמידיו והקולגות שלו. הערכים שלמדנו מפרופ' כץ ממשיכים ללוות אותנו יום יום בעבודתנו ואנחנו אסירי תודה על השותפות שהייתה ועל כל שעשה עבור הפסיכולוגיה השיקומית בפרט והפסיכולוגיה בכלל. אין ספק שיחסר לנו".

אנו, תלמידיהם ותלמידי תלמידיהם של הענקים האלה, נמשיך ללמוד וללמד את מורשתם, להתפתח ולהתמקצע, הן בשדה המחקרי והן בשדה הקליני. ולהלן, כמה מן האירועים הקרובים, שרוחם של פרופ' דילר ופרופ' כץ ודאי תשרה בהם, ואנו מקווים שדרכם נוכל גם להוקיר במידת מה את פועלם רב השנים:

1. הכנס השנתי השישי של החטיבה כבר ממש קרוב. בתאריכים 20-21.11.2019 ניפגש במלון ניר עציון ליומיים

עם מוגבלות ובאופן ביטוין בשדה החברתי ובפרקטיקה הקלינית.

כחלק מתפיסת העולם שלנו בוועד החטיבה, ההשתלמות פתוחה לפסיכולוגים מכל תחומי ההתמחות, ואנו תקווה כי לאחר סיום מחזור הלימודים הראשון ייפתחו מחזורים נוספים, וכן שברוח השיתוף תוכניות הכשרה והשתלמויות שונות יפתחו את שעריהן גם בפני פסיכולוגים שיקומיים.

התפתחויות חשובות נוספות שמתרחשות כעת בשדה השיקומי כוללות עבודה על תוכנית הכשרה בטיפול קוגניטיבי (פרטים בהמשך) וכן הנגשה של תכנים מעולם הפסיכולוגיה השיקומית בשפה הערבית: יאסמין אבו־פול וקרסטין בג'אלה עסוקות באיסוף שאלונים וחומרי אבחון, ביצירת כתוביות לסרטונים שהופקו בשנה שעברה ובתפעול עמוד הפייסבוק "علم نفس تأهيلي" - פסיכולוגיה שיקומית" שאחריו עוקבים למעלה מ-400 איש.

ועד החטיבה מסיים בעוד זמן קצר שנה ראשונה של פעילות. בקרוב נתכנס כדי לסכם את השנה החולפת, להפיק לקחים, ללמוד ולתכנן תוכניות לקראת השנה הבאה. נשמח גם לשמוע מכם על הנושאים שמעסיקים אתכם ושבהם תרצו שנטפל. מוזמנים לכתוב לנו לכתובת rehab@psychology.org בברכה,

ועד החטיבה לפסיכולוגיה שיקומית בהפ"י

בסימן של "קולות וצבעים: הפסיכולוגיה השיקומית כפסיפס של אנשים, זהויות ותרבויות". הוועדה המדעית, שכוללת את ד"ר יורם בראב, ד"ר שושי פלמור, ד"ר עידית שלו, ד"ר הילה כהן וד"ר שרון נפרסטק רקמה לנו כנס עשיר ומעניין, והוועדה המארגנת, שכוללת את דניאל לוי, טל בן־יצחק שלו, נטע משגב צובארי, יאסמין אבו־פול, ד"ר נטע בן ארי, עדי סמדרג'ה ויותם בן־שץ, יחד עם צוות המשרד של הפ"י ואלי אבוטבול מחברת הכנסים "אורטל" דואגים לכל התפאורה והדרישות הלוגיסטיות. אתם רק צריכים לבוא עם סקרנות והתרגשות. מאמץ מיוחד הושקע בשימור מחירי הכנס משנה שעברה, בניסיון לאפשר לכל הפסיכולוגים השיקומיים בכל שלבי ההתמחות לקחת בו חלק.

2. השתלמות בנושא לימודי מוגבלויות ו-ICF תיפתח אף היא בחודש נובמבר. ההשתלמות היא פרי עבודה משותפת של ועד החטיבה יחד עם ד"ר נצן אלמוג מהתוכנית ללימודי מוגבלויות בקריה האקדמית אונו. הקורס יאפשר היכרות עם מסגרת חשיבה עכשווית ועדכנית מתחום לימודי המוגבלות וכן יציע קווים מנחים לעבודה בעת בניית תוכנית טיפול לילדים או אנשים עם מוגבלות ומחלה, בראייה מוכוונת אדם. במסגרת הקורס, שייערך במתכונת של סדנה, ייפגשו המשתתפים עם מושג המוגבלות מזוויות שונות, תוך דיון בתאוריות, תפיסות וייצוגים של אנשים

הכנס השנתי של החטיבה השיקומית

קולות וצבעים

הפסיכולוגיה השיקומית כפסיפס של אנשים, זהויות ותרבויות

20-21.11.19

מלון ניר עציון

גבי פרץ, הפסיכולוג הארצי

לציבור הפסיכולוגים שלום רב,

- מדגם קטן מתוך ההיגדים החיוביים שעלו בשיתוף: לפסיכולוגים עמדה ערכית המייחסת חשיבות לעבודה הציבורית ולתרומה לקהילה.
- השירות הציבורי מתרחש בסביבה רב מקצועית שמאפשרת שיח ותרומה הדדית להתפתחות המקצועית.
- המגוון הרחב של העבודה, הן עם המטופלים עצמם והן עם עמיתים למקצוע ובעלי מקצועות אחרים, מוסיף אתגרים מקצועיים וענייניים, מאפשר קידום והתפתחות מקצועית.
- אפשרות להתפתחות מקצועית משמעותית: פרקטיקנט מתמחה מומחה מדריך, וקבלת אחריות על תחומים שונים בארגון.
- תחושת השייכות המקצועית והחברתית.
- "אני מרגישה שהעבודה שבחרתי מספקת, ומעניקה לי תחושת משמעות שלא יכולתי לקבל במקצוע אחר".
- "החלטתי להישאר בשירות הציבורי בגלל השילוב שבין עמדה ערכית לבין רצון לעבוד בצוות רב מקצועי ולהמשיך להשתלם ולהתפתח מבחינה מקצועית".
- "יצוין כי עבודתי מרתקת ומגוונת, ומעניקה תחושת סיפוק בשל אופייה. אלו הסיבות שמחזיקות אותי במקצוע".

שתהיה לנו שנה טובה, שנה שבה נוכל לקדם בעוד כמה שלבים את הפסיכולוגיה בכלל ואת השירות הפסיכולוגי הציבורי בפרט, שנמשיך לראות את הטוב הטמון בתוך העשייה הפסיכולוגית ונוכל למנף את שיתוף הפעולה הרחב הקיים כיום במרבית מרחבי הפסיכולוגיה לחיזוק ראוי ומותאם של הפסיכולוגיה בארץ.

בברכה,

גבי פרץ
פסיכולוג ארצי

בתפיסת התיקון החסידית ישנו מושג הנקרא "העלאת ניצוצות". משמעותו חיפוש נקודות האור בכל דבר מתוך הנחת יסוד שבכל דבר טמון טוב, או כמו שהמשיג זאת מייסד החסידות הבעש"ט (הבעל שם טוב) "הרע הוא כיסא לטוב". לפי תפיסה זו, תהליך התיקון האישי, הקבוצתי והכללי יתבצע תוך כדי איסוף של נקודות האור המפוזרות בכל מקום, וכך מתבצע תיקון באמצעות "העלאת ניצוצות".

רובנו נסכים שתהליכי שחיקה הינם תופעה בעייתית וקשה שרצוי לצמצם למינימום ההכרחי בלבד. בשנתיים האחרונות מתקיים עיסוק רב בתהליכי שחיקה בקרב עובדי מערכת הבריאות הציבורית, ובוצע סקר מקיף שבעקבותיו קמו קבוצות עבודה רבות לקידום תהליכים מצמצמי שחיקה.

קם גם צוות עבודה שעניינו הוא הפסיכולוגים בשירות הציבורי. במסגרת עבודת הצוות הוחלט לקיים שאלת שיתוף ציבור הנוגע לסיבות ולתנאים שיגרמו לפסיכולוגים להישאר או להצטרף למערכת הציבורית.

ברור שנושא השחיקה הוא רע במהותו, ובמסגרת עבודת הצוות ומול הנהלת המשרד עוד נפעל כדי לקדם חלק מהנושאים שעלו בעבודת הצוות, בקבוצות המיקוד למיניהן, ובשאלת השיתוף. אך היום אני רוצה לעסוק ב"העלאת ניצוצות", ולסמן את נקודות האור שעולות בתהליך העבודה.

ראשית, ההירתמות של חברי הצוות לנושא והזמן שהושקע בחשיבה ובפעולות לקידום צמצום השחיקה, וכאן גם המקום לדעתי לומר שוב תודה לחברי הצוות: אביגל, טל, רננה, ורד ואור.

שנית, ההיענות לשאלת השיתוף והאכפתיות הרבה שעלתה מהפניות כלפי המטופלים, הפסיכולוגים והשירות הציבורי הייתה גדולה ומחממת לב.

נוסף על כך, למרות שהשאלה כיוונה לחיפוש של אותם דברים רעים שמרחיקים פסיכולוגים מהשירות הציבורי, היה חשוב לרבים מהמשיבים לציין נקודות אור בעולם הפסיכולוגיה הציבורית. גם הם עסקו ב"העלאת ניצוצות".

השנה אטפל בפנסיה שלי

- ◆ אבין כמה כסף צברתי עד היום וכמה אפשר לחסוך;
- ◆ אפסיק לתת לאנשים לאחרים לנהל את הפנסיה שלי;
- ◆ אוודא שהפנסיה שלי מנוהלת לפי האינטרסים שלי ושל משפחתי, בלבד;
- ◆ אגן כלכלית על עצמי ובני משפחתי בעת צרה.

מנצחים את הפחד, משתלטים על החששות ולוקחים אחריות. מפסיקים להפקיר את עתידנו הכלכלי בידי אחרים!

ידעת שעצמאיים בישראל משלמים המון מס ???

ע"י הבנה בסיסית בעולם הפנסיה ניתן לחסוך כל חודש אלף ש"ח במס ויותר. פיתחנו תהליך חד פעמי שבו נלמד אתכם את היסודות של החסכון הפנסיוני, נטפל בחסמים הפנימיים שמונעים מכם לקחת אחריות על החסכון הפנסיוני שלכם ובסיומו, נבנה יחד, תוכנית פנסיה חדשה המתאימה לכם אישית.

בסוף התהליך תלמדו איך להימנע משלם כסף למס הכנסה סתם. האופטימיזציה של החסכון במס, בצירוף התנהלות נכונה הממקסמת את הטבות המס = המון, המון כסף בפרישה! בנוסף, תחסכו עשרות אלפי שקלים בדמי ניהול וביטוחים מיותרים.

**התהליך מותאם במיוחד לפסיכולוגים שעובדים באופן עצמאי
(עצמאיים באופן מלא או עצמאיים שהם גם שכירים)**

**נינג'ה
פיננסית**

03-5193031

bit.ly/psy-ninja

סירקו כדי ליצור
איתנו קשר
בוואטסאפ

ד"ר חוה פרידמן, הפסיכולוגית הראשית במשרד החינוך

שולחנו במטה, כמו גם על שולחן מנהלי השפ"חים. השינויים במדיניות החינוכית ובראשה תיקון חוק 11 לחוק חינוך מיוחד, רפורמת ההכלה וההשתלבות, למידה אינטנסיבית ממנהלי שפ"חים בצפון בכל הנוגע לרפורמה ולהשלכותיה, צורכי בריאות נפש קהילתיים במרחב הממשי והווירטואלי בטווח הסיכון-סיכוי, ההזדמנויות להשפעה והרחבת האפשרויות למתן שירות על בסיס שקלי, התמודדות עם ריבוי תוכניות (לאומיות, משרדיות או של הרשויות), ועבודה בחירום כשגרה. לאור סוגיות אלה ואחרות, החליט מטה אגף פסיכולוגיה על בחינה אסטרטגית מחדש של ליבת עבודת השפ"חים, סדרי העדיפויות ואופן הפעלתו של השפ"ח.

המטה מגבש בימים אלה תוכנית עבודה לכתיבת חוזר מנכ"ל חדש: "מתווה השירות הפסיכולוגי חינוכי", בשאיפה שיפורסם בסוף שנת 2020. המתווה יושתת רעיונית על התוכנית האסטרטגית של אגף פסיכולוגיה, שבמרכזה העבודה המערכתית עם המבוגר המשמעותי. מהלך גיבוש המתווה יתבצע בעזרת כלים של שיתוף ציבור, כך שקולם של מנהלים, פסיכולוגים ונציגי גופים יציגים יהווה בסיס לגיבוש המתווה, ונציגי השדה ייקחו חלק פעיל בתהליך. כן ייקחו בו חלק נציגים של גופים נוספים ובראשם מרכז השלטון המקומי ואיגוד מנהלי מחלקות חינוך.

שלושה מוקדים בתוכנית העבודה לתש"ף קשורים קשר הדוק לגיבוש המתווה:

- בחינת מענים לחסר בפסיכולוגים.
- בחינת תפקיד מנהל השפ"ח ומודלים רלוונטיים וגמישים לניהול השפ"ח.
- קידום חיבורים ארגוניים ותחומיים בפסיכולוגיה החינוכית, כדוגמת, ליבות הפרופסיה (פסיכותרפיה, פסיכודיאגנוסטיקה, פסיכולוגיה מערכתית), רצף סיכון-סיכוי, ועוד.

שנה חדשה לפנינו, שהאתגר המרכזי בה הוא גיבוש תמונת עתיד לשירות הפסיכולוגי חינוכי שתהיה רלוונטית, מחוברת לצורכי הילדים, ההורים, צוותי החינוך והרשות, ותאפשר לשפ"חים ולפסיכולוגים צמיחה מיטבית.

לפסיכולוגים כולם, שנה טובה,

ד"ר חוה פרידמן

שבוע ראשון לשנת לימודים חדשה - תש"ף, סוג של מעורב ירושלמי. באוויר ניתן לחוש בחגיגות, שמחה, דריכות, ציפייה, מחאה ומתח. נושאים מורכבים דוחקים זה בזה לקבל תשומת לב ולנוע קדימה: מתח ביטחוני בדרום ובצפון, רפורמת ההכלה וההשתלבות, מלקויות ללמידה, SEL (social emotional learning) SEE IX (social emotional learning), תוכנת ניהול נתוני שפ"ח, מבחן אינטליגנציה חדש לילדי ישראל, וגם ילד אחד שנפול אל מותו ומסביב מהומה ברשת, ולצידו ילד אחר במקום אחר ששם קץ לחייו ומסביב - שקט.

יש ביטוי שאותו אנו מייחלים לשמוע מדי שנה באחד בספטמבר: "שנת הלימודים החלה כסדרה". נדמה כי פנים רבות לתחילתה של שנת הלימודים תש"ף, והיא החלה מנקודת המבט של אגף פסיכולוגיה עם הפנים אל שינוי מסדר גבוה. שנה שבה מדיניות אגף פסיכולוגיה תעצב את עבודתם של השפ"חים, המנהלים והפסיכולוגים לשנים הבאות בתנאים של שותפות. אך תחילה הילדים.

תחילת שנת הלימודים. שני ילדים שונים במקומות שונים בארץ מקפחים את חייהם. שתי טרגדיות קשות. הלב מסרב להכיל, והדעת מתקשה להבין. בהיבט החברתי, נדמה כי סיפור אישי אחד מסופר במציאות ממשי, ואילו השני, מסופר במקביל בעולם הממשי ובעולם מדומה. המפגש עם חוסר האונים, הקושי לקבל את האפשרות שהחיים נעצרים ללא דרך חזרה, חוסר היכולת לקשר בין סיבה לתוצאה, מעוררים בקרב אנשים רבים ברשתות החברתיות צורך לפעול, להגיב ולשוות תמונה בהירה למציאות כאוטית. מתערבבים אלה באלה: תמיכה, זעזוע, חדירה לפרטיות, התקרבות לכאורה, הדרה ואמפתיה. כל החומרים הללו מרכיבים, בסופו של דבר, מציאות אחת הנוגעת באופן מוחשי וממשי במשפחה, בחברים, במנהלת בית הספר, במחנכת ובמורים, בשכנים ובקרובים המכירים.

התחלנו שנת עבודה עם שולחן עמוס בסוגיות המתחרות זו בזו בחשיבותן, ויש להן גם מן המשותף. סביבת העבודה שלנו כמו גם סביבת החיים, היא סביבה מרובת שחקנים ומשתתפים, המבקשים להיות שייכים ולהשפיע. האקלים שבו אנו פועלים מאופיין במעורבות רבה, באכפתיות ובהשמעת קולו של היחיד. יש שניכרת חתירה לשיח, ויש שהקול מורם וצורם.

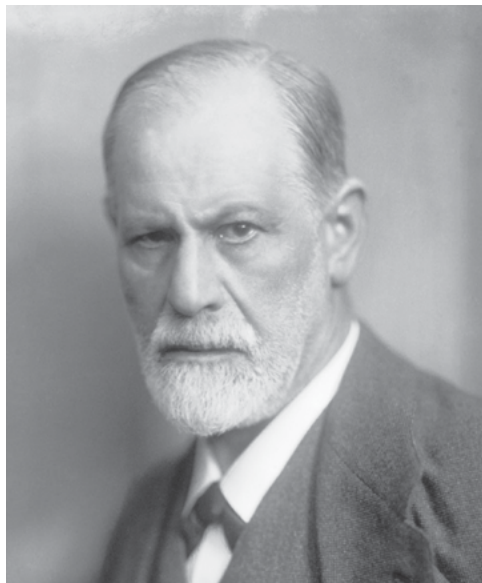
פנינו לגיבוש מדיניות של עבודת השירות הפסיכולוגי חינוכי על רקע של חסר בפסיכולוגים וריבוי אתגרים ומשימות על

לפרויד בהוקרה

פרופ' עמנואל ברמן

תחילה בגרסה סלקטיבית ומצונזרת, אך לאחר עשרות שנים הופיעו במלואם, כשרבים מהרעיונות שפיתח בשנותיו המאוחרות יותר מופיעים כניצני מחשבות ראשוניות במכתבים מוקדמים אלה (1904-1887). במקרה זה יש בידינו רק צד אחד של ההתכתבות, שכן לאחר השבר ביחסיהם איבד פרויד - או אולי השמיד? - את מכתביו של פליס. בהדרגה מופיעות עוד ועוד התכתבויות חשובות ומרתקות - עם יונג, עם פרנצי, עם קארל אברהם, עם ג'ונס, עם אייטינגון ועם רבים אחרים. מבחר עברי יפה ממכתבי פרויד פרסם לאחרונה עמיתי ערן רולניק.

גם מורכבות מחשבתו של פרויד הייתה עצומה. עברתי פעם על הדרך שבה הוצגה הגותו של פרויד בספרי מבוא לפסיכולוגיה, ונדהמתי לגלות עד כמה פישטו רוב המחברים את רעיונותיו, לפעמים כמעט עד בלי היכר. יש הרבה מתחים פנימיים בכתביו של פרויד, לא פעם על רקע היבטים פרדוקסליים באישיותו. בלי שנהיה מודעים למתחים

אלה, נלך שולל על נקלה. אזכיר רק דוגמאות קצרות. פרויד היה קשוב מאוד לסובייקטיביות של הפרט הייחודי: הרבה מרעיונותיו התפתחו במהלך האנליזה העצמית שלו, שבה רשם וניתח את חלומותיו. שיטת האסוציאציות החופשיות שפיתח כאשר נטש את השימוש בהיפנוזה נשענה על הקשבה סבלנית לעולמו הפרטי החד-פעמי של המטופל. גם העושר התרבותי שלו, ואהבתו העצומה לספרות, לשירה ולדרמה מעידים על הכבוד שרחש להעמקה בחוויותיהם הסובייקטיביות של אנשים ונשים.

בה בעת, פרויד החל כאמור את דרכו (עם סיום לימודי הרפואה) כחוקר בתחום הנורופיזיולוגיה, והשקפת עולמו עוצבה ברוח תקופת הנאורות שבה המדע האמפירי זכה להערצה עצומה, תוך מרד בערכי הדת. הדור שלו לא חווה עדיין את המבט הביקורתי על המדע שעוררו שימושו להשמדה המונית (תאי גזים, נשק גרעיני) והבנת הנזקים האקולוגיים הכרוכים בקדמה

שמונים שנה למות זיגמונד פרויד (1856-1939), זהו ללא ספק תאריך הראוי לציון. משמח מאוד ש"פסיכואקטואליה" יוקדש לו הפעם.

קשה לדמיין את עולמנו - התרבותי, המקצועי, האינטלקטואלי - ללא תרומתו המהפכנית של פרויד. היכן היינו היום ללא תשומת

לב לתהליכים לא מודעים, ללא עניין בקונפליקטים פנימיים ובפנטזיות, ללא הבנה של השפעת הילדות על הבגרות, ללא חשיבה על הדינמיקה המורכבת של התהליך הטיפולי?

יש לי הרבה מאוד לומר על פרויד, שאני קורא ומלמד זה עשרות שנים, והיה לי העונג גם לערוך תרגומים לעברית של כמה מעבודותיו. את הדיון המקיף ביותר בדפוס הבאתי במבוא לקובץ מאמרים שערכתי בסדרת פסיכואנליזה של הוצאת עם עובד, "הטיפול הפסיכואנליטי". מבוא זה התפרסם גם כמאמר בכתב העת "שיחות" ב־2001, ויהיה זמין בקרוב לכול באתר "שיחות" שעומד לעלות לרשת.

הפעם אסתפק בכמה הערות קצרות.

פוריותו של פרויד הייתה עצומה. המהדורה הסטנדרטית של עבודותיו הפסיכולוגיות באנגלית, שהופיעה ברובה בשנות החמישים של המאה הקודמת, מנתה 24 כרכים. המהדורה הסטנדרטית החדשה, שעורך כעת מארק סולמס (בניסיון לתקן הטיות וכשלים לא מעטים שהתבהרו עם השנים בגרסה הקודמת), תמנה הרבה יותר כרכים, שכן תכלול גם את עבודותיו המוקדמות בתחום הנורופיזיולוגיה, שיש להן לא פעם זיקה חשובה לעבודותיו הפסיכולוגיות המוכרות יותר.

פרויד גם היה כותב מכתבים בלתי נלאה. איזה מזל שלא אהב לדבר בטלפון! התכתבותו עם ארוסתו מרתה מופיעה כעת בהדרגה בסדרת כרכים מוערים (בתם אנה התנגדה לפרסום ההתכתבות עד יומה האחרון), ושופכת אור חדש על חייו של פרויד הצעיר. מכתביו לידידו הקרוב פליס (Fliess) התפרסמו

פרופ' עמנואל ברמן הוא פסיכולוג קליני, אנליטיקאי מנחה בחברה הפסיכואנליטית בישראל, ופרופסור אמריטוס באוניברסיטת חיפה. הוא עורך סדרת פסיכואנליזה בהוצאת עם עובד.

המציא את המושג העברה נגדית, אך הקדיש לתופעה תשומת לב זעומה ביותר) נטה להיות מרוחק, מנוכר וביקורתי, ואף לסיים אנליזות באופן חד־צדדי בהתראה קצרה.

פרויד לא קפא על שמריו. הוא לא היסס לשנות את דעתו בנושאים רבים, ולא פעם פיתח המשגה חדשה שסתרה עמדות קודמות שלו. זהו מודל חיובי לכולנו. מבין תלמידיו חיבב במיוחד את המקוריים והיצירתיים ביותר (כמו פרנצי וראנק), עודד אותם לפתח רעיונות עצמאיים משלהם, אך ברגע מסוים היה נבהל שהתרחקו מדי מהשקפותיו ונעשה ביקורתי. הרבה מיחסיו הקרובים (עם ברור, פליס, יונג, ראנק) הסתיימו בקרע מכאיב. אפשר לבקר אותו על שתלטנותו, אך יש לזכור שהרבה מהגישות הפסיכואנליטיות שהציעו חלופות להשקפותיו של פרויד נוצרו מתוך דו־שיח איתו או מרד בתפיסתו, ואין לדעת אם היו באות בכלל לעולם ללא פריצות הדרך של פרויד עצמו. האם ללא פרויד היינו פוגשים את פרנצי ואת ויניקוט, את קוהוט ואת אוגדן? זאת ועוד: על רקע המורכבות הרבה של חשיבתו של פרויד, וריבוי הרבדים בה, הרי גם אם נחלוק עליו בנושא זה או אחר, מחלוקת זו לא תבטל אף פעם את תרומתו הייחודית, המתנוחכמת ורחבת האופקים לנושאים רבים נוספים.

המסקנה האישית שלי מתמונה מורכבת ופרדוקסלית זו היא שפרויד היה ונשאר חיוני להתפתחותנו כפסיכולוגים וכמטפלים, וגם היום יש עניין רב לקרוא אותו וללמוד את עבודתו הנועזת. ובה בעת, חייבים לשים לב גם לנקודות התורפה והקיבעון שלו, ולא להתייחס להשקפותיו כאל תורה מסיני. נזכור גם שמי שמציע היום "לחזור לפרויד" כעקרון על מציע משימה בלתי אפשרית, שכן גם מי שמצהיר על נאמנותו לפרויד (לאקאן ותלמידיו למשל) משתמש במושגיו בדרך משלו, שלעיתים קרובות היא שונה מאוד מן הגרסה המקורית. אך במובן אחר אני מצדד בחזרה לפרויד. לא כמורה הלכה פסקני שאינו יכול לשנות, לא כמי שאמר את המילה האחרונה, אלא כמקור השראה מאתגר לשאלות רבות שממשיכות להעסיק אותנו גם היום, ואולי לא היו מונחות על שולחננו בלעדיו.

המדעית. אין זה מפליא על כן שכאשר פיתח את הפסיכואנליזה שאף פרויד לבסס אותה כמודל מדעי אוניברסלי, כאחד ממדעי הטבע, ועל כן חתר להכללות פסקניות על הטבע האנושי, שלא כולן עמדו בסופו של דבר במבחן הזמן. נטייה זו הייתה קשורה גם לאמביציה אישית עצומה, להזדהות עם דמויות היסטוריות של מצביאים וכובשים, לצורך עמוק להטביע את חותמו.

אם לתת דוגמא מוחשית יותר לסתירה פנימית שהשפיעה על פרויד, הרי בעוד שבעבודתו הקלינית הקשיב הקשבה עמוקה גם לחוויותיהן של נשים, ואף עמד על זכותן של נשים לקריירה מקצועית כולל בתחום הפסיכואנליזה (הוא העריך מאוד את כישוריה של בתו אנה, וטיפח נשים מבריקות כמו מארי בונפרט, לו אנדריאס־סלומה, הלנה דויטש ואחרות), הרי כאשר ניסח הכללות על התפתחות הזהות הנשית חדרו למחשבתו לא מעט סטראוטיפים שהיו נפוצים בתקופתו ביחס לנשיות הרגשית־הרגשנית אל מול ההיגיון הגברי הממושמע. גלישות כאלה קוממו בצדק מחברות פמיניסטיות, ובעשורים האחרונים מודל ההתפתחות הנשית של פרויד (שבו הנשיות נשענת על קנאת הפין, על תחושת חסר וחיפוש פיצוי) איבד ממעמדו, בעוד שאתגרים למודל זה שהציגו מלכתחילה אנליטיקאיות כמו קארן הורני או מלני קליין זכו להשפעה גדולה הרבה יותר.

גם ביחס לשיטת הטיפול נוכל לאתר סתירות פנימיות בולטות. כאשר ניסח פרויד את המלצותיו למטפלים אימץ עקרונות רבים מן המעבדה שבה נבנתה זהותו המקצועית: סטריליות, קרירות רגשית (כמו זו של הרופא המנתח), אנונימיות ומאמץ להציג בפני המטופל "מסך חלק", הימנעות מהבעת דעות או מחשיפה אישית. אולם כאשר אנו בוחנים את חוויות המטופלים של פרויד, שעליהן כתבו (כפי שמנתחת ענת צור־מהלאל בספרה שעתידי לראות אור, Tzur-Mahalel, in press) או סיפרו לחוקרים, נגלה פרויד שונה: דברן, דעתן, וכתן, רכלן. ההרגשה היא לפעמים שכאשר חיבב מטופל או מטופלת הרבה לבטא רגשות ומעורבות, להעניק מתנות ואף לספר על עצמו (כולל על מחלת הסרטן שלו, ובמקרה אחד אף הזמין מטופל לנסוע איתו לברלין כשהיה עליו לעבור ניתוח). ואילו כאשר חווה העברה נגדית שלילית (פרויד

מקורות

1. ברמן, ע' (2001). המסע הארוך: דרכו של פרויד אל שיטת הטיפול הפסיכואנליטית, דרכיה של שיטת הטיפול הפסיכואנליטית מאז פרויד. שיחות, ט"ז(1), 4-25.
2. פרויד, ז' ואחרים (1993). פרויד ודורה. עם עובד.
3. פרויד, ז' (2002). הטיפול הפסיכואנליטי. עם עובד.
4. פרויד, ז' (2002). מיניות ואהבה. עם עובד.
5. פרויד, ז' (1900/2007). פירוש החלום. עם עובד.
6. רולניק, ע' (2019). מכתבים - זיגמונד פרויד. מודן.
7. Tzur-Mahalel, A. (in press). Reading Freud's Patients. London: Routledge.

פריד והמדע מסה על המסע מסובייקטיביות לאובייקטיביות ובחזרה

צבי גיל

ואז מת בשלווה). ג'ורדנו ברונו (1548-1600) סיים את חייו על המוקד, עקב תמיכתו בתורתו של קופרניקוס, ואילו גלילאו גליליי (1564-1642) נאלץ לחזור בו בפומבי מהטענה שהארץ סובבת סביב השמש, כדי להינצל ממשפט האינקוויזיציה.

אבל גלילאו גליליי חשוב כאן משום שהוא נחשב לראשון שהניח את היסודות למדע המודרני, מדע של תצפיות וניסויים. טענתו שהארץ נעה סביב השמש לא נבעה מאמונה (או מכפירה), כפי שחשדו אבות הכנסייה) אלא מתצפיות שערך בטלסקופ, שהוא היה מהראשונים שהשתמש בו, והוא הבין שתצפיותיו תומכות בתורתו של קופרניקוס. גליליי ערך גם ניסויים ומדידות, שהמפורסם בהם הוא הטלת חפצים ממגדל פיזה, ובעקבותיהם הגיע למסקנה שאין יותר לסמוך על המדע העתיק מבית מדרשם של הפילוסופים היווניים, כמו אריסטו (384-322 לפני הספירה) ותלמי (מאה שנייה לספירה) או על כתבי הקודש, אלא יש ליצור מדע חדש שמבוסס על תצפיות ומדידות. כמעט אין צורך לומר, גישה חדשנית זו לא נשאה חן בעיני הכנסייה.

אבל הגישה החדשנית שלו היא שיצרה את עקרונות המדע המשמשים עד ימינו, מדע המבוסס על תצפיות, ניסויים ומדידות. אנקדוטה חביבה או אף מעוררת השראה היא העובדה כי אייזק ניוטון (1642-1727) נולד באותה שנה שבה נפטר גליליי, ואשר בצניעות לא אופיינית התכוון אליו כאשר אמר "עמדתי על כתפי ענקים". ומניטון אל פריד הדרך כבר מתקצרת.

קשה להגשים בהשפעתו של ניוטון לא רק על זמנו אלא גם על זמננו שלנו. למעשה, לא רק רוב הפיזיקה השימושית של ימינו היא פיזיקה ניוטונית, אלא שהיא נכנסה גם לאופני החשיבה של כמעט כל אדם. כוח הכובד (או כוח המשיכה של כדור הארץ)? מסה, תנועה, תנע? ועוד ועוד.

אבל חשוב מזה - ניוטון לא הסתפק בתאוריה מושכלת על היקום, אלא ניסח את התורה המתמטית שהייתה נחוצה כדי להראות שהיא נכונה. ניוטון לא רק תיאר את המסלולים של הכוכבים, אלא חישב אותם. לשם כך היה נחוץ לו זמן רב, וזאת בתקופה שבה קצב הפרסום של מדענים שנחוץ להם כדי להתקדם בקריירה האקדמית היה נמוך בהרבה מאשר בימינו.

"במהלך התפתחותה האנושות נאלצה לשאת מידיו של המדע שתי התקפות על אהבתה העצמית התמימה. הראשונה הייתה כאשר היא זיהתה שהארץ שלנו אינה נמצאת במרכז היקום, אלא הינה כתם זעיר במערכת עולמית שאת גודלה קשה לתפוס. הבנה זו קשורה בתודעתנו לקופרניקוס [1473-1543], אף כי ניתן לראות את שורשיה כבר בחשיבה של אסכולת אלכסנדריה [אריסטרכוס, במאה השלישית לפני הספירה]. ההתקפה השנייה התרחשה כאשר המחקר הביולוגי גזל מהאדם את זכותו המוזרה להיברא בצורה מיוחדת, ודרדרה אותו לשלב מאוחר בעולם החי כך שהשאירה בתוכו באורח בלי נמנע חלקים חיייתיים. הערכה מחודשת זו עלתה בימינו מחקירותיהם של דרווין, וואלאס ותלמידיהם, ולא בלי התנגדות נמרצת ביותר מבני זמננו. אבל תשוקתו של האדם לעליונות סובלת כעת ממכה שהיא המרה ביותר, מהמחקר הפסיכולוגי בן ימינו. המחקר מוכיח לאגו של כל אחד מאיתנו שהוא אינו אדון אפילו בביתו שלו, אלא חייב לחיות בשלום עם הפיסות הכי שוליות של ידיעה ביחס למה שמתרחש באורח בלתי מודע בתוך נפשו. אנו, הפסיכואנליטיקאים, לא היינו הראשונים או היחידים להציע לאנושות שעליה להתבונן פנימה, אך נראה שנפל בגורלנו לקדם פעולה זו בצורה העקבית ביותר ולתמוך בה באמצעות ראיות אמפיריות הנוגעות בכל אדם בצורה הקרובה ביותר". (פריד, מבוא לפסיכואנליזה, 1916. תרגום שלי והערות שלי).

בקטע זה מציב פריד את התאוריה שלו - ובמשתמע, את עצמו - בשורה אחת עם התגליות הגדולות שזעזעו את האנושות: הגילוי שהארץ אינה במרכז העולם ושהשמש אינה סובבת סביבה, והגילוי שהאדם אינו יצור נשגב העומד בפני עצמו אלא חוליה אחת מני רבות בהתפתחות ממושכת של המין מינים של בעלי חיים, ומותר האדם מן הקוף - אך מועט. תגליות אלה לא חלחלו לתודעה האנושית על נקלה. קופרניקוס, שחשש מהתגובה של הממסד בן זמנו, פרסם את ספרו רק בשנת מותו (למעשה, הספר התפרסם אחרי מותו, והאגדה מספרת שהוא הקיץ ממיטת חוליו, הציץ בעותק המודפס הראשון של ספרו,

צבי גיל הוא פסיכולוג קליני ורפואי, מנחה במסגרת פסיכותרפיה ובפסיכודיאגנוסטיקה. מרפאה קהילתית לבריאות הנפש, עכו; אחראי על ההתמחות, מכון עמית,

חדרה; מנחה במסגרת פסיכותרפיה, מרפאות לטיפף; מכון אנאפה, חיפה. Tsvigil13@gmail.com

פריד, במאה ה־19 החלו גם להבין את תפקידו של המוח ושל חלקים ספציפיים בו כאחראים על תפקודים בגוף ובפיזיולוגיה האנושית. בתקופה זו החלו להבין את תפקידם של הניורונים ושהם פועלים באמצעות הולכת חשמל. ברוקה (Pierre Paul Broca, 1824-1880) גילה שאזור באונה המצחית אחראי על תפקודי הדיבור, והבנה זו שוכללה על ידי ורניקה (Karl Vernicke, 1848-1905) אשר הצביע על התפקיד של האונה הרקתית בתפקודים אלה. לא מיותר להזכיר כאן שפריד, הסטודנט לרפואה, עבד במשך מספר שנים במעבדתו של ברוקה.

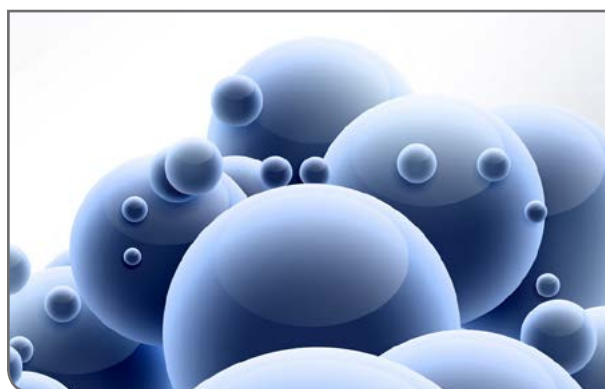
מרכז הפתולוגיה עבר מקונפליקטים והגנות לחסכים וליקויים ... המטפל לפי הגישה הפנומנולוגית האקזיסטנציאלית הוא "צופה משתתף" יותר מאשר פרשן אובייקטיבי, והוא מנסה להיות אמפתי ואינטרוספקטיבי יותר מאשר פרשני ואובייקטיבי

במקביל להתקדמויות מרשימות אלה במדע ובטכנולוגיה התפתחו גם גישות מחשבתיים, ולענייננו - הגישה הפוזיטיביסטית. אסכולה זו בפילוסופיה של המדע התפתחה במקביל למדע עצמו. היא טוענת שידע תקף אם ניתן לאשררו - באמצעות חשינו, ובשיטה ברורה, שהיא מדעית. תאוריה מדעית נגזרת מתצפיות. תצפיות רבות יוצרות אינדוקציה, הכללה מהפרטים אל הכלל.

אבל לפני שנגיע לפריד יש להתעכב על עוד שתי תגליות של המאה ה־19.

צ'רלס דרווין נולד בשנת 1809 למשפחה אנגלית דתית. הוא החל ללמוד רפואה אך הפסיק, והעמיק את הידע שלו במדעי הטבע. ב־1831 יצא עם האונייה בייגל למסע שנועד לחקור את העולם, כלומר להסתובב על פני הימים, לתעד ולגלות תגליות חדשות. המסע נמשך חמש שנים, ובמהלכו דרווין התבונן בצורות החיים (בעלי חיים וצמחים) שבהן פגש במהלך מסעו, אסף פוחלצים ומאובנים, יצורים ימיים, חרקים, צמחים ואבנים. בחזרתו לאנגליה ישב למיין את מה שאסף ולנסות לגזור מסקנות. המסקנות שאליהן הגיע היו מדהימות, ושונות הן מהתאוריות המדעיות המקובלות עד זמנו, והן מהדוגמות של הכנסייה. לכן דרווין התעכב זמן רב לפני שפרסם אותן.

למעשה, ב־1669, בהיותו בן עשרים ושבע, התמנה לפרופסור בקיימברידג', אבל רק כמעט עשרים שנים לאחר מכן, בשנת 1687, פרסם את ספרו המונומנטלי "עקרונות מתמטיים של פילוסופיית הטבע" (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica). כאשר ביקר אותו האסטרונום אדמונד האליי (Edmond Halley, 1656-1742, על שמו קרוי שביט האליי) בשנת 1684, טען בפניו ניוטון שהוא גילה שתנועתם של הכוכבים היא אליפטית (ולא מעגלית, כפי שסברו קודם לכן). איך אתה יודע את זה? שאל האליי, "I have computed it". הייתה תשובתו המפורסמת והמדויקת של ניוטון.

המאות ה־18 וה־19 שבאו בעקבות ניוטון כונו לעיתים המאה של המדע (או המאה של ההנדסה). האלכימיה פינתה את מקומה לכימיה; הפלוגיסטון (שמעולם לא היה באמת קיים) פינה את מקומו לחמצן; הוגדרו מעלות צלזיוס למדידת חום ומטר למדידת אורך ומרחק; החל להתגלות הטבע האטומי של העולם (כלומר, שכל החומרים בנויים מחלקיקים יסודיים שהם האטומים) ולקראת סוף המאה ה־19 פרסם מנדלייב את הטבלה המחזורית של היסודות; זמן החל להימדד בדייקנות רבה יותר באמצעות כרונוגרפים; התופעה של חשמל החלה להתגלות ולהיחקר, פותחה הסוללה החשמלית, ואחר כך מנוע דינמו להפקת חשמל; מושג האנרגיה הורחב ועימו חוק שימור האנרגיה; ולאחריו ההבנה של מה שנקראגלים אלקטרומגנטיים; חקירות גאולוגיות גילו, בין השאר, את הדינוזאורים; הומצא מנוע הקיטור שהניע מכונות אריגה ובכך אפשר את המהפכה התעשייתית, וכן הניע רכבות וספינות קיטור, ואחריו הומצא מנוע הבעירה שהוביל לאפשרות לבנות מכונות, והרשימה יכולה להתארך עוד ועוד.

בתחום הרפואה, תחומו של פריד, במאה ה־19 הומצאו הסטטוסקופ, עירוי הדם, התגלו התאים כלבנים שמהן בנויות הרקמות, ותפקידם של חיידקים בגרימת מחלות, הומצאו חיסונים, והתגלו קרני הרנטגן. עניין רלוונטי מאוד לקריירה של

פרויד סיכם זאת כך: "כולנו יודעים שלפני קצת יותר ממחצית המאה, צ'ארלס דרווין ותומכיו במחקריהם הביאו לקיצה של הדעה הקדומה ביחס לאדם. האדם אינו יציר שונה מבעלי החיים או בדרגת עליונות עליהם. הוא עצמו בא ממוצא חיייתי, קרוב יותר למינים מסוימים ומרוחק יותר מאחרים. התכונות שרכש האדם במהלך האבולוציה לא הצליחו להשפיע על עובדות המציאות. במבנהו הפיזיולוגי ובמזגו המנטלי, האדם שווה לבעלי חיים" (A) *Difficulty in the Path of Psychoanalysis*, 1917, תרגום שלי).

יש לציין שהמנגנונים הגנטיים שאפשרו את האבולוציה ואת התהליכים שתיאר דרווין התגלו והובנו רק במאה העשרים. אבל לא רק מסיבה זו התאוריה של דרווין נפגשה בחוסר הבנות ובהתנגדויות, שנמשכות מאז זמנו ועד ימינו אלה.

אם לפי עקרון אי-הוודאות של הייזנברג המדען אינו יכול לצפות בתופעה בלי לשנות אותה, הרי הפסיכואנליטיקאי המודרני בפירוש מתערב כדי לשנות

התגלית השנייה הייתה בעלת אופי שונה. טרויה הייתה עיר יוונית ששכנה על חוף שבימינו שייך לטורקיה. היא מזכרת באפוס של הומרוס, איליאדה, כעיר שבה התחוללה במשך עשר שנים מלחמה שעליה הכריז אגממנון, מלך מיקני, לאחר שפאריס, נסיך טרויה, חטף את הלנה מבעלה, מנלאוס, מלך ספרטה, שהיה אחיו של אגממנון. במלחמה זו השתתפו גיבורים רבים, ובהם אכילס היווני והקטור הטרויאני שנהרגו, ואודיסאוס, שאחרי המלחמה נמלט וסובב בים התיכון, מסע שתואר על ידי הומרוס באודיסאה. המלחמה עצמה הסתיימה בתחבולת עורמה של היוונים, שהשימו עצמם נסוגים אבל השאירו סוס עץ גדול. הטרויאנים, שחשבו שהוא מתנה, הכניסוהו לעירם, אך מבטנו נפלטו לוחמים יוונים שהביסו את הטרויאנים המופתעים. יצירותיו של הומרוס, האיליאדה והאודיסאה, אשר חוברו ככל הנראה במאה השמינית לפני הספירה, נחשבו מאז ועד היום לנכסי צאן ברזל של התרבות האנושית המערבית, לקלאסיקה בה"א הידיעה. אבל כמו חלק גדול מיצירות אלה, כמו המיתולוגיה היוונית, הן נחשבו לאומנות סימבולית, למיתוס. העולם התרבותי הזדעזע כאשר ארכאולוג גרמני חובב, היינריך שלימן (1822-1890), חפר בהריסותיה של העיר הזנוחה היסרליק ומצא בה שרידים אשר זוהו כשרידיה של העיר טרויה ושל המלחמה שהתרחשה בה לפני כשלושת אלפים שנים!

הגירוי הסופי שדחף אותו לפרסם את ממצאיו בשנת 1859 (עשרים ושלוש שנים אחרי חזרתו ממסעו) בספרו המונומנטלי "מוצא המינים" ("על מוצא המינים בדרך הברירה הטבעית, או השתמרותם של גזעים מועדפים במאבק לחיים") היה העובדה שחוקר נוסף, אלפרד ראסל וולאס, (שהיה יליד אנגליה אף הוא אך באותה תקופה חי במרחקים) הגיע למסקנות דומות. בנדיבותו קרא דרווין לתאוריה שלו על שם שניהם.

ההשפעה של ספרו של דרווין על אופן חשיבתם של בני האדם לא נפלה מזו של קופרניקוס ושל ניוטון, אולי אף יותר. בני האדם המשיכו לחיות על אדמתם גם כשהתברר להם שמדובר בפיסת קרקע קטנה יחסית לכוכבים אחרים הנמצאת בירכתי היקום. כאשר ג'ון ווטסון מגלה שחברו המשכיל שרלוק הולמס לא שמע על תגליותיו של קופרניקוס, הוא נדהם. אבל על כך מגיב הולמס: וכעת כאשר אני יודע את זה, איך זה משנה את חיי? אתה אומר שאנחנו מקיפים את השמש. אם היינו מקיפים את הירח זה לא היה משנה בפרטה אותי או את עבודתי.

לעבודתו של ניוטון הייתה השפעה רבה יותר על חיי היומיום של בני האדם ועל הציביליזציה, כפי שתואר לעיל. אבל עבודתו המתמטית (החשבון האינפיניטסימלי), מחקריו באופטיקה ועוד, נשארו רלוונטיים למדענים בלבד. אולם תגליותיו של דרווין הכו בתדהמה את בני זמנו, וגרמו למהפכה בדרך שבה הם חשבו על עצמם.

דרוויין הבין שבעלי החיים לא נוצרו בששת ימי הבריאה אלא במשך מיליוני שנים, וכי מין התפתח מתוך המינים שלפניו. המינים שנשארו היו אלה שתכונותיהם התאימו ביותר לסביבה שבה הם חיו, ואילו מינים שהתאימו פחות נכחדו. המאובנים שאסף כללו את שרידיהם של בעלי חיים רבים שבני האדם של זמנו לא ראו מעולם, משום שהם נכחדו זמן רב קודם לכן. ניתן היה למצוא, בדרך כלל, קווי התפתחות בין בעלי החיים השונים, מה שאפשר ליצור מעין עץ שבו הענפים השונים מייצגים התפתחויות של מינים ומשפחותיהם. כך ניתן היה לשער כי כל בעלי החוליות - דגים, עופות, יונקים - התפתחו מאב קדמון אחד, וכי היונקים התפתחו מהעופות, וגם, רחמנא ליצלן, האדם התפתח, ככל הנראה, ממשפחת הקופים, מה שהיה, וכנראה מהווה עד ימינו, עלבון רב לבני אדם שרואים עצמם כבנויים בצלם אלוהים.

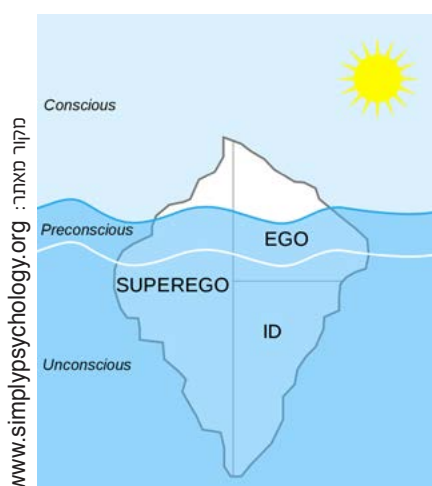
הדרך שבה מינים התפתחו, האבולוציה, דהיינו התפתחות, והמנגנון שקבע את היכחדותם או הישרדותם, היה הברירה הטבעית. הברירה הטבעית קורית משום שאורגניזמים נמצאים במלחמת קיום תמידית עם מינים אחרים, עם בני מינם ועם הסביבה. האורגניזמים הכשירים ביותר הם ששורדים (survival of the most fit), והם שמעבירים את תכונותיהם לצאצאים, לרבות התכונה שסייעה להישרדותם על פני אחרים.

ועכשיו, לפרויד.

זיגמונד (זיגיסמונד שלמה) פרויד נולד בשנת 1856 בעיירה פרייברג. אל תחפשו את העיירה הזו, היא נמצאת היום בצ'כיה, שם קוראים לה Pribor, ובה כ-8500 תושבים. אבל כאשר פרויד נולד, היא הייתה חלק מהאימפריה האוסטרו-הונגרית, שהייתה אז המדינה האירופית הגדולה ביותר. שטחה בימינו חופף למה שהיום הן אוסטריה, הונגריה, צ'כיה, סלובקיה ומדינות יוגוסלביה, וכן חלקים מרומניה, פולין, ואוקראינה.

משפחת פרויד נמנתה עם המעמד הבינוני, אבל בעקבות בעיות כלכליות עברה, כאשר פרויד היה בן ארבע בלבד, לווינה, שבה גדל, ובה למד רפואה. וינה הייתה בירתה של האימפריה הגדולה, עיר בין-לאומית מפותחת, עשירה, תוססת.

מה שפרויד ראה כאגו לא בשל המנסה להתמודד עם דרישות דחפיו, קוהוט ראה ככישלונות לא בלתי נמנעים של אינטגרציה של העצמי. עונג פרוידיאני הוא מימוש של דחף שהצליח להימנע מנזיפתו של הסופר אגו. התענגות קוהוטיאנית היא מימוש יצירתי של הפוטנציאל האישיותי

פרויד קרא לפסיכולוגיה שלו **פסיכולוגיית מעמקים**, ותיאר שהוא חופר בשכבות של הנפש כפי שארכאולוג חופר בקרקע כדי לגלות רבדים שהיו קיימים בעבר ואינם נראים לעין. טרויה שאותה חיפש פרויד הייתה הקונפליקטים העמוקים שנמצאים בבסיס התפתחותה של הנפש האנושית.

המודל המבני, הסטרוקטוראלי, כלל אף הוא שלושה חלקים - האני, הסתמי והאני העליון. ניתן לראות בסתמי (האיד) התפתחויות פילוגנטיות של המין האנושי.

המודל הדינמי הוא מודל של אנרגיה שעוברת בין החלקים השונים של הנפש. מושג האנרגיה הפך לשימושי ושכיח, אף שרבים מהמשתמשים במושג לא בהכרח מבינים מהי אנרגיה, וקרוב לוודאי שהשימוש הפסיכולוגיסטי במושג זה שונה מאוד מהשימוש הפיזיקלי שלו. ההתנהגות בפועל של האדם היא פועל יוצא של האנרגיות השונות המופעלות עליו, מכיוונים שונים, כפי שתנועתה של מכונית היא תוצאה של האנרגיה

פרויד למד רפואה, ובין השאר עבד במעבדה של ברוקה, שהוזכר לעיל, והוסמך לרופא בשנת 1881, בהיותו בן עשרים וחמש, אך נטש בצער קריירה מחקרית שבה חשק כדי לעבוד כרופא ולפרנס את רעייתו, לה התארס בשנת 1882, בהיותו בן עשרים ושש. הוא עבד כרופא פנימאי, ובמקביל המשיך לערוך מחקרים באנטומיה, בנוירופתולוגיה ועל קוקאין.

בשנת 1885 פרויד התעניין במחלות עצבים ונסע להשתלם בתחום זה אצל שארקו בפאריס. כאשר חזר לווינה פתח מרפאה שהתמחתה במחלות עצבים. בתקופה זו החל לפתח את התאוריה הפסיכואנליטית שלו.

פרויד הוא אפוא תוצר של המדע האנושי של זמנו, ובמצטבר - של ארבע מאות השנים שלפניו. המדע הזה היה אובייקטיבי, מדע שצבר תצפיות ומהן גזר תאוריות על המציאות ועל העולם שסביבנו. המדע העתיק, שהיה פסבדו-מדע, מדע מטאפיסי, הוחלף במדע מודרני, מדעי אמפירי. המדע הזה הבין, בהדרגה,

אבל ניתן להמשיך ולהצביע על הכיוון שתאוריה זו נטלה בתוך המאה העשרים בואכה אל המאה ה-21. זהו הכיוון לעבר הסובייקטיביות.

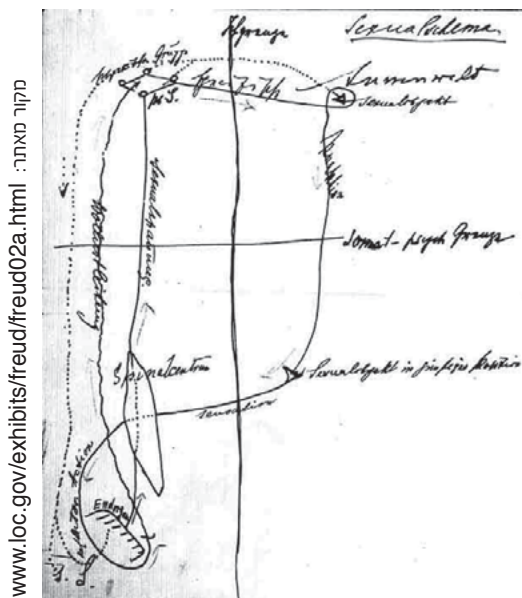
זמן לא רב אחרי מותו של פרויד כבר היו אנליטיקאים מכובדים שהראו חוסר התלהבות מהמודל המכניסטי של הנפש (שנודר ראדו, ג'וזף סנדלר, רוי שייפר, ג'ורג' קליין, מרטון גיל). בעוד התאוריה הפסיכואנליטית שימרה את מקומם של דחפים ופנטזיות כאינהרנטיים לנפש, היא זזה יותר לכיוון התייחסותי ובין-אישי, ובכך היא נעה, במובן מסוים, מהבסיס הביולוגי שלה לכיוון החברתי. לדעתו של ג'והן פסקליני היא המשיכה לנוע לכיוון שלישי - מהמקום הצופה למקום המשתתף. הערך של סיבתיות פינה את מקומו לערך של משמעות. עבור ראדו והיינץ הרטמן ההדגשה על קונפליקטים (בין האגו לאיד, שמייצרים חרדה, ובין האגו לסופר אגו, שמייצרים אשמה) פינתה את מקומה לפונקציה האינטגרטיבית של האגו, ששואף למימוש עצמי. מרכז הפתולוגיה עבר מקונפליקטים והגנות לחסכים וליקויים. היינץ קוהוט מייצג את שיאה של מגמה זו. כאנליטיקאי גישתו היא יותר פנומנולוגית ואקזיסטנציאלית, מדגישה את ה"עצמי" על חשבון הסטרוקטורות ה"קלאסיות" של הנפש שניסח פרויד. המטפל לפי הגישה הפנומנולוגית האקזיסטנציאלית הוא "צופה משתתף" יותר מאשר פרשן אובייקטיבי, והוא מנסה להיות אמפתי ואינטרוספקטיבי יותר מאשר פרשן אובייקטיבי. בגישה זו למדע יש אך תרומה מועטה, משום שמדע הוא יותר חקרני (inspectional) מאשר אמפתי ואינטרוספקטיבי. אם לפי עקרון אי-הוודאות של הייזנברג המדען אינו יכול לצפות בתופעה בלי לשנות אותה, הרי הפסיכואנליטיקאי המודרני בפירוש מתערב כדי לשנות. בעוד הפסיכואנליזה הפרוידיאנית נראית מזווית זו כרדוקציוניסטית ומכניסטית, הרי התפיסה המודרנית שלה מקרבת אותה לגישות הומניסטיות, אקזיסטנציאליות ופנומנולוגיות. ארנולד קופר הציע לראות כאן מתח בין קוגניציה ורגש, בין מדע לרומנטיקה. לעומת פרויד שמדבר על המטופל האשם, קוהוט מדבר על המטופל הטרגי. במקום ראייה של האדם כיצור הלכוד בין עיונות והרסנות, אשמה, חרדה והגנות כנגדן, גישה "רומנטית" זו (הפנומנולוגית האקזיסטנציאלית) רואה את האדם כשואף לשלמות ומימוש עצמי המושגים דרך התחברות לאובייקטים אמפתיים. הפעוט הפרוידיאני הוא בעל יכולות מוגבלות (אשר אומנם הולכות ומתפתחות), תלוי בצורה סימביוטית, מבועת מפרידות, חרד הן מעולם המציאות הלא מובן והן מעולמו הפנימי שמלא באגרסיות וליבידו. לעומתו, הפעוט הקוהוטיאני הוא יצור עצמאי, אסרטיבי, חזק, שלם כל עוד הוא נושם את החמצן הפסיכולוגי שמסופק לו על ידי זולת עצמי המגיבים

שהמנוע מייצר בשילוב עם תנועת ההגה, הלחץ של הבלמים וטיב הדרך שעליה היא נוסעת.

בתאוריות הדחפים שלו פרויד ייחס לדחפים ארבעה ממדים - מקור (שהוא בדרך כלל ביולוגי), מטרה (שהיא פריקה של האנרגיה של הדחף), אובייקט (שמאפשר פריקה זו) והעוצמה של הדחף.

פרויד פיתח את התאוריה שלו בהדרגה, על פני שנים רבות. ובעוד שעקרונות היסוד שלו נשארו מוצקים, הרי בתאוריה התפתחו שינויים רבים. בתחילת דרכו, עוד במאה ה-19, פרויד ייחס חשיבות רבה יותר לאספקטים הביולוגיים (הניורולוגיים) של הנפש. הוא הציע שלוש מערכות - מערכת טיטאניורולית הקולטת גירויים מהעולם; מערכת פסי שמתמודדת עם גירויים אלה (ובעצם היא קרובה מאוד למה שכונה אחר כך אגו); ומערכת אומגה, שטבעה פחות ברור, אבל ככל הנראה יותר סובייקטיבי. האנרגיה שעוברת בין שתי המערכות הראשונות, אך לא השלישית, כונתה Q. במילים של פרויד: זהו מנגנון שיש לו התפקיד של הסרת גירויים שמגיעים אליו, או הפחתה של ריגוש יתר מוקדם ככל האפשר.

מכאן ואילך התפתח משחק גומלין בין הכוחות, הדחפים, האנרגיות והרשויות השונות, בתוך הנפש ומחוצה לה. התמונה הבאה, שאין צורך להתאמץ לפענח אותה, היא בכתב ידו של פרויד:

כאן ניתן, למעשה, לסכם חלק זה של סיפורנו: מתמונת העולם הקדמונית לתמונת עולם של סוף המאה ה-19, שבה העולם נעשה יותר גדול ומקומנו בתוכו יותר קטן, עולם דטרמיניסטי שבו כוחות שונים מטלטלים אותנו כאבנים במשחק הגומלין של אנרגיות.

של סביבה אנושית אשר, אחרי השיא של המאות ה"מדעיות", נעשתה יותר ספקנית לגבי יכולתה של חשיבה מדעית פוזיטיביסטית לגאול את האנושות. ייתכן שניתן לראות את עקרון אי-הוודאות של מכניקת הקוואנטים ואת פצצות האטום שהתפוצצו אחריה כטראומה שהביאה למפנה בדרך שבה האנושות מתייחסת אל המדע, שעבור פרויד ובני דורו היה כה מרכזי וחיוני בדרכם אל האמת שתרפא. אנשים בתרבות שלנו מייחסים חשיבות לעולמם הפנימי, לרגשותיהם ולחוויותיהם, אולי יותר מאשר לקונפליקטים שלהם עם העולם ולכוחות המופעלים עליהם. חיפוש אחר אמת אובייקטיבית מפנה את מקומו לחיפוש אחר עצמי אותנטי. חקירה אובייקטיבית (כביכול) של העבר הוחלפה בחקירה סובייקטיבית ואינטראקטיבית של הכאן ועכשיו הטיפולי. היכולת להסתגל לסדר הקיים מוחלפת באינדיבידואליזם ובצורך במקוריות, יצירתיות, ספונטניות, והמצפון החברתי נעשה פחות חשוב ביחס ליכולת "לאהוב את עצמך".

אנליטיקאים רבים סבורים שהמטופל (או המטופלת, כמובן) הנוירטי שפרויד ראה מפנה את מקומו למטופל עם הפרעת אישיות, ובמיוחד, רגשות אשמה מפנים את מקומם לנרקסיסיות. ה"קפיטליסט האגואיסטי" של המאה ה-19 מוחלף בנרקסיסט הנצלני של סוף המאה העשרים (קפיטליזם חזירי). כפי שהאנושות של המאה העשרים התפכחה, אולי, מהפוזיטיביזם של המאה ה-19, ייתכן שהאנושות של המאה ה-21 מתפכחת מהאידיאליזם של המאה שקדמה לה, כמו ילדי דור ה-X שחגגו בוודסטוק, ומאוחר יותר הפכו ברוקרים בול סטריט.

השאלה מה מהפרויקט של פרויד נשאר עדיין בתפיסה הפסיכואנליטית של ימינו יכולה להישאר פתוחה. אנליטיקאים מודרנים נוטים לראות את הישגו של פרויד לאו דווקא בהצגה של תאוריה שלמה וסגורה, אלא בכך שפרויד אפשר לנו לחשוב על מה היא הנפש, וחשיבה זו עדיין הולכת ומתפתחת. במילים אחרות, פרויד העניק לנו תהליך, יותר מאשר מבנה. בעוד פרויד ראה את תורתו כיישום הקפדני של עולם הטבע לתוך עולם הנפש, הרי בימינו אנו נוטים לראות את הפסיכואנליזה כהחלה של מדעי הרוח לתוך הפסיכיאטריה: הרמנויטיקה יותר מאשר מדע. אבל כבר פרויד עצמו, במבט מפוכח אחרי יותר מארבעים שנות אנליזה, היה מוכן להחליף "שחזור" ב"הבניה", והעיר כי "רק בהמשך האנליזה ניתן להגיע להכרעה בדבר נכונות ההבניה שלנו או התועלת שבה ... אנו נוהגים כמו המשרת המוכר מסיפוריו של נסטרו, אשר תשובה אחת ויחידה היתה בפיו על כל מה שנשאל: הכל יתבהר במהלך הדברים" (הבניות באנליזה, 1937, תרגום ערן רולניק למאמרו בספר "הטיפול הפסיכואנליטי" משנת 2002, הוצאת עם עובד, עמ' 232).

בצורה אמפתית. מה שפרויד ראה כאגו לא בשל המנסה להתמודד עם דרישות דחפיו, קוהוט ראה ככישלונות לא בלתי נמנעים של אינטגרציה של העצמי. עונג פרוידיאני הוא מימוש של דחף שהצליח להימנע מנזיפתו של הסופר אגו. התענוגות קוהוטיאניות היא מימוש יצירתי של הפוטנציאל האישיותי.

פרויד העניק לנו תהליך, יותר מאשר מבנה. בעוד פרויד ראה את תורתו כיישום הקפדני של עולם הטבע לתוך עולם הנפש, הרי בימינו אנו נוטים לראות את הפסיכואנליזה כהחלה של מדעי הרוח לתוך הפסיכיאטריה

הדגש בגישה זו, שהולכת וכובשת את מקומה בפסיכואנליזה ובנגזרותיה, הוא פחות אובייקטיבי ודטרמיניסטי, ויותר סובייקטיבי ויחסי; היחסים בין המטפל למטופל אינם (רק) יחסים בין אובייקט לסובייקט, אלא בין שני סובייקטים; האמת המתגלה אינה בהכרח הבניה מחדש של העבר, אלא בנייה נרטיבית שלו; המטפל אינו לגמרי אגונימי, אלא נחשף ומשתתף; וההתנזרות מסיפוק צרכים מפנה את מקומה להשתתפות אנושית ואינטראקטיבית של המטפל בסיטואציה הטיפולית. במילים של פאולה היימן (1950), הסיטואציה האנליטית היא במהותה מערכת יחסים. אטווד וסטולורוב (1979) אף סבורים ש"המציאות הפרטית של המטפל מקדימה את המעורבות האינטלקטואלית שלו בשאלת הטבע האנושי" (Stolorow & Atwood, *Faces in a Cloud: Subjectivity in Personality Theory*. Northvale, NJ: Jason Aronson, תרגום שלי). המטפל הפרוידיאני, בגרסתו המזוקקת של קורט אייזלר, הוא פרשן. אבל כבר פרנצי הציע "טכניקה אקטיבית", פרנץ אלכסנדר הציע "חוויה רגשית מתקנת", מקסוול גיטלסון הציע לאנליטיקאי תפקיד מזין, ויניקוט דיבר על "פונקציה מחזיקה" (holding) ואלזבט זטצל (Zetzel) על הברית הטיפולית. ההעברה של שלהי המאה העשרים נראית רוויה פחות פנטזיות מיניות ותוקפניות, וכאשר אלו מרימות את ראשן עשויים לראות בהן סימנים לכישלון אמפתי מצידו של המטפל.

האם השינויים הללו נובעים רק מאבולוציה של החשיבה האנליטית עצמה או גם משינויים בטבע האנושי? התפתחויות אלה נבעו, אולי, מתוך הניסיון שהלך והצטבר על ידי מטפלים על פני יותר ממאה שנות טיפול, אך במידה רבה גם בהשפעתה

האקטואליות של התסביך האדיפלי

מקסים בן אמו

ודוחף להעדפה למיניות הטרוסקסואלית לעומת מיניות הומוסקסואלית או כל גרסה אחרת של מיניות. תפקידו העיקרי הוא ליצור בנפש מוקדי משיכה ואחיזה יציבים, מובחנים ומגוונים, ולא, קיימת הסכנה לבלבולי זהות, למיניות משתוללת, לאישיות תועה ונטולת כוח גרביטציה פנימי, כפי שניתן לראות במצבים פסיכופתולוגיים חמורים (פרוורסיה בעיקר).

בהתייחס לפונקציה שלו בכלכלה הנפשית, תסביך אדיפוס מעניק למערכת הנפשית יכולות גבוהות יותר לנהל מצבי חרדה, ובכך תורם במידה רבה לקוהסיביות פנימית ולשליטה עצמית. בשלבים הטרום-אדיפליים החרדות, שהיו אז בטבען עזות, מאיימות ולעיתים מפרקות, נשפכו ללא רסן במרחב הנפשי וגרמו לזעזועים ולנזקים רבים (תחושות הצפה, היעדר שליטה, פחד וכיוצא בזה בריחה מהמציאות או לחלופין קריסה למצבי קטטוניה ועוד). בעת המעבר לתפקוד אדיפלי נחנך לראשונה מנגנון התרעה נפשי מקורי ויעיל המכונה "חרדת סירוס" או לחלופין "חרדת איתות". בזכות מנגנון התרעה זה האני יהיה כעת מסוגל, הרבה יותר טוב מבעבר, להתכונן לקראת האיום של ההצפה הרגשית הגועשת, להיכנס לכוננות ספיגה ובכך לחסוך לעצמו שימוש במנגנוני התמודדות קיצוניים ומגבילים (פיצול, פירוק, השלכה וכדומה).

לבסוף, והפעם במישור התרבותי-קולקטיבי, ההתנסות עם התסביך מאפשר לילד, מעבר לתהליך הפרסונלי שהוא עובר עם עצמו ועם הסובבים אותו, לספוג ולהטמיע את כללי היסוד שבבסיס ההווה והציביליזציה האנושית המתורבתת: איסור על גילוי עריות וטאבו על רצח, ובמיוחד רצח האב והאם. כללי בסיס

פרויד, אבי הפסיכואנליזה, הוריש לנו מבנה תאורטי עצום ומורכב, והפסיכואנליזה הצרפתית העכשווית שמה לה למטרה לפענח ולפתח את תורתו של פרויד. אבקש כאן להתחקות אחרי התפתחות ההמשגה של התסביך האדיפלי כפי שהיא מופיעה אצל פרויד ובעקבותיו אצל ממשיכיו מהאסכולה הצרפתית.

מרכזיותו של התסביך האדיפלי בפסיכואנליזה

תסביך אדיפוס הוא מאבני היסוד של הפסיכואנליזה. המופעים שלו שכיחים ומגוונים: בקליניקה של הילד כמו גם אצל המבוגר, אצל האישה והגבר כאחד במרבית המצבים הנפשיים שאנו פוגשים בעבודתנו. הוא אחראי גם לעיצוב התבניות התרבותיות של החברה בכל הזמנים, וכנראה שגם בכל התרבויות. מבחינה התפתחותית הוא מהווה כשלעצמו הישג משמעותי לנוכח השלבים שקודמים לו ומכוננים אותו (אוראלי, אנאלי, פאלי) שכן כוחו של התסביך בכך שהוא ממיר את המיניות הילדית מעיסוקה האוטו-ארוטילרניקסיסטי, הצר אופקים, למיניות אובייקטלית מורחבת ומגוונת. כלומר, מעבר למיניות מכווננת לזולת ולמפגש הפוטנציאלי עם האחר שאיננה עוד מצומצמת לסיפוק הפרסונלי, בעיקר.

לתסביך האדיפלי תרומה מכריעה בגיבוש הזהות בכלל והזהות המינית בפרט, ביציקת התשתיות של ההזדהויות והאידיאלים של האישיות ובבחירתם של מושאי אהבה עתידיים. כל אלה נסמכים על הישענותו של התסביך על מודל ההורים והמשפחה הגרעינית. יחד עם זאת, אין להסיק שפניו של התסביך לנרמול חברתי ובין השאר לכפייה ולהנכחה בנפש הרכה של הילד את החלוקה המגדרית, כלומר אין בכך לקבוע שהילד הזכר יאהב את בת זוגו העתידית על סמך המודל הנשי של אימו, או ישאב את זהותו המינית בפרט וזהותו בכלל על פי המודל הגברי של אביו, ולהפך עם הבת. כי למעשה, ייעודו של התסביך הוא בראש ובראשונה להשתית בנפש של הילד והילדה תבניות של זהויות, מיניות ובכלל, ברורות, מובחנות ויציבות לנוכח מצב ראשיתי של חוסר הבחנה ובלבול שמקורו בדו מיניות המבנית של הנפש, שהרי מבחינה גופנית קיימת הבחנה ברורה בין המינים אך לא כך המצב מבחינה פסיכולוגית, במיוחד בתחילת החיים הנפשיים שאז שולטת דו-מיניות נפשית. תהיה זו טעות לחשוב שתסביך אדיפוס מבקש כביכול לכפות חלוקה מגדרית נוקשה ומפצלת,

מקסים בן אמו הוא פסיכולוג קליני, פסיכואנליטיקאי, עמית במכון תל אביב לפסיכואנליזה בת זמננו.

על אף שיש חפיפה בתהליכים שעוברים הבן והבת, השוני המהותי בין השניים הוא שכאשר הראשון שב ומוצא, השנייה נדרשת להחליף: האב במקום האם. כלומר, הבת נדרשת לוותר על האובייקט הראשיתי והדבר מייעד אותה למזג דפרסיבי, "למזוכיזם הנשי" בלשוננו של פרויד. אצל הבן הוויתור על האם הראשית כאוב פחות, מפני שהוויתור זמני בלבד, והוא יומר בהדרגה לחרדה נרקסיסטית של אובדן שלמות הגוף וחשש לאובדן פוטנטיות. זוהי "חרדת סירוס" אשר מקפלת בתוכה חרדת אובדן. במהלך הזמן, אם הכול הולך כשורה, הבן והבת מוצאים איזון נפשי, שלעולם אינו מושג במלואו, בתמיכתו של המארגן הנפשי של התסביך האדיפלי.

טעות לחשוב שתסביך אדיפוס מבקש כביכול לכפות חלוקה מגדרית נוקשה ומפצלת, ודוחף להעדפה למיניות הטרוסקסואלית ... תפקידו העיקרי הוא ליצור בנפש מוקדי משיכה ואחיזה יציבים, מובחנים ומגוונים

ניתן לומר שתסביך אדיפוס של הגרסה היוונית הקלאסית (השתוקקות לאב או לאם, רצח האב או האם) מהווה כשלעצמו מעין תחנת סיום אידיאלית שכאמור לעולם איננה מושגת במלואה (למרבה המזל!), ואשר קודם לה תהליך ארוך ומורכב שתכליתו ויתורים מסוימים והשלמה עם האובדן הראשיתי של האם שבראשית החיים, האם הארכאית.

האדיפוס המוקדם על פי הפסיכואנליזה הצרפתית: האב הארכאי

השאלה מאתגרת: מה תורם לתהליך ההבשלה של התסביך האדיפלי עד לנקודת הסיום המאוחרת שלו, קרי לגרסתו היוונית? או במילים אחרות, מה מאפשר לילדה ולילד לוותר על האם הארכאית? - שאלה זו היא מושא למחקר מרכזי של הפסיכואנליזה הצרפתית שהעסיק ועדיין ממשיך להטריד תאורטיקנים רבים. למרות הבדלי הגישות, לעיתים ניתן לזקק עמדה משותפת לכולם שניתן לנסח כך: באותה מידה שקיימת אם ארכאית שבשלב מסוים אמורים לוותר עליה, קיים בהכרח אב ארכאי שכנראה תורם את חלקו במהלך הזה. כי ברור מאליו שלאב האדיפלי, שתפקידו העיקרי הוא

אלה מאפשרים לילד לכרות ברית עם זולתו לשם קידומו של הפרויקט האנושי.

לאור כל אותן תכונות כבדות משקל לשם הבנייתו של הנפש על כל ממדיה, פרויד ראה בתסביך אדיפוס רכיב גרעיני של הניוירה ובהרחבה של הנפש הנורמלית כולה. היעדרותו או היחלשותו של אותו "מארגן נפשי" (Spitz, 1965) רב עוצמה עלול להביא לפתולוגיות קשות שמחוץ לתחום הניוירטי.

גלגולו של ניסוח התסביך האדיפלי אצל פרויד

פרויד גילה את התסביך האדיפלי יחסית מוקדם, מתוך האנליזה האישית שלו וגם על סמך הניסיון הטיפולי שלו עם מטופליו. בהתכתבותיו עם חברו פליס, עוד לפני שייסד את הפסיכואנליזה, פרויד כבר התייחס לתסביך (Freud, 1887-) עד (1902). עם זאת, עבר זמן רב (כשלושים שנה בערך) עד שהשלים את הניסוח השלם שלו (במאמר "האני והסתם" משנת 1923 [פרויד, תשנ"ט]). הרבה נאמר על עיכוב זה בספרות הפסיכואנליטית, ומבין שלל ההסברים וההיפותזות שהועלו, נדמה כי מה שבמיוחד הקשה על פרויד היה התסביך האדיפלי של הבת, שבתחילה הקביל אותו באופן סימטרי לזה של הבן, אם כי בצורה הפוכה (הבן משתוקק לאימו ומבקש להדיח את אביו, לרצוח אותו באופן סימבולי, והבת משתוקקת לאביה ודוחה את האם).

עם הזמן התברר לפרויד שהתסביך של הבת שונה במהותו ממקביליו אצל הבן. בעת פנייתו אל האב האדיפלי, הבת הייתה צריכה קודם לכן לוותר על הקשר שלה עם אובייקט האהבה הראשון שלה: האם. אנו מכירים את גלגולי הדרמה של אובדן ראשיתי זה אצל הבת. בדומה לכל תהליך אבל, בשלב הראשון הבת חווה כעס וזעם נרקסיסטי כלפי האובייקט האבוד, האם - "את לא זו שנוטשת אותי בשביל משהו אחר, אני זאת שלא רוצה אותך". לאחר מכן שלב של התנצחות פאלית - "ובכלל אין לך את מה שלאבא (ולי) יש". שלב זה נמשך עד שלב ההשלמה עם המצב שבמהלכו הבת מזדהה עם האם ובוחרת להפנות את אהבתה הנכזבת אל האב - "אז אם כך, אני אתחתן עם אבא". בשלב זה היא ממירה את האובדן הראשיתי של האם בפנטזיה אימהית להוליד תינוק, עם האב כמובן, גם כפיצוי על חוויות חסר ("קנאת הפין" בלשוננו של פרויד) אך גם מתוך געגוע לקשר הקדום עם האם. כלומר, המשאלה הכמוסה היא לשחזר את הקשר האבוד, אך הפעם בינה ובין עצמה, והיא האם וגם התינוק. אולם מתברר שגם הבן עובר תהליך דומה. גם הבן נדרש לוותר על אובייקט ראשיתי אנקליטי שכזה עוד לפני שישבו וימצא באם האדיפלית את מושא אהבתו המקורי. הבן יגלה אותה שוב, והפעם במסגרת יחסי קנאה ותחרות עם האב.

האב: איסור על גילוי עריות ואיסור על אכזריות ורצח, כללים שביסוד הציביליזציה האנושית המתורבתת. התהליך האדיפלי שעובר כל ילד וילד עם עצמו חוזר בעקבות אותם אירועים קדמוניים (ההורה, אם או אב, שווה לאב הרודן, והסופר־אגו שווה לטוטם פנימי המטיל איסורים על המשאלות האינססטואליות כלפי האם ומשאלות הרצח כלפי האב, וההפך בעבור הבת). מעבר לסיפור הפילוגנטי, בכל עבודותיו פריד לא הקדיש התייחסות לסוגיה של האב הארכאי להוציא פעם אחת בודדה במאמרו "האני והסתם" (פריד, תשנ"ט), שם הוא כותב משפט לקוני חידתי. הוא מעלה את הסברה של "הזדהות עם האב של הפרהיסטוריה האישית" של הילד. הוא כותב על: "הזדהות (עם האב) ישירה ומיידית, עוד לפני כל השקעה אובייקטואלית". נדמה כי כאן פריד מרמז על פנייה של הילד הרך למעין אב ארכאי שלא בדרך של יחסי אובייקט כמו עם האם אלא מתוך הזדהות ישירה עימו. כלומר, הזדהות אפריורית ולא מתוך התנסות ממשיית של הילד או הילדה עם האב.

2. **לאקאן:** לאקאן היה הראשון שנתן את כל המשקל לאב הארכאי בפסיכואנליזה וראה בו מוקד משיכה נוסף ואחר מהאם, עוד בטרם נתפס כאובייקט מובחן ומזוהה. נקודת ההתחלה של לאקאן היא הסיטואציה המיתית של גן עדן בראשיתי שבו מתקיימת דיאדה של ילד מסופק באופן אבסולוטי על ידי אובייקט אימהי הדואג לכל צרכיו. אם למופת, תמיד פנויה ונוכחת בלי יוצא מהכלל, אך אמא זו היא לא רק ספקית של צרכים והיא גם ישות בפני עצמה, עם צרכים משלה. היא הולכת ובאה ולא רק עסוקה בתינוקה. יש לה עניינים אחרים חוץ ממנו, תשוקות נוספות. מכאן התינוק מתחיל לחוש "חסר" (manque) מסוים והדבר מצמיח בו כבר לא רק את הצורך באם אלא גם ובעיקר השתוקקות אליה. ניתן לומר שמהנקודה הזאת הרך צועד את צעדיו הראשונים לתוך הממד הפסיכולוגי. אמא זו היא גם ישות תרבותית המלווה בדרך כלל את הטיפול בתינוק במילים, בשירים, בנחמות. בעבור הילוד שעדיין אינו שולט מספיק בשפה, מילותיה הן בגדר מסמנים אניגמטיים וככאלה הם מוסיפים לתחושת החסר. והפעם מדובר בחסר לא אובייקטיבי אלא סובייקטיבי. לנוכח כל אותן חוויות של חסר התינוק מתקדם לשלב שבו הוא מנסה להפוך הוא עצמו לסיבת העניין האחר והנוסף של אימו, או בלשונו של לאקאן: להיות הפאלוס שלה. לנוכח הכישלון הצורב של משאלה מגלומנית זו (מפני שאימו באמת לא מכווננת אליו בלבד), התינוק פונה לשלב מתקדם יותר, ובמקום לרצות להיות הפאלוס של אימו הוא מבקש כעת לקבל אותו ממי שמבחינתו באמת מחזיק בו: האב, שלגביו

להציב חיץ בדיאדה הסימביוטית אם־ילד, יש היסטוריה מוקדמת משלו בנפש של הילד והילדה. הוא לא צץ פתאום מן האין בסביבות גיל 5 או 6, בעת הכניסה לתסביך האדיפלי.

הבת נדרשת לוותר על האובייקט הראשיתי והדבר מייעד אותה למזג דפרסיבי ... אצל הבן הוויתור על האם הראשית כאוב פחות, מפני שהוויתור זמני בלבד ... אם הכול הולך כשורה, הבן והבת מוצאים איזון נפשי ... בתמיכתו של המארגן הנפשי של התסביך האדיפלי

אציג בקצרה המשגות מתוך הפסיכואנליזה הצרפתית המבקשות להתחקות אחרי הופעותיו של האב הארכאי, שלבי הפצעתו הראשונים, ואילו פונקציות הוא ממלא במרחב הנפשי. או במילים אחרות, מהם המצבים המנטליים הראשונים של האב? לשם השוואה, בזרם הקליניאני והפוסט־קליניאני מקום האב זניח עד לא רלוונטי בכלל, מפני שלרוב הכול סובב סביב האם. כדי לא לבלבל בין מה שאציג כעת לבין מושגים אחרים, אני מציע להשתחרר מהדימוי של האב הארכאי כפי שנוהגים לחשוב עליו בתפיסה הקליניאנית, למשל כדימוי המעורר אימה של אב משולב עם אם (הפנטזיה של combined parents), תחושות רדיפה וקנאה גדולה. על כן, קיימים פערים תאורטיים עצומים בין הפסיכואנליזה הצרפתית והתפיסה הקליניאנית שלעיתים קרובות לא ניתן לחבר ביניהם.

1. **פריד:** פריד לא עסק כלל באב הארכאי (וגם לא באם הארכאית). הוא התמקד בעיקר באב המאוחר כפי שהוא מופיע בקונטקסט האדיפלי, אב שיהפוך במרוצת הזמן לסוכנות הסופר־אגו בעקבות תהליך הפנמתו במרחב הנפשי. יחד עם זאת, בספרו מ־1912 "טוטם וטאבו" (פריד, תשמ"ח) מתייחס פריד לאב ארכאי מסוים, "האב הקדמוני מהפילוגנזה", כפי שהוא מכנה אותו. שם הוא מציג בדיה של אב רודן, כול יכול ופרוורטי, שהחזיק בכל נשות השבט למען סיפוקו הבלעדי וכפה על בניו משטר אכזרי ואלים. בשלב מסוים הבנים מתאחדים, מורדים באב הרודן, הורגים אותו ומציבים טוטם לזכרו. למעשה, הטוטם מסמל מה שמכאן ואילך יהיה בגדר של טאבו קטגורי על מעשיו הפסולים של

"מושקעות אימהית ראשונית". תקופה שבה היא מטפחת עם תינוקה קשר הדוק ביותר אך כזה שאיננו פונקציונלי בלבד אלא במידה רבה גם ארוטי (למשל: מגעים חושניים הדדיים, ליטופים, פטמת השד מזינה את התינוק אך השד הוא גם אזור ארוגני כמו גם הפה של התינוק). בשלב מסוים האם פונה בחזרה אל "המאהב" שלה, האב (או מחליפו), ובכך מושכת את הליבידו שלה שהיה עד כה מושקע בעיקר בתינוקה. למעשה, תפנית זו של האם באה כדי להציב מחסום כפול, הן לגרייה הדחפית של התינוק כלפיה והן לזו של האם עצמה כלפיו. כתוצאה מזה התינוק מפנים מעין דימוי של אב ארכאי השווה בשלב הזה לביטול של ההשקעה הליבידינלית של האם כלפיו. תחת השפעתו של הדימוי הפנימי של האב הארכאי נוצרת בנפשו של התינוק מעין "צנזורה" שבשלב התחלתי זה פועלת כחסימה, בלימה, של העודפות הדחפית שהשתחררה בעת משיכת ההשקעה של האם.

5. **עקרון העכבה - שילוש של האב** (Delourmel, 2013): להלן סיכום הקו הרעיוני ששרטט במהרה הפסיכואנליטיקאי הצרפתי קריסטיאן דלורמל בעבודה שהגיש בכנס בשנת 2013 של החברה הפסיכואנליטית הצרפתית אשר הוקדש לנושא "האבהי". דלורמל מציע להגדיר את האב הארכאי כעיקרון מנחה של הנפש שתכליתו: עכבה וקידום של תהליכי שילוש. השימוש במונח עיקרון בא כדי להתייחס לאב ארכאי לא כישות ממשית אלא כמנגנון נפשי שביסוד התפקוד הנפשי (כמו עקרון העונג, עקרון המציאות). כלומר, תפקוד שאיננו צומח מתוך אינטראקציה אובייקטלית

האם מגלה את העניין האחר (מעבר מהדינמיקה של ה-to be לזו של ה-to have). בינתיים הילד כבר לא במקום שבו היה מצוי תחילה, בגן העדן של הקשר הבלעדי עם אימו, והוא קצת איבד אותה. יחד עם זאת, נראה כי בתמורה הוא מגלה ממד נוסף, האב, האחר, האחרות. זהו ממד שלישי המובחן ממנו ומאימו שפותח אותו להשתוקקות אין סופית. כל המהלך הקריטי הזה עלול להשתבש אם האם תחסום מהרך את פנייתו לאחר השלישי ותהפוך את הילד לפאולוס משל עצמה. כלומר, כזה שמיועד לסיפוקים הנרקסיסטיים שלה, מצב שלפי של לאקאן עלול לדחוף למבנה פסיכוטי.

3. **האב כ"לא-אם"** (Le Guen, 1974) - נקודת ההתחלה של המשגה זו היא "חרדת הזר" שמתעוררת אצל התינוק בסביבות גיל 8 חודשים (Spitz, 1965) לנוכח גילוי דבר קיומו של אדם זר שבשלב הזה עדיין איננו נתפס כישות מובחנת אלא כ"לא-אם". הלא-אם הוא לא בדיוק האם הרעה של Klien מושלכת על הזר, אלא מעין שלילה של האם המסמנת למעשה את האובדן שלה. הלא-אם הוא בעצם המטריצה הראשונה של האימגו הארכאי של האב, ולכן בדרך כלל בספרות מתייחסים ללא-אם בלשון זכר. הלא-אם מתקיים אך ורק ביחס לאי-קיום של האם, ולכן הוא מהווה כשלעצמו מעין איסור עליה בהפיכתה לנעדרת. ניתן לומר אם כך שהלא-אם הוא זה שמצית את הגעגוע לאם, או בשפה פרוידיאנית: את התנועה הדחפית אליה. אם הלא-אם במקור של התנועה הדחפית ראשיתית אל האובייקט (האם), מנגד הוא גם זה שחוסם את הדחף אל האובייקט-אם. יתר על כן, הלא-אם "הוא דבר מה שהולך כנגד העודפות הדחפית ומונע את הקריסה של המגן גרייה שבעקבות הטראומה של אובדן האם" (Le Guen, 1974). לבסוף, הלא-אם יוצק את התשתית למשולש האדיפלי העתידי מפני שהוא יכול להיות התחליף של האם כשהיא נעדרת, השלישי כאשר היא נוכחת. אך, באותם השלבים המוקדמים ביותר של הנפש, הלא-אם מסמן בעיקר את ההבניות של ההבחנות הראשוניות בין "אני" - "לא אני", "סובייקט" - "אובייקט-אם", "אם" - "האובייקט לא-אם" כמו גם את ההזדהויות הראשונות (כלפי הלא-אם).

4. **צנזורת המאהבת** (Braunschweig & Fain, 1975) - בדומה להמשגה הקודמת הרואה באב הארכאי (הלא-אם) פונקציה אינטרפסיכית שייעודה עכבה, בלימה, החזקה של העודפות הדחפית, כאן האם היא זו המקדמת מהלך נפשי זה בעבור התינוק. כאן המהלך מתרחש בסביבות גיל שלושה חודשים, עת הפצעתו של המארגן הנפשי הראשון, החיך (Spitz, 1965). לפני זה האם הייתה מרוכזת ומושקעת בעיקר בתינוקה, תקופה שווינקוט כינה אותה

שמאפשר לוותר ולהתאבל על האם הארכאית. תהליכי השילוש והסימבוליזציה הפרימיטיביים שהוא מכונן בנפש מהווים את התשתית למה שעתידי להיות הפונקציה הסימבולית שמחזיק האב האדיפלי המאוחר. לאקאן ראה באב פונקציה סימבולית ולכן הוא כינה אותה "המטפורה של שם האב". "שם האב" מקפל בתוכו גם את הרעיון של עכבה, בלימה של הדחף (בצרפתית המילה "שם" היא גם "לא").

חשוב עוד לציין שמלאכת האב הארכאי במרחב הנפשי ומלאכת האב האדיפלי המאוחר אינן פעולה ספורדית שיש לה התחלה וסוף. מדובר בעבודה נפשית תמידית ובלתי פוסקת שנמשכת לאורך כל החיים, כפי שנדרשת עבודה נפשית תמידית ובלתי פוסקת כדי לבלום ולעבד את העודפות הדחפית המאיימת בכל עת לשטוף את המערך הנפשי ולחולל בו כאוס (מצבי טראומה, פסיכოזה ועוד). אולם הדחף כשלעצמו דורש, בכל תוקף ובכל רגע ורגע, להנכיח את עצמו ובצורה הכי בוטה והכי מיידית, והוא אינו סובל כל עכבה, חסימה או בלימה. במילים אחרות, בכל עת מתקיים בנפש מעין דחף להדיח את האב הארכאי, לנטרל ולרצוח אותו, מפני שעצם קיומו נוגד את המהות של הדחף. הדחף לרצוח את האב הארכאי שווה למעשה לדחף לשוב ולחזור לחיק האם הארכאית, דחף לבטל את הנפרדות, דחף לבטל כל סוג של תסכול, דחף לשוב ולחוות את העונג המרבי של הסימביוזה הראשיתית אִם-תִּינוּק.

טענה דומה במקצת מוצגת במאמרה היפה של שרה בוטלה ושמו "אדיפוס של הסתם" (Botella, 2005). בוטלה מתייחסת לרצח האב הפרהיסטורי של "טוטם וטאבו" לא ככדיה פילוגנטית היפותטית אלא כאקט נפשי המתרחש ללא הרף בסתם, והוא אינהרנטי לו. להבדיל ממשאלות רצח של האב של ההיסטוריה האישית, אב קונקרטי וחי, כפי שהוא נחוזה בפועל סביב התסביך האדיפלי המאוחר, לרצח האב של הסתם אין לגביו שום ייצוג במערך הנפשי, שום עקבות זיכרון, לא במודע כמו גם לא בלא מודע. רצח האב ראשיתי זה הוא בעצם הביטוי הטרום ייצוגי של הדחף, כזה שלא מכיר במגבלות כלשהן, לא בגבולות, לא במידתיות. על כן, רצח האב של האדיפוס של הסתם מהווה כשלעצמו מעין תשתית טראומטית שביסוד הנפש שממנה תצמח העבודה הנפשית האנטי-טראומטית של פנטזיית רצח האב האדיפלי המאוחר.

רצח האב האדיפלי: הגרסה התנ"כית

מצאתי בסיפור התנ"כי של "עגל הזהב" מטפורה מאירת עיניים הנוגעת לרצח האב הארכאי שבראשית החיים הנפשיים. בקצרה, מסופר על אירוע שהתרחש כארבעים יום אחרי יציאת מצרים. בעת ההמתנה המייגעת לשובו של משה מהר

ממשית בהיותו מרכיב מבני, אינהרנטי, של הנפש האנושית. נדמה כי עמדתו של דלורמל חופפת לטענה של פרויד שסבר שקיימת הזדהות ישירה ומיידית עם האב של הפרהיסטוריה האישית, "עוד לפני כל השקעה אובייקטלית" (Delourmel, 2013). פעולת העכבה המיוחסת לאב ארכאי מופנית כלפי העודפות הדחפית שלולא כך עלולה הייתה להישפך בנפש בצורתה הגולמית ולהציפה. פעולת השילוש העוקבת לעכבה נועדה לנייד ולהסיט את האנרגיה המצטברת לעבר יעדים אלטרנטיביים (ייצוגים נפשיים ואובייקטים כאחד) ובכך להפחית את הלחץ הדחפי ולתמוך בהעשרת הנפש.

דוגמא לתהליך שילוש פרימיטיבי אצל תינוק הוא המשחק של הנכד של פרויד הקרוי "משחק הפורדה" (שם, כאן). התינוק לבד במיטתו והוא משחק בלהשליך סליל המחובר לחוט על מנת למשוך אותו אליו בחזרה, שחזור של היעדרותה וחזרתה של אימו. כאן תהליך השילוש מתבצע דרך פעולה מנטלית יחסית פשוטה של התקה, המרה והחלפה של סיטואציה ממשית לכדי בימויה באמצעות המשחק. צריך לציין שפעולת ההתקה מתאפשרת רק במידה שהתינוק מסוגל רגשית לשאת את האובדן של אימו. כלומר, שהוא מחזיק בתוכו את הציפייה לראותה שוב. המנגנון הנפשי שעומד מאחורי הציפייה היא בעצם יכולת הבלימה, ההחזקה, החסימה של ההצפה הרגשית והעודפות הדחפית שהייתה עלולה להציפו בעקבות אובדן האם (בכי בלתי פוסק או לחלופין קיפאון רגשי שעלול לתפוח לדיכאון אנקליטי). מדובר כאן על פונקציית העכבה של האב הארכאי. בגרסה אחרת של המשחק התינוק מוסיף ומלווה את השלכת הסליל בהגייה "פור" (שם) ומשיכתו ב"דה" (כאן, הנה). אותן הגיות מעידות על תהליך שילוש מורכב ומתקדם יותר מהקודם מפני שהשימוש בכלי השפתי מצביע על יכולות סימבוליות מתוחכמות יותר לעומת החיקוי הפשוט הקודם. הפונקציה הסימבולית תלך ותתפתח לאופרציות מורכבות ומשוכללות יותר (משוואות סימבוליות (H. Segal), סימבוליזציה ראשונית ושניונית (R. Roussillon), הסמלה, שיום, מטפוריזציה, המשגה, חשבון אלגברי (W. Bion) ועוד).

כדי לחתום את הסיור במחוזות הפסיכואנליזה הצרפתית סביב סוגיית המצבים המנטליים של האב ניתן לסכם שתפקידו של האב הארכאי, או ליתר דיוק עקרון האב הארכאי, נמדד ביכולת של המערך הנפשי לעכב, לבלום ולחסום את העודפות הדחפית. כלומר, לבלום, לעכב ולחסום את המשיכה הבלתי נדלית אל האם של הפרהיסטוריה האישית. כדי לחבור לשאלה שממנה פתחנו את הסיור שלנו, ניתן לומר אם כך שהאב הארכאי הוא זה

מושם פסל "עגל הזהב". ניתן לדמיין ששיכרון החושים של חגיגת הפולחן שווה לשחרור רסן של תשוקות פגאניות. כלומר, שחרור מוחלט ללא כל מעצורים, בלימה או עכבה נגד הדחפים. זעמו של משה השובר את לוחות הברית מסמן את השבר הנפשי שאורב לכל מי שחפץ לרצוח את האב הארכאי. מה שהמיתוס התנ"כי מוסיף ומחדד היטב הוא הסיכון שטמון בכמיהה הבלתי נדלית אל האם הארכאית, האי-ויתור עליה, הסירוב לאבדה, דבר שעלול להוביל למעין מצב נפשי של "עבדות מצרים". כלומר, ליפול קורבן לחוסר נפרדות, לכניעה תחת שלטונו הדיקטטורי של האימגו של האם הארכאית הבולענית, מצרים. פסל הזהב מסמן את האשליה הכוזבת שבברק של שלטון שכזה.

לסיכום, במיתוס היווני הקלאסי של אדיפוס המלך, רצח האב מיועד להגשים את המשאלה אל האם האדיפלית. במיתוס התנ"כי של "עגל הזהב" רצח האב הארכאי נעשה כדי להימנע מלוותר על האם הארכאית ולאבד אותה. מבחינת הרצף הכרונולוגי, בפילוגנזה האוניברסלית כמו גם באונטוגנזה (תהליך התפתחות) האינדיבידואלית, המיתוס התנ"כי מקדים את המיתוס היווני. תסביך אדיפוס המאוחר נשען על תסביך ויתור ואובדן האם המוקדם, והוא תלוי בו. ואם רצח האב הארכאי מקבל איזשהו תוקף במציאות הנפשית של הילד או הילדה, התסביך האדיפלי המאוחר יתקשה להתבסס בנפש ולמלא את הפונקציה שלו כמארגן נפשי.

הקליניקה העכשווית מפגישה אותנו תדיר עם מצבים נפשיים מורכבים (נרקיסיסטיים, הפרעות גבוליות, מלנכוליה ועוד) שבהם התסביך האדיפלי הקלאסי (היווני) איננו עוד כוח משיכה חזק מספיק כפי שהדבר שכיח יותר במצבים נירוטיים. אותם מצבים מעידים על קשיים מסוימים וקיצונים, בעיקר סביב האובייקט הראשוני לרבות קושי להשתחרר ממנו, שלעיתים אינם מאפשרים לפונקציית האב להתגבש בנפש.

סיני עם לוחות הברית, הסבלנות של העם מגיעה לקיצה והוא נראה מיואש ומחליט להפנות את הגב לנביא שלו ובמקומו יוצק עגל מזהב, זכר לתקופת עבדותו במצרים. למראה עמו מהלל את פסל הזהב, משה הזועם משליך את לוחות הברית ושובר אותם. ההמשך ידוע עם הפרק שנקרא "מתן תורה" שבו מסופר איך לבסוף עם ישראל מקבל את לוחות הברית. כוחו של הסיפור התנ"כי בכך שהוא ממחזיז בדרך ציורית פשוטה וקולעת, כלומר שאיננו זקוק להרבה מלל והסברים, מכלול תהליכים נפשיים שקשה מאוד להגיע אליהם מהיותם אפופים במסתורין של הבראשית של החיים הנפשיים. זאת בעצם החוכמה של המיתוסים, כי דרכם ניתן לחלץ הבנות באופן מיידי ומעמיק כאחד לגבי תהליכים פסיכולוגיים מורכבים. כזה המיתוס האדיפלי וכזה גם סיפור "עגל הזהב" שאני מציע להרים לדרגה של מיתוס. בראש ובראשונה, מיתוס "עגל הזהב" מציג אירוע נפשי מכונן שעיקרו הפצעתו של אב ארכאי המחזיק בפונקציה סימבולית. אכן, משה, האב של העם העברי, מחזיק בלוחות עשרת הדיברות המסמלים את האלוהים שאינו נראה, באותה מידה שסימבול מציג ומסמל את הדבר שעליו הוא מצביע וכך הופך אותו לנעלם. כשליח של אלוהים, משה מחזיק גם בתפקיד של "השלישי", המציב חיץ בדיאדה של אלוהים והעם העברי. לוחות עשרת הדיברות קובעים את כללי האתיקה החדשים של העם העברי, ומתוכם חרוטים האיסור הכפול על מעשה רצח ("אל תרצח") וגילוי עריות ("כבד את אביך ואת אמך"). איסורים שביסודם הציביליזציה האנושית המתורבת ואשר משוחזרים בפנטזיות של התסביך האדיפלי אצל הילד.

המיתוס מבקש בעיקר לביים ולהדגיש את דחיית האב הארכאי, משה, הנתפס כאחראי לויתור ולאובדן האם הארכאית, מצרים. הכמיהה הבלתי נדלית כלפי האם הארכאית (מצרים) ורצח האב הארכאי (משה) מופעים במיתוס בצורה מטפורית סביב חגיגות פולחן עגל הזהב. משה האב מודח, נרצח באופן סימבולי, ובמקומו

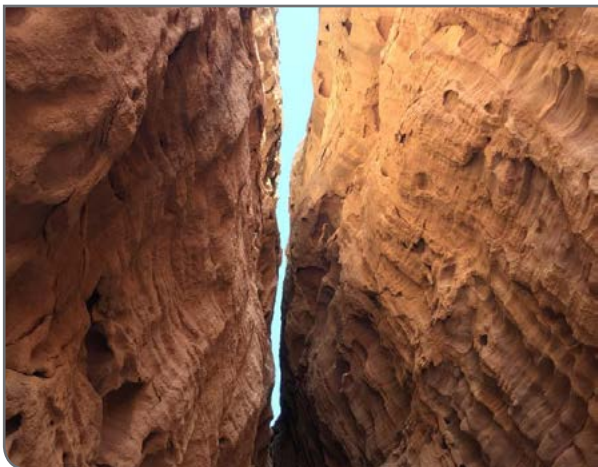
מקורות

1. פרויד, ז' (תשנ"ט [1923]). האני והסתם, בתוך: מעבר לעקרון העונג ומסות אחרות. תל אביב: דביר.
2. פרויד, ז' (תשמ"ח [1912]). טוטם וטאבו, בתוך: טוטם וטאבו ומסות אחרות. תל אביב: דביר.
3. Braunschweig D. & Fain M. (1975). La nuit le jour. Paris: Puf.
4. Botella, S. (2005). L'œdipe du Ca ou œdipe sans complexe. Revue française de psychanalyse, t. LXIX, 5.
5. Delourmel, C. (2013). De la fonction du père au principe paternel. Revue française de psychanalyse, t. LXXVII, 5.
6. Freud, S. (1887-1902). Extracts from the Fliess papers, S.E 1: 175-280.
7. Le Guen, C. (1974). L'œdipe originaire. Paris: Payot.
8. Spitz, R.A. (1965). The first year of life: A psychoanalytic study of normal and deviant development of objects relations. New York: international universities press.

על גבי קריאה ב"עתידה של אשליה" וב"משה האיש ואמונת הייחוד"

גבריאל דהאן

"שלושת האפשריים". יש טעם לכנות זאת כך משום שבסופו של דבר גם ברשימה של הבלתי אפשריים וגם ברשימה הזאת, של מה שאני מכנה האפשריים, מדובר בגורלותיו של הסיפוק: בלתי אפשרי או אפשרי. מדובר ברשימה שמופיעה תחת הכותרת של: "the mental assets of civilization..." (Freud, 1927, p. 12). ובכן, מהם "הנכסים המנטליים הללו של התרבות"? אלה הם נכסים אשר עומדים לטובת החברה, לצד העושר וחלוקתו. אלה אמצעים שעומדים לרשות הציביליזציה בהגנה שלה על עצמה - יש בהם אמצעים של כפייה ויש אחרים אשר נועדו לפייס את בני האדם ולפצות אותם על קורבנם. מנגנון זה נשען על תסכול, על העובדה שאי-אפשר לספק דחף, וכן על הוויות שבאמצעותו התסכול הזה נוסד - האיסורים או הוויות שהאדם נאלץ לקיים אותם, וכך המצב שנוצר על ידי ייסות זה הוא מצב של חסך.

את התרחיש הזה ניתן לתאר באמצעות מונח ההתענגות של לאקאן. האנטגוניזם היסודי הבסיסי מצוי כביכול ביחסים שבין היחיד באשר הוא לבין החברה או התרבות אשר נאלצת עקב כך להגן על עצמה באמצעות מוסדותיה השונים, או כפי שאומר

האיש האחד - האל האחד - המסמן האחד: אלה העניינים שחילצתי מתוך העושר החבוי בשני הכתבים הללו של פרויד האיש. גרסאות של אחד בחסותה של הפנייה אל יסודות של הקולקטיב אשר מופיע תחת שמות מגוונים: תרבות, עם, דת, קבוצה, פילוגנזה וכן הלאה - גרסאות של "כולם", של "כולנו". לבטח נוכל להכיר ללא קושי מיוחד בכך שמסמן כמו "כולנו" הוא אף מסמן של אחד. העברית מספקת לנו במקרה הזה, כמו במקרים רבים אחרים בפסיכואנליזה, את התמיכה השפתית בביטוי "כולם כאחד". תכף ומיד נוכל להכיר גם בכך ש"אתם" הוא לא פחות אחד ממסמני האחד מאשר ה"כולנו" או ה"אני" או ה"אנחנו" או ה"הם": למעשה אנו נוכחים לדעת שהדקדוק שלנו, עם כל רצונו הטוב, לא מצליח להיחלץ לאמיתו של דבר לעולם מהיותו לכל היותר גרסאות, או הטיה של גרסאותיו של האחד. זהו דקדוק שנוכל לומר עליו שהוא מונותאיסטי ללא תקנה. זהו אולי אחד מן היסודות שהובילו לקשיים ולפרדוקסים בלוגיקה שכפופה בסופו של דבר לדקדוק כלשהו. יש להדגיש, ה"אתם" או ה"אנחנו" אינם גרסאות של האחד רק משום שהם ריבוי של אחדים מנקודות מבט שונות, או משום שנקודת המבט היא תמיד האחד, כי אם דווקא משום שהם אחדות אף שמדובר בריבוי. אני מתעכב על עניין זה משום שהוא לכל הפחות מרמז על אחד מענייניו של פרויד ב"עתידה של אשליה": היחס שבין היחיד לבין הקולקטיב, או החברה בכללותה, והיחס אל שאלת הדת והמונותאיזם.

ראו היכן ממקם פרויד את הדת:

"... הפריט החשוב ביותר ברשימת המצאי הנפשית של תרבות. זו כוללת את הרעיונות הדתיים שלה במובן הרחב ביותר - במילים אחרות ... האילוזיות שלה" (Freud, 1927, p. 17, תרגום שלי).

המעניין הוא שהדת, או הרעיון הדתי במובנו הרחב ביותר, מופיעים בתוך רשימה, לא של "שלושת הבלתי אפשריים" (החינוך, השלטון, הפסיכואנליזה), כי אם של מה שהייתי מכנה:

גבריאל דהאן הוא פסיכולוג קליני, פסיכואנליטיקאי, חבר בקבוצה הישראלית של האסכולה הלאקאניאנית (GIEP/NLS), מלמד ברשת הלאקאניאנית ומייסד תפס"ן.

*זהו חלקו הראשון של מאמר בן שני חלקים. החלק השני מוקדש לחיבורו של פרויד "משה האיש ואמונת הייחוד".

לפני זמן מה הזדמן לי לצפות בלהקות של אלפי עגורים בשטחים של שמורת הטבע אגמון החולה. היה זה בשעת הדמדומים, אור אחרון לפני השקיעה. העגורים התקבצו בקריאותיהם הרמות חבורות-חבורות על פני הקרקע עוד בטרם החליטו היכן יעבירו את הלילה שלפניהם, שכן על פי רוב הם ישנים באגם בעמידה, כהגנה מפני הטורפים. אלא שבימים אלה המים באגם גבוהים מדי, בשל הגשמים, ועליהם להחליט בדרך כלשהי אם להסתכן ולישון על הקרקע היבשה, חשופים לטורפי הלילה, או להיכנס לאגם שמימיו מעניקים מידת מה של ביטחון וחמימות. המראות היו יפים, השמיים היו צבועים בצבעי כתום עז של קרני השמש השוקעת אי-שם במערב מעבר להרים. ישבתי בתוך עגלה רתומה לטרקטור שמנועו דמם וצפיתי במתרחש יחד עם עוד אנשים שלא חדלו לצלם, עוד ועוד. מה הם צילמו? לשם מה הם צילמו? חשבתי על כל התמונות שאנחנו נוהגים לאגור במהירויות ובכמויות גדולות והולכות כמו מתוך מרדף אחוז אמוק כדי להשיג, בעודנו בתוך החיים הראשונים שלנו, את החיים השניים - תרופה למוות שהרפואה לא יכולה הייתה לחשוב עליה - וזאת בתוך תנועה של אומנות, קליק אומנותי של צילום. שהרי לזה מצפה כל תמונה, להיות יפה, יפה כל כך עד אשר תתחרה בטבע הזה שמאיים להטביע. כלומר, כך הבינו את קריאות ההתפעלות של האנשים מן המראה של השקיעה והעגורים, "זה ממש כמו גלויה", הם אמרו, "זה כל כך יפה..." והם צילמו את הגלויה הנסתרת שלהם.

כל העניין כולו מונח בתנועה הבלתי מורגשת הזו שבין הנסתר לגלוי, במה שנראה לעינינו. בעודי מתבונן בעגורים ובאנשים הבחנתי לפתע בחבורה של תנים, בתחילה אחד, ואחר כך עוד אחד, ועוד אחד... הם התקרבו לאיטם אל הלהקה הצפופה שחנתה על הקרקע לפנינו. עוד מטר ועוד מטר, ואילו העגורים לא זזים ממקומם. וכי מה זה? האדישות של הנדון? מר המוות כבר כאן, בקרבו, והוא כמו לא מבחין בו. העגורים רק מתרחקים מעט ופותחים מעגל דחוס סביב החיה שמתמקמת בתוכם, אך הם לא עפים, לא נסים על נפשם. גלוי וידוע שהלילה לכל תן מובטח טרפו. למי זה ידוע? לנו, הצופים. הצופים מבחוץ, במחזה, בגלויה, אלפי עגורים והמוות יכה בהם, הלילה כבכל לילה, רק באחדים מתוכם. לא חשבתי מעולם שהעגורים מתמצאים בחישובים סטטיסטיים, ולכן הרשיתי לעצמי לרגע להעלות בדעתי שאפשר וגם הם יודעים כמונו משהו על ה-uncanny של פרויד שתורגם פעם אחת ל"מאיים" ופעם שנייה ל"אל-ביתי". הם חיים במבנים של משפחות אשר מצטרפות ללהקות של בוגרים וגוזליהם, אחד עד שלושה, לא יותר. אלה בתורם כעבור כשנה מצטרפים ללהקות של רווקים ורווקות, פנויים ופנויות. בתוך הלהקה שמונה אלפים ואף עשרות אלפי פרטים, העגורים כלל לא ידישים, הם מגיבים לכל התגרות,

זאת פרויד: "כל יחיד הינו לאמיתו של דבר אויב של התרבות, אף כי התרבות אמורה להיות מטרה לעניין האנושי האוניברסלי" (Freud, 1927, p. 6, תרגום שלי).

מה תוכל לכלול רשימה מעין זאת של "האפשריים של פרויד"? הרי לנו אפשרות אחת לפחות: **האידיאל, האומנות, הדת** - באידיאל מדובר בסיפוק הנרקסיסטי; האומנות מציעה סיפוק חלופי; והדת מציעה את הסיפוק שבאשליה. זו יכולה להיות רשימה נגדית לרשימת הבלתי אפשריים, משום שפרויד עצמו תיאר את הרשימה של הבלתי אפשריים במונחי הסיפוק: הבלתי אפשריים הם אלה שביחס אליהם אנו יכולים מראש להיות בטוחים בכך שלא נבוא על סיפוקנו, לא נהיה שבעי רצון ממה שנשיג. על כן נוכל לומר שבעוד שברשימה של הבלתי אפשריים אנו עוסקים ברשימה של מה שהוא מעבר לעקרון ההנאה, הרי שברשימה של האפשריים אנו במסגרת עקרון ההנאה.

ה"אתם" או ה"אנחנו" אינם גרסאות של האחד רק משום שהם ריבוי של אחדים מנקודות מבט שונות, או משום שנקודת המבט היא תמיד האחד, כי אם דווקא משום שהם אחדות אף שמדובר בריבוי

בשל עניינים של המציאות הישראלית, ראוי להתעכב כאן על נקודה אחת שפרויד חוזר עליה במקומות שונים לאורך כתיבתו. הוא לא שוכח לציין שהאויב המקורי הממשי של כולם הוא הטבע. התרבות לא נוצרה אלא במטרה להתייבב כנגד איתני הטבע. ועל כך הוא מפרט: "איש כמוני אינו נתון תחת הרושם שהטבע הוכרע אלא כאשליה מאגית, ומעטים הם אלה המאמינים שאמנם אי-פעם הטבע יוכנע בשלמותו על ידי האדם. תמיד מגיחים אותם אירועים אשר נדמים כלועגים לכל ניסיון של אמונה מעין זו בשליטת האדם: האדמה שרועדת ואשר נקרעת לחלקיה בקברה תחתיה אדם ומפעלותיו; המים אשר מציפים ומטביעים כול במהומה; סערות אשר מחריבות את כל הנקרה בדרך; מחלות שרק לאחרונה החלו לחשוב אותן כמתקפות של אורגניזמים אחרים; ואף חידת המוות שכנגדו שום מזור טרם נמצא וקרוב לוודאי שלא יימצא אי פעם" (Freud, 1927, p. 19, תרגום שלי). זהו תיאור של אי-נחת שבפניו כולם שווים. מול אויב זה קמה החברה ונוצרה התרבות אשר לא חדלה להיאבק בטבע ובאסון שבכוח לאדם, תרבות שאינה אלא מגדל הבבל של החברה.

כפי שאומר פרויד: "כוחות וגורלות בלתי אישיים - אין אליהם גישה" (Freud, 1927, p. 20, תרגום שלי), הללו יוותרו לנצח רחוקים.

אבל אם הגורלות האלה, הכוחות האלה, יאוישו בתשוקות שיסערו כמו שזה בתוך נשמותינו, אם הם יעברו הומניזציה, אם המוות עצמו לא יהא דבר מה ספונטני, אימפרסונלי, גזירת טבע, כי אם ביטוי של אקט אלים, רצונו של איזשהו רוע, אם לתוך העולם יוחדרו ישויות מוכרות לנו מן העולם החברתי, כי אז אפשר יהיה במידת מה לנשום לרווחה ולהרגיש בבית אף בלב ה-uncanny, ולהתפנות לטפל באופנים נפשיים בחרדה חסרת המובן שלנו. אפשר יהיה להיחלץ ולו במעט מן השיתוק ולכל הפחות לזוז מעט.

זה מה שעושה לאקאן כאשר הוא מדבר על דחף המוות כדבר שנוכח תמיד בין מה שהוא מדבר לבין נוכחותם של אלה הבאים להאזין לו בסמינר שלו - לדבר על הדחף ולא על המוות זוהי כבר כשלעצמה תנועה של "פרסונליזציה", כל שכן על כך שדחף זה הוא עניין שבין הדיבור של האחד לבין נוכחותו של האחר. למעשה, כבר בעובדת הדיבור עצמה ישנה מראש פרסונליזציה, הומניזציה, של כל מה שייאמר. מצב מוזר לכל הדעות: החיים בגוף אינם מתקיימים כי אם מתוקף עקרון ההנאה, כך מלמדנו פרויד. אלא שעקרון ההנאה אצל ההווה המדברת כפוף ללא מודע, קרי לשפה. בסופו של חשבון השפה נותרת דו-משמעות: היא כממלאת מקום לעובדת היעדר היחס המיני כנוסחת יחס רשומה מראש, ובשל כך למעשה ממסכת, מניחה מסיכה על פני המוות, אף שהיא יכולה לבטאו כמעין איוו עמוק. האם אפשר שהדבר שבו הבחנתי אצל העגורים הוא ראייה לכך שאין שפתם שפה? שכן בשפתם איננו מוצאים הכרה במוות. אך יחד עם כך אי-אפשר לנו לומר שבשל השפה הזאת שלו יש לו לאדם ידיעה עדיפה על פני זאת שיש לעגור ביחס למוות. העובדה ששפת האדם מדברת על המוות אינה ראייה לכך שיש לו מושג כלשהו לגבי מוות זה. כמובן שאפשר להניח שהשפה באשר היא איננה עשויה אלא כדי ליטול חלק ב"הדחקה" של המוות. קשה לאמת זאת. אנו מפטפטים על מנת שלא לחשוב את המוות, שהרי הוא בלתי נגיש למחשבה. לכן אולי מה שנשמע באוזני כצווחות ורעש בלתי פוסקים לא היו אלא פטפוטם של העגורים שעוצמתו לא הייתה אלא ראייה עקיפה לנוכחותו של התן בקרבם - כלומר, של מר המוות. כלומר, זו הייתה דרכם שלהם שלא "לחשוב" את המוות. בפסיכואנליזה נקודת המוצא היא אחרת: הסולידריות היא בין המוות והמיניות. אך זה מבוסס על ההנחה שרק הגופים שמתרבים באופן סקסואלי הם אלה שכפופים למוות. כלומר, שאם ישנו קשר בין השפה לבין המוות כי אז הוא יתנסח באופן הבא: השפה מכחישה את המוות על גבי ההדחקה של היעדר היחס המיני. ההווה המדברת מתקרבת במידת מה אל המוות

הגוזלים קוראים לבוגרים, הרווקים צווחים זה לעומת זה, וזה על זה, ברם לנוכח התן, דממה, אטימות, הופעה של הכחשה. אין לי ספק שכל אורניתולוג מתחיל יקרא את ההתרחשויות הללו באופן אחר בהעניקו מובן מדעי מוסמך לנוהגם של העגורים. בנקודה זו נוכל להישען על דבריו המדויקים של פרויד: "אנחנו היטב יודעים כיצד היחיד מגיב לפגיעות שהציביליזציה ואנשים אחרים פוגעים בו: הוא מפתח דרגה מתאימה של התנגדות לוויסות של הציביליזציה ושל עוינות כלפיה. אך כיצד הוא מגיב לכוחות האדירים של הטבע, של מה שהוא מכנה גורל, שמאיימים עליו כמו גם על כל אחד אחר? אפשר היה לחשוב שמצב עניינים שכזה יביא למצב קבוע של חשש חרדתי בתוכו ולפגיעה חמורה בנרקיסיזם הטבעי שלו, ולא כך היא" (Freud, 1927, p. 20, תרגום שלי).

האדם הופך את איתני הטבע לא לדמויות רגילות של בני אדם שאיתן הוא יכול לשאת ולתת כשווה בין שווים - בזה לא ייעשה צדק עם הרושם שאיתני טבע אלה מותירים בו - כי אם מעניק להם אופי של אב והופכם לאלים, מה שלדעת פרויד איננו רק פרוטוטיפ אינפנטילי כי אם גם פרוטוטיפ פילוגנטי

לפני מספר שנים הגיעו אלינו ממקומות רחוקים, מעבר להרים ולימים, כפי שאומרים לילדים כהקדמה לסיפורי זוועה, מראות של פליטי רעידת האדמה בטהיטי. אי-אפשר שלא לתהות על הדמיון הרב בין התהלכותם האפתית של אותם פליטים אשר נשאו בכל תא-איטי של גופם את גזירת המוות ללא התקוממות, לבין האדישות למראית עין של העגורים לנוכחותו של התן. ללא כל אות של התקוממות ככל שמדובר ביחסיהם עם האויב שמכה בהם פעם אחר פעם, כאשר הוא תמיד ימשיך למצוא אותם שם, שהרי זו לא הפעם הראשונה ש"זה קורה" להם. אך לעומת זאת, ככל שמדובר ביחסים שבינם לבין עצמם: שם הופיעו דיווחים על ביזה, רצח, גנבה, מאבק, צעקות, האשמות, תלונות, שנאה ועוד ועוד, בהחלט לא אפתיות. כביכול לא נועדה האלימות בין הפרטים אלא כדי להיחלץ מן האפתיה של הנדון למוות. האפתיה החרדתית, המועקה המשתקת לנוכח ה-uncanny של הנוכח בתוכם תמיד, מבלי שאפשר יהיה להתקרב אליו, או

אם מעניק להם אופי של אב והופכם לאלים, מה שלדעת פרויד איננו רק פרוטוטיפ אינפנטילי כי אם גם פרוטוטיפ פילוגנטי. כך מעניק פרויד לאלים תפקיד משולש: גירוש האימה של הטבע, פיוס האדם עם האכזריות של הגורל, במיוחד המוות ופיצוי על הסבל והחסכים שחיי התרבות והחברה מטילים על היחיד. אך הבה ונבחן לרגע מהי ההומניזציה הזאת שעליה מדבר פרויד ומהו הסיפוק הזה של רשימת האפשריים. אנו בהחלט יכולים להבחין בכך שמדובר בשאלה של הידע, המסמן וההתענגות. דבר מה בעולם של הטבע, על פי הצעתו של פרויד, הופך להיות נסבל יותר, מפויס יותר, עבור ההווה המדברת, ככל שהוא מוחדר במסמנים אשר מספרים סיפור, ויתרה מכך, אליבא דפרויד, גם מספרים את הסיפור של האב. לאקאן מגלה לנו משהו מזה ב"טלוויזיה": "ההתענגות שפרויד מיחס למונח של תהליך ראשוני, יסודה בעצם במעברים הצרים הלוגיים שבהם הוא מוליך אותנו בכישרון רב" (Lacan, 1973, p. 515-517, תרגום שלי).

לאקאן מתייחס עדיין אל הסימפטום כאל קשר של מסמנים, וקשר זה של מסמנים נבנה לאמיתו של דבר כשרשראות של "חומר מסמני". זו למעשה רדוקציה של ההתענגות אל המסמן, וההתענגות מתוארת באופן זה כבעלת קונסיסטנטיות לוגית, כלומר, היא בלוגיקה, כלומר, היא במסמן. זה גם מה שלאקאן יאמר על האובייקט a, שהוא גרסתו לאובייקט הפרוידיאני, כקונסיסטנטיות לוגית - כלומר הוא שלוחה של ההתענגות הזאת ההומאוסטטית. לכן, יאמר לאקאן, שהתהליך הראשוני בלא מודע, אצל פרויד, הוא דבר מה שמתפענח, ולא שמתקדד. כלומר, אין מדובר עוד בתאוריה של המסמן שנתפס באמצעות האופרציה של "פיוני" של ההתענגות, אופרציה אשר ממנה נושר האובייקט a כדבר שחומק מן הלכידה של ההתענגות באמצעות המסמן, כי אם בשקילות גלובלית של ההתענגות והמסמן. האובייקט הזה שהתפרסם בזכות היותו שארית של הפעולה, כפי שנוכל לראות עדיין גם בנוסחאות של הדיסקורסים של לאקאן (Lacan, 1969-70, p. 12-15), כבר לא קיים בפרספקטיבה הזאת. תחת זאת מופיע הסינטום. כלומר, על רקע ההתענגות הגלובלית, השקילות המוכללת, מופיעה התענגות אחרת שהיא מחוץ למסגרת, כמרכיב שעושה רלטיביזציה של השקילות הזאת.

כדי להיווכח בזאת די אם נעיין ב"פרויקט" של פרויד (Freud, 1887-1902, pp. 283-397): רשתות על גבי רשתות, אותיות ומילים - ממלכה של מסמנים לשם הרישום של ההתענגות שזורמת בעצבינו ובבשרנו. בפסיכואנליזה, כפי שהיא פועלת, ההתענגות היא מן המסמן. הסינטום מעלה בדיוק את השאלה על אודות מה שהיא ההתענגות הזאת ללא הפסיכואנליזה. האופרציה הפסיכואנליטית לא יכולה להרשות לעצמה לוותר

דרך הממשי של המיניות. השפה היא מה שבמישור שלה נעשים הניסיונות הבזבזניים לייסד את היחס המיני - הפזרנות היא עדות לכך שלכתיבת היחס הזה היא לא תגיע. אפשר שנתייחס אל השפה כמה שמשגשג במישור של האין-יחס הזה מבלי שנוכל לומר שהיחס הזה קיים מחוץ לשפה. על כל פנים, אם נשוב לפרויד אפשר שנאמר את זאת: באמצעות המסמן והמשמעות, ההומניזציה, כפי שמכנה זאת פרויד, אפשר יהיה להפעיל כנגד העל-אדם האלים הזה ששוכן אי-שם, אשר אותו אנו מכנים גם טבע, אותן שיטות שאנו נוהגים לעשות בהן שימוש בחיים החברתיים שלנו: לפייס אותו, לשחד אותו, להרגיעו, לשמחו ובכך גם לשדוד ממנו נתחים מכוחו. הרי לפניכם המזימה החברתית העולמית של הפסיכואנליזה וקרובותיה: לבסס את קיומה של הפסיכה כדרך להשיג אחיזה מה במה שאינו ניתן כלל לכל אחיזה, כלומר, להעניק הקלה כלשהי, אפשרות של סיפוק, בתוך ה"מרחב" של הבלתי אפשרי. כלומר, של האין-יחס.

לאלים תפקיד משולש: גירוש האימה של הטבע, פיוס האדם עם האכזריות של הגורל, במיוחד המוות ופיצוי על הסבל והחסכים שחיי התרבות והחברה מטילים על היחיד

פרויד מזכיר לנו שאין בזה עניין חדש בתולדותיו של הסובייקט האנושי: "קיים הפרוטוטיפ האינפנטילי שהוא המקור. ישנו הפחד מפני האב יחד עם כך שלילד יש גם ביטחון בהגנה שלה הוא יזכה מאב זה לנוכח סכנה מבחוח - שני היסודות הללו נטמעים זה בזה. ציר המשאלה פועל את פעולתו בהבניית המרחב בדומה לאופן שבו הוא פועל בחיי החלום. הישן יכול להיות תפוס ברגש מבשר רע של מוות, רגש שמאיים להפילו לתוך קבר. אלא שעבודת החלום יודעת לעיתים לביים סצנה שתצליח להפוך על פיו אפילו מצב מעין זה ולהציגו כמחזה של מילוי משאלה: החולם יראה את עצמו בתוך קבר אטרוסקי עתיק שלתוכו השתלשל כשהוא מאושר ומסופק, בשל העניין הרב שיש לו בארכיאולוגיה, ובו הוא מוצא את אשר חיפש" - כך בחלומו של פרויד (Freud, 1900-1901, pp. 454-455, תרגום שלי). באופן דומה, האדם הופך את איתני הטבע לא לדמויות רגילות של בני אדם שאיתן הוא יכול לשאת ולתת כשווה בין שווים - בזה לא יעשה צדק עם הרושם שאיתני טבע אלה מותירים בו - כי

של מה שקרוי "הסובייקט שמונח לידע", והוא למעשה מעבה של התענגות דלת קלוריות, אמנם מלאת מובן, אחרי שמשתחררים מן האלמנט הזה ומרגישים בריאים. זה בהקשר של שם האב כמכשיר שגם ממנו ניתן להשתחרר. במיוחד אפשר לוותר על האמונה בו. אפשר לוותר על האמונה בו, אך בפסיכואנליזה, עד הודעה חדשה, שם האב הוא אחד מ"מכשירי" הפעולה של המכונה הפסיכואנליטית. שם האב הינו מסמן מיוחד, S1, מסמן אדון אשר מאפשר לייצר מובן מתוך ההתענגות. הוא מה שהופך את ההתענגות לניתנת לקריאה, את ההיסטוריה של כל סובייקט אפשר לקרוא איתו כפי שבספר התורה קוראים עם אצבע הקריאה.

אלא שהמונח "סינטום" מהווה נקודת חתך ביחס להיגיון זה בכך שניתן יהיה לחשוב על ההתענגות ללא ה-S1 אשר הופכת אותה עד כה לניתנת לקריאה. זה למעשה מה שאנו יודעים לכנות "הדחייה של שם האב": מסמן שחסר. הדחייה עצמה היא המנגנון של הפסיכזה החל מן הפסיכואנליזה. זוהי תשובה לאנטי אדיפוס של G. Deleuze. מכאן ואילך נוכל להיות עדים לניסיון להמשיך את הפסיכואנליזה באמצעים אחרים. לצאת למה שלאקאן כינה פעם אחת מעבר ללא מודע. הלא מודע הפרוידיאני הוא "הסובייקט שמונח לידע". כלומר ההנחה של ידע בתוך ההתענגות, או במונחיו של פרויד ידע בתוך הסימפטום או הדחף. ההנחה הזו הפרוידיאנית הכרחית על מנת שאפשר יהיה להתחיל ממשו. כמו בפזיקה המתמטית, שגם בה עלינו להניח ידע בממשי. זוהי הנחה מייסדת. מניחים ידע בהתענגות ואפילו מניחים שההתענגות היא מן המסמן. הלא מודע הוא ידע שמונח לו סובייקט, הוא מדבר, זה שונה מן הפזיקה, שם לידע לא מונח סובייקט, "זה" שותק.

לגמרי על המובן בפעולה שלה לנוכח ההתענגות. ההעמדה של השקילות המוכללת ביחס להתנסות הפסיכואנליטית היא מה שלאקאן יכנה בהמשך: "Se faire la dupe du père" כלומר, "להסכים להפוך לפתי [או למרומה] של האב". ברוח זו נמצא בסמינר שלו את הדברים הבאים: "... אין בנמצא אתיקה לבד מלשחק את המשחק על פי המבנה של דיסקורס, וכאן נוכל למצוא מחדש את הכותרת של השנה שעברה: אלה הם הלא-מרומים, הללו שאינם משחקים את המשחק של דיסקורס כלשהו, שמוצאים עצמם במיצר" (Lacan, 1974-75), תרגום שלי).

בפסיכואנליזה ... שם האב הוא אחד מ"מכשירי" הפעולה של המכונה הפסיכואנליטית. שם האב הינו מסמן מיוחד, S1, מסמן אדון אשר מאפשר לייצר מובן מתוך ההתענגות

האופרציה האנליטית משמעה בפשטות לעשות שימוש במספר מכשירים. האב הוא אחד מן המכשירים הללו, וכמוהו גם ההעברה, הסובייקט המונח לידע, והאובייקט a. יש לחלץ את האובייקט הזה, ואם זה נעשה כראוי "מחלימים". למרבה הצער הקונסיסטנטיות הזאת לא מחזיקה מעמד מי יודע מה. אובייקט זה מתפקד כאלמנט א-ריאלי החל מן הסטרוקטורה הפיקטיבית

מקורות

1. Freud, S. (1887-1902). Project for a Scientific Psychology, S.E. Vol. I, 1950.
2. Freud, S. (1900-1901). The Interpretation of Dreams, S.E. Vol. V, 1953.
3. Freud, S. (1927/1975). The Future of an Illusion. Trans. James Strachey. W.W. Norton & company.
4. Lacan, J. (1969-1970). Le Séminaire, livre XVII, L'envers de la psychanalyse, Éd. Seuil, 1991, texte établi par Jacques-Alain Miller.
5. Lacan, J. (1973). Télévision. Autres écrits, Éd. Seuil, 2001, collection dirigée par Jacques-Alain et Judith Miller.
6. Lacan, J. (1974-75). Le Séminaire, livre XXII, RSI, leçon du 19 nov. 1974, non édite.gaogoa.free.fr, le Séminaire de Lacan.

על "שבירת הכלים" של הלא מודע המודרני

ד"ר עידית שלו

אותה. מתוך זה נגזרת שאלת ריבונות האדם על חייו.

פרויד הניח שיש כוח המפעיל את האדם והוא הלא מודע. לכן ריבונותו של האדם על גורלו היא מוגבלת ... כלומר חשיפת התכנים הלא מודעים והפיכתם למודעים תביא להגברת מידת שליטתו של האדם על מהלך חייו

תרגום הסוגיה הפילוסופית של המהות המפעילה את האדם למדע הפסיכולוגיה החל בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20, כאשר וילהלם וונדט ואדוארד טיטצ'ר הקימו את מעבדת התפיסה הקוגניטיבית הראשונה בגרמניה תוך התמקדות בטכניקת האינטרוספקציה. בה בעת פיתח פרויד את פסיכולוגיית המעמקים וטבע את מושג הלא מודע כמושג מרכזי להבנת הכוח המפעיל את האדם. פרויד הניח שיש כוח המפעיל את האדם והוא הלא מודע. לכן ריבונותו של האדם על גורלו היא מוגבלת. סקירה קצרה של מורכבות מושג הלא מודע הפרוידיאני מציגה מערכת סדורה של פעילות דחפית גולמית, שאינה בת הכלה כפי שהיא. התוכן הלא מודע מיוצג ב"איד" יצרי ומאיים, ולכן הוא מסולף על ידי מנגנוני הגנה. אמצעי מיסוך נוסף לייצוג התכנים הדחפיים, הוא עקרון התחליפיות, שלפיו משאלות הלא מודע מבוטאות דרך סמלים. הגישה הפסיכואנליטית גרסה שהשימוש באסוציאציות וחלומות יאפשר חשיפה ופירוש של הקונפליקטים החבויים, אשר יגביר מודעות לדינמיקה הנפשית. תוצאתה של המודעות לתהליכים הלא מודעים היא הפחתת סבל, הגברת ריבונות ויכולת בחירה באופנות הביטוי והמימוש. כלומר חשיפת התכנים הלא מודעים והפיכתם למודעים תביא להגברת מידת שליטתו של האדם על מהלך חייו. הבעיה היא שבחינת המודל הפסיכואנליטי בעין מדעית

הדיון בהתפתחות מושג הלא מודע המודרני כמוהו כ"שבירת כלים", מושג יסוד בקבלה, תורת המיסטיקה היהודית, אשר צוין לראשונה על ידי האר"י, ומשמעו התנפצות והתמיינות הכרחית של העולם הבראשיתי, שהיה ישות יחידה ובלתי ניתנת להכלה, לספירות שונות של עולמות רוחניים עד לקישורן לעולם הגשמי. באופן דומה, הכלים השבורים משולים לגיוון ולשונות בגישות התאורטיות והמחקריות של חקר הלא מודע וסוגיית ריבונות האדם על גורלו. דיון בשאלת מהותו של הלא מודע המודרני, המבוסס על חקר הלא מודע בפסיכולוגיה הניסויית, מתייחס להשתנות ההבנה המדעית של תהליכים לא מודעים בשלושים השנים האחרונות. המהפכה הקוגניטיבית בפסיכולוגיה והתפתחות המדע הקוגניטיבי במגוון דיסציפלינות כגון אנתרופולוגיה, מדעי המחשב, בלשנות ופילוסופיה תרמו רבות לחקר תהליכים מנטליים מורכבים ולא מודעים ופיתחו שיטות שונות לחקירתם. התפתחויות בחקר המוח עוררו גל נוסף בחקר התודעה ואנו מצויים בעיצומה של השתנות מתמדת בשדה המחקר והטיפול בתחום תהליכים מודעים ולא מודעים. במאמר זה אדון במספר מודלים של הלא מודע עד לגלגולו העכשווי בפסיכולוגיה המחקרית ובהשלכות החקירה המדעית על תפיסת האדם כריבון על גורלו. חקר הגישות השונות להבנת הלא מודע ואופן הצגתו במאמר זה מושפע כמובן גם מהסובייקטיביות של המחברת, החוקרת בעצמה תהליכים מודעים ולא מודעים. המחקר ממשיך להסתעף עד ימינו אלה. לכן דיון זה כמוהו כדיון בכלים שבורים, השואפים להתמיינות ואין בהם כדי להתגבש לאמת מדעית אחת.

הלא מודע הפסיכואנליטי

מהות הקשר בין הרוח המפעילה את הגוף לחומר היא סוגיה המלווה את הפילוסופיה והפסיכולוגיה משחר ימיהן. כך למשל, ביסוד הדואליזם של דקארט הייתה ההנחה שהרצון והנשמה נפרדים מהגוף אך שולטים ברפלקסים ובחייתיות המאפיינת את הגוף. מהות הנשמה, כמייצגת את הלא מודע ואחראית לתזוזת הגוף נתפסה כשונה מהמהות הגופנית, אך לא היה אפשר למדוד

ד"ר עידית שלו היא פסיכולוגית שיקומית וחברתית וחסרת סגל בדרגת מרצה בכיר בחוג לפסיכולוגיה באוניברסיטת אריאל. מנהלת המעבדה לזויות עצמי וקוגניציות גוף. חוקרת תהליכים מוטיבציוניים מודעים ולא מודעים, הקשרים בין התחושה הפיזית לחוויה הפסיכולוגית והשלכותיהם על בריאות נפשית ופסיכופתולוגיה.

היא לא בהכרח שאלה לגבי תפקוד חברתי מסתגל ויעיל, כפי שנראה בהמשך. אך לפני שנעסוק בשאלת קיומו האובייקטיבי של סוכן והשלכותיה הטיפוליות, יש להכיר את הקרקע המחקרית שעליה נבטו הספקות לגבי קיומו של גורם שולט זה.

הלא מודע הקוגניטיבי

יסוד חדש להבנת הלא מודע, מבוסס על מטפורת המחשב, הונח כמאה שנה לאחר ז'נה. לפי הגישה הקוגניטיבית הלא מודע אינו מבנה אלא תהליך הכרחי אצל האדם בעיבוד מידע (Kihlstrom, 1987).

לפי המודל הדיסוציאטיבי, אינטגרציה בין חלקי האישיות השונים היא המפתח לבריאות הנפש. בגישה הפסיכואנליטית, הניתוק מגולם בהדחקה, והוא תוצאה של קונפליקטים פנימיים ויצריים המעוררים חרדה

בניגוד לגישה הפסיכואנליטית העוסקת בתכנים קונפליקטואליים, הגישה הקוגניטיבית לעיבוד מידע מתמקדת בחקר מנגנוני הפעולה המודעים והלא מודעים. האבחנה הבסיסית בתחום זה היא בין תהליכים אוטומטיים לתהליכים נשלטים, וזו נעשתה כבר בשנות השבעים (Kahneman, 1973). לפי אבחנה זו קיימות שתי אופנויות של עיבוד מידע. הראשונה נקראת מערכת 1 והיא מעבדת מידע מהר, באופן אוטומטי ושטחי שאינו מצריך משאבי קשב. השנייה קרויה מערכת 2 ועיבוד המידע שהיא מבצעת הוא מבוקר, איטי ומחושב, ומאפשר תיקון של טעויות שעושה מערכת 1. ההבדל בין התכנים המעובדים במודע לתכנים המעובדים ללא מודעות אינו בתוכן המעובד בכל מערכת, אלא במידת הנגישות לחומר המעובד. החומר המעובד דרך מערכת 1 הוא פחות נגיש, משום שעיבוד המידע מהיר ולא הוקצו לו משאבי קשב. החומר המעובד דרך מערכת 2 הוא סיסטמטי יותר ונגיש למודעות. בניגוד למודל הפסיכואנליטי שלפיו אנשים אינם מודעים לסיבות הפנימיות להתנהגותם, לפי מודל זה אנשים אינם מודעים לרמזים התפיסתיים המצביים המשפיעים על שיפוט המציאות. הבדל נוסף הוא שהמודל הפסיכואנליטי מסביר את אתחול עיבוד המידע כנובע מבפנים החוצה, ומודל שתי המערכות מתייחס לאתחול עיבוד המידע מבחוץ פנימה. באופן ספציפי, הרעיון הוא שגירויים תפיסתיים מעובדים דרך "יצוגים מנטליים ולכן משפיעים באופן אוטומטי על שיפוט והתנהגות

אמפירית עוררה ביקורת. למשל, תלותם של המודלים התאורטיים זה בזה (המודל הטופוגרפי לרמות מודעות והמודל הסטרוקטורלי למבנה האישיות) והיעדר המובחנות בין המשתנים התאורטיים הקשו על פיתוחם של הסברים שאינם מעגליים, על מדידה ועל איסוף נתונים. לצד זה, תפיסת ריבונות האדם על מהלך חייו כתוצאה מהעלאת התכנים הלא מודעים למודעות תקעה יתד בפסיכולוגיה, ואנו עתידים לשמוע עליה רבות בהמשך.

הלא מודע הדיסוציאטיבי

עם הגישה הפסיכואנליטית צמחה הגישה הדיסוציאטיבית לחקר הלא מודע. ז'נה (Janet) המשיג את הלא מודע הדיסוציאטיבי כניתוק של תפקוד אישיותי, קוגניטיבי, רגשי או התנהגותי מיתר חלקי האישיות (Van der Hart & Horst, 1989). בניגוד למודל הפסיכואנליטי, שהוא מודל עומק לפיו התכנים הלא מודעים מודחקים, המודל הדיסוציאטיבי הוא מודל רחב, שלפיו הניתוק נעשה בין חלקי אישיות הממוקמים באותו מרחב. הבדל נוסף בין המודל הפסיכואנליטי לדיסוציאטיבי הוא שבמודל הדיסוציאטיבי ניתוק כתוצאה מטרומה או אובדן שליטה מתורגם לניתוק בעולם הפנימי. במצב דיסוציאטיבי, הניתוק התוך אישיותי מביא לפעילות עצמאית של אחד החלקים במנותק משאר חלקי האישיות. לכן, לפי המודל הדיסוציאטיבי, אינטגרציה בין חלקי האישיות השונים היא המפתח לבריאות הנפש. בגישה הפסיכואנליטית, הניתוק מגולם בהדחקה, והוא תוצאה של קונפליקטים פנימיים ויצריים המעוררים חרדה (Spiegel, 1988). מודל הדיסוציאציה הראשוני שפיתח ז'נה פותח על ידי הילגרד (Hilgard, 1974). הילגרד בחן תופעות דיסוציאטיביות שונות כגון קשב מפוצל, כתיבה אוטומטית, חלימה בהקיץ, אמנזיה, הלוצינציה וריבוי אישיות, ומיין את התופעות לפי רמות מודעות שונות. בכל מצבי הדיסוציאציה מתרחש אובדן שליטה וניתוק משאר החלקים. במצב נורמלי קיים קשר בין החלקים השונים, אך מתבקשת גם מידה מסוימת של ניתוק שיאפשר תפקוד.

אלא שגם המודל הדיסוציאטיבי מניח את קיומו של גורם שולט (אחד או יותר) המכוון את ההתנהגות. המצב האופטימלי הוא אפוא תיאום בין החלקים. בעיה זו מומשגת כ"בעיית ההומונקולוס" (האדם הקטן), שלפיה ההומונקולוס, הגורם השולט, הוא כמו אדם קטן השוכן בתוך אדם גדול. ההומונקולוס גורם לדברים להתרחש רק על ידי הכרעה שלו, ללא כל סיבה ברת אבחנה המובילה להכרעותיו אלה, ולכן ההומונקולוס הוא ישות מסבירה מסדר ראשון. וגנר טען שהסבר מסדר ראשון הוא מכשול שעוצר כל הסבר אחר, אך הוא עצמו טען הסבר ואינו מנבא דבר (Wegner, 2005). שאלת קיומו האובייקטיבי של גורם מכוון יחיד היא שאלה מדעית הממשיכה להסעיר את המדענים עד ימינו אלה, אך

השתמשו באינדוקציה היפנוטית, שהיא פרוצדורה עוצמתית יותר מחשיפה אקראית לגירוי המטרים, והוכיחו שעמדות אוטומטיות לא מודעות ניתנות לשינוי בדרך זו (Van Dessel & De Houwer, in press). נעשו ניסיונות להשתמש בפרוצדורת ההטרמה באופן טיפולי (Shalev & Bargh, 2011). יש הסבורים שניתן להבין את פרוצדורת ההטרמה כסוג של סוגסטיה. אפשר להבין ממצאים אלה גם ברוח גישות עכשוויות להבנת מהות התודעה כאינטראקציה בין הפנים לחוץ, בין תחושות גופניות סובייקטיביות מחד גיסא לחוויות העצמי הפסיכולוגיות מאידך גיסא (Solms & Friston, 2018).

בהתייחסות לקשר בין ממצאים חדשניים אלה לגישה הפסיכואנליטית יש לציין שממצאים אלה מתחום הפסיכולוגיה הניסויית אינם מבוססים על הגישה הפסיכואנליטית מבחינת ההגדרות התאורטיות או מבחינה מתודולוגית. עם זאת, הם מבטאים את הנחת היסוד שהתנהגות האדם מושפעת ממטפורות, סמלים ושברי חוויות, ושהוא אינו מודע למקורות השפעה אלה והם מפעילים את התנהגותו ללא מודעות. הנחה זו הגיעה לעולם על ידי אבות הפסיכולוגיה, אך עברה טרנספורמציה מתודולוגית בפסיכולוגיה המחקרית.

רצון חופשי אינו אלא אשליה

אלא שהממצאים הרבים שהצטברו בחקר התנהגות, לצד ממצאים רבים מתחום חקר הקוגניציה והמוח, הולידו שאלות נוספות ומהותיות לגבי משקלם של תהליכים אוטומטיים לעומת תהליכים מכוונים ומודעים. עדויות מצביעות על כך שגם תהליכים גבוהים ומורכבים יכולים להתבצע ללא מודעות (Hassin, Uleman & Bargh, 2004), ועניין זה טיפח את הספק שרעיונות כגון בחירה חופשית ורצון חופשי, שהם התוצר המיוחל של טיפול פסיכואנליטי מוצלח, אינם אלא תעלול תפיסתי. ממצאים התומכים בפרספקטיבה זו הם תוצאת מסקנות של מחקרים שבדקו את הקשר בין חשיבה לפעולה, בהנחה שאם החשיבה המודעת היא שגורמת לפעולה עליה להתרחש לפניה. בהקשר זה רבים חושבים שהפיזיולוג האמריקני בנג'מין ליבט הראה שהצטברות פעילות חשמלית במוח מתרחשת עוד לפני שהאדם מקבל החלטה מודעת להזיז את ידו, ובכך הוכיח בשנות השמונים שאין לנו רצון חופשי. ולכן, בין שיש לנו קונפליקטים לא מודעים ובין שאין - אין לנו יכולת בחירה (Libet, 2011). כלומר, ההחלטה המודעת לפעול, שאותה אנו מייחסים בדרך כלל לרצון חופשי, היא בעצם שחזור אירועים שנעשה לאחר מעשה, לאחר שהמוח כבר הניע את הפעולה.

הפסיכולוג המחקרי וגנר מאוניברסיטת הרווארד טען כבר ב-2003, שהרצון החופשי המודע אינו אלא אשליה (Wegner,

1999). פרוצדורה זו של חשיפה קצרצרה לגירוי חיצוני המשפיע על תגובה לגירוי הבא מייד אחריו נקראת "הטרמה", והיא מבוססת על הקשר האסוציאטיבי בין רמזים תחושתיים, ויזואליים, מילוליים והקשריים (כגון תמונה, מטפורה, צליל, ריח) לתבניות מנטליות (Bargh & Chartrand, 2000). התהליך הוא שכאשר נחשף אדם לרמז חיצוני, מופעל הייצוג המנטלי המקושר לגירוי הספציפי ומשפיע אוטומטית על השיפוט ועל ההתנהגות שלו, ללא מודעות. מחקרי ההטרמה המוקדמים התייחסו בעיקר לגירויים סמנטיים. מחקרים עכשוויים בודקים גם את השפעת הקשר האסוציאטיבי בין תחושות פיזיות כגון טמפרטורה פיזיקלית של חום או קור לייצוג הפסיכולוגי של חום וקור פסיכולוגיים. למשל, נבדקים שהחזיקו כוס קפה חם בהשוואה לקר התנהגו ב"חמימות" רבה יותר כאשר התבקשו לקבל החלטה לגבי שמירת תגמול לעצמי בהשוואה למוכנות לחלוק עם חברים (Williams & Bargh, 2008). בהמשך למחקר זה, ממצאים שאספנו באוניברסיטת ייל מצביעים על כך שכיוון שאנשים יוצרים קשר אסוציאטיבי בין חום או קור פיזי לחום או קור פסיכולוגי ללא מודעות, החזקת פד חם בהשוואה לקר במשך כמה שניות הפחיתה תחושת דחייה חברתית ובדידות (קור חברתי) לאחר העלאת זיכרון הקשור בדחייה חברתית (Bargh & Shalev, 2012).

מחקר נוסף שערכנו בישראל הראה שהחזקת פד קר בהשוואה לפד חם או צפייה בתמונת שלג בהשוואה לתמונת קיץ שיפרה ביצוע במטלת שליטה עצמית קוגניטיבית. זאת, משום שקור מקושר אסוציאטיבית גם לנבדלות ועצמאות ולא רק לבדידות ודחייה חברתית (Halali, Meiran & Shalev, 2017). בסדרת ניסויים אחרת שנערכה בישראל תופעלה מטפורת היושב ("ישיבת אות") באמצעות בדיקת הקשר בין חשיפה לגירוי מילולי הקשור ביושב, תמונה של מדבר בהשוואה לים, או צימאון מצבי לחוויה של דילול משאבים וביצוע. בניסויים אלו נמצא שתפעול מצבי של התחושה הפיזיקלית של יובש באמצעות רמזים תפיסתיים השפיע על תפיסת עצמי כעייף וחסר חיות וכתוצאה מכך הושפע גם ביצוע מטלות שהיה איטי יותר בקבוצת היבשים בהשוואה לקבוצת הרטובים והניטרליים (Shalev, 2014).

מחקרים רבים בפסיכולוגיה מיישמים את פרוצדורת ההטרמה בתחומים שונים, והיא מסבירה תופעות חברתיות רבות כגון סטראוטיפים, עמדות אוטומטיות שליליות כלפי מיעוטים, התנהגויות הרגליות אוטומטיות, השפעת פרסומות על הרגלי צריכה, הצבעה בבחירות ועוד. מודלים חדשים נדרשו להסביר את מורכבות ההקשר החברתי בשל קושי בשחזור השפעת הגירוי המטרים על התנהגות. מודלים מתקדמים אלה מתייחסים לצורך להתייחס למשתנים מתווכים כגון הבדלים אינדיבידואליים (Loersch & Payne, 2011). ממצאים שהתפרסמו לאחרונה

חברתי ומוסרי יותר, לשקר פחות, לעזור לזולתם ולנהוג באופן מסתגל יותר (Clark et al., 2014).

ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם הצורך של האדם באוטונומיה, המתבטא בשאיפת הפרט להיות בעל אפשרות בחירה, ולהיות עצמאי וחופשי מכפייה. אדם אוטונומי גבוה בתחושת הסוכנות, המתבטאת בכך שהוא הגורם והריבון לפעולותיו. בהתאם לכך, ממצאים רבים מצביעים על כך שגבוהים בצורך באוטונומיה מבטאים יותר עקביות בהתנהגות ויותר הלימה בין תכונות, עמדות והתנהגות (Ryan & Deci, 2000). יש יסוד אפוא להניח שחווית השליטה המודעת אינה מציאות אובייקטיבית, אך היא צורך נפשי המקושר לרווחה נפשית. שאלת ריבונות התודעה בהשוואה להשפעות חיצוניות שאינן מודעות מעוררת מחשבה גם לגבי הבדלים אינדיבידואליים בתפיסת הרצון החופשי. לכן בחרתי לסיים דיון זה, על אודות היחסים בין גלגולי הלא מודע ותפיסת עצמי כריבון, בהתבוננות על חווית הריבונות הסובייקטיבית דרך עיני האינדיבידואל. איך צובעת תחושת הסוכנות הסובייקטיבית, כפי שבאה לידי ביטוי בשירו של דוד אבידן, את תפיסת העצמי, הקשר בין העצמי לסביבה ומידת היזימה של האדם בעולם.

דחוף לתת לעצמי / דוד אבידן

דחוף מאוד לתת לעצמי עכשיו הִזְדַּמְנוּת נוספות,
לִצְאָת מִתּוֹךְ הַהִזְדַּמְנוּת הַקּוֹדְמוֹת שֶׁכָּבֵר מִמֶּנּוּ,
לַעֲבֹר אֶפְשָׁרִיּוֹת הַחֲדָשׁוֹת הַחֲדָשׁוֹת, אֶפְשָׁרִיּוֹת פְּתוּחוֹת.
בְּשֶׁלֶב מְסִים חֲדָלְתִּי לְסַפֵּק לְעַצְמִי מִצָּרָה חֲדָשָׁה.
זְכַרְתִּי רַק אֶת הָאֶסְפֵּקוֹת הַקּוֹדְמוֹת, הַמְּסִיּוֹת, הַשּׁוֹפְעוֹת,
וְחִשְׁבֹּתִי לְתַמֵּי שְׁמֵלָאֵי הָאֶפְשָׁרִיּוֹת לֹא יִתֵּם עוֹלָמִית.
לֹא חִשְׁבֹּתִי עַל עַצְמִי בְּמִשְׁנֵי תַעֲשִׂיּוֹתֵי קוֹנֵבֶנְצִיּוֹנָלִים,
וְלִכֵּן סִפְקִיתִי בְּבֵת אַחַת אֶת כָּל חֲמֵר הַגֶּלֶם וְתִכְנִיּוֹת הַיָּצוֹר.
עֲכָשְׁיוֹ הָאֶסְפֵּקָה מִתְחִלָּה, אַחַת, שְׁתֵּי, שְׁלוֹשׁ.
בְּרִכְבוֹת וּבְמִטּוֹסִים וּבְאֲנִיּוֹת מִשָּׂא וּבְמִשְׁאֲאוֹת עֵנָק.
אֲנִי מְסַפֵּק לְעַצְמִי אֶפְשָׁרִיּוֹת נוספות, שֶׁלֹּא תִתְּמָנָה כָּל כָּךְ מִהָרָה.
אֲנִי פוֹתֵחַ לִפְנֵי עַצְמִי דְּלֵתוֹת סְמוּיּוֹת וְחוֹלֵף דֶּרֶכָן.
אֲנִי מְאוֹתֵת לְאֻפְצִיּוֹת הַחֲדָשׁוֹת לְהִגִּיעַ אֵלַי בְּמִהֲרָה שֵׁיָא.

דחוף מאוד לתת לעצמי עכשיו אֶפְשָׁרִיּוֹת נוספות.
הָאֶפְשָׁרִיּוֹת הַקּוֹדְמוֹת מִצּוֹ פְּחוֹת אוֹ יוֹתֵר בְּתִקְפוֹת קוֹדְמוֹת.
יֵשׁ לִי כְּתִיבָה זֹרָמֶת, וְאֲנִי מִתְגַּבֵּר כְּמַעַט עַל כָּל אֲתָגֵר,
אֲבָל לֹא זֶה מֵה שֶׁאֲנִי מְחַפֵּשׁ, לִכֵּן אֲנִי מְחַפֵּשׁ אֶפְשָׁרִיּוֹת חֲדָשׁוֹת.
אֲנִי אֲמַצָּא אוֹתָן, אֶל דְּאֶגֶרָה, אֲנִי אֲמַצָּא אוֹתָן.
הוּ כָּבֵר מְחַכּוֹת לִי לִיד פֶּתַח הַבַּיִת, הוּ מְחַכּוֹת לִי.
הוּ יוֹדְעוֹת עָלַי כָּל מֵה שֶׁצָּרִיךְ לְדַעַת - יֵשׁ לָהּ כָּל הַנִּתְנִים.
הוּ פּוֹעֵלוֹת לִפְנֵי הַנִּתְנִים שֶׁיֵּשׁ לָהּ וּלְפִי הַמִּידָע הַדְּרוֹשׁ.
הוּ מְחַפֵּשׁ אוֹתִי כְּמוֹ שֶׁאֲנִי מְחַפֵּשׁ אוֹתָן.

(2003). הוא ערך מחקרים רבים, שבהם נבדקים ייחסו לרצונם השפעות שהחוקרים ידעו בוודאות שאינן אפשריות כגון הזזת סמן העכבר שנתפסה כרצונית, כאשר הסמן נשלט בידי משתף פעולה וכלל לא הגיב לפעולות הנבדק. תופעה נוספת שתיאר וגנר כעדות לכך שפעולות אדם אינן נגרמות על ידי רצון היא התופעה הנדירה של "יד הזרה", מצב שבו עקב פגיעה מוחית ידו של האדם עושה תנועות מורכבות ו"תכליתיות" (כמו נטילת מוצר מהמדף בחנות) בניגוד מפורש לרצונו המודע של החולה (שאינו יכול להרשות לעצמו לקנות מוצר זה, או שנבון לרכוש מוצר זה) (Wegner, 2017).

לפי תאוריית הסיבתיות המנטלית, לכאורה מודעות אינה אלא חוויה סובייקטיבית. אנשים מסיקים שהם פועלים כתוצאה ממודעות כתוצאה מגורמים שיוצרים אשליה שיש גורם מנטלי המכוון את ההתנהגותם. למשל, העובדה שמחשבה מתרחשת בדיוק לפני פעולה, גורמת לאדם להאמין שהמחשבה היא שגרמה לפעולה. זה קורה כאשר המחשבה עולה בקנה אחד עם הפעולה המבוצעת, או אם הפעולה מבוצעת לאחר המחשבה ומוטה קשב להסבר הקשר ביניהם, וכן כאשר גורמים פוטנציאליים אחרים של המעשים אינם נוכחים (Wegner & Wheatley, 1999). חוקרים אחרים טענו שרצון חופשי אינו אלא אמונה, והסיבה להיווצרות אמונה זו היא טעות לוגית המבוססת על תפיסת הניגוד המדומה בין תהליכים קוגניטיביים אוטומטיים לא מודעים ותהליכים מוכוונים מודעים. תהליכים אוטומטיים נתפסים כמכניים וחיצוניים, ולכן תהליכים מוכוונים נתפסים במידה רבה כאנטייתזה שלהם (Bargh, 2005).

אמונה ברצון חופשי

אם הרצון החופשי אינו אלא חוויה סובייקטיבית, האם יש טעם בעידודו? הדיון בשאלה זו ממשיך לעורר מחלוקת בעולם המדע. ממצאים מצביעים על כך שגם אם אין רצון חופשי הניתן להוכחה מדעית, האמונה ברצון חופשי היא אמצעי חשוב לבניית חברה מוסרית המבוססת על ערכים והדדיות. אמונה זו מופיעה כבר בשלבים מוקדמים של החיים ונשארת איתנה גם כשחופש הבחירה במציאות מוגבל כגון בקרב אסירים הכלואים בבית הסוהר, או אסירים ששהו במחנות השמדה (Baumeister, 2008). על פי Baumeister and Monroe (2014), אמונה ברצון חופשי ממלאת פונקציה חברתית חיונית. זאת, משום שתנאי הכרחי לגיבוש חברה ותרבות הוא חקיקת חוקים ואכיפתם על ידי ענישה, כך שיש לאנשים מאותה החברה והתרבות יכולת להבין ולבטוח זה בזה. בהקשר זה נעשו מחקרים רבים המצביעים על כך שתפיסת קיומו של רצון חופשי קשורה לתפיסה שבאופן כללי אנשים אחראים יותר למעשיהם, מה שגורם לאנשים לנהוג באופן

מקורות

1. Bargh, J.A. (2005). Bypassing the will: Toward demystifying the nonconscious control of social behavior. *The New Unconscious*, 12, 37-60.
2. Bargh, J.A. & Chartrand, T.L. (1999). The unbearable automaticity of being. *American Psychologist*, 54(7), 462.
3. Bargh, J.A. & Chartrand, T.L. (2000). Studying the mind in the middle: A practical guide to priming and automaticity research. In H. Reis, C. Judd (eds.), *Handbook of research methods in social psychology*. New York, NY: Cambridge University Press. pp. 1-39.
4. Bargh, J.A. & Morsella, E. (2010). Unconscious behavioral guidance systems. In C.R. Agnew, D.E. Carlston, W.G. Graziano & J.R. Kelly (Eds.), *Then a miracle occurs: Focusing on behavior in social psychological theory and research* (pp. 89-118). New York: Oxford University Press.
5. Bargh, J.A. & Shalev, I. (2012). The substitutability of physical and social warmth in daily life. *Emotion*, 12, 154-162.
6. Baumeister, R.F. (2008). Free will in scientific psychology. *Perspectives on Psychological Science*, 3(1), 14-19.
7. Baumeister, R.F. & Monroe, A.E. (2014). Recent research on free will: Conceptualizations, beliefs, and processes. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 50, pp. 1-52). Academic Press.
8. Clark, C.J., Luguri, J.B., Ditto, P.H., Knobe, J., Shariff, A.F. & Baumeister, R.F. (2014). Free to punish: A motivated account of free will belief. *Journal of Personality and Social Psychology*, 106(4), 501.
9. Halali, E., Meiran, N. & Shalev, I. (2017). Keep it cool: Temperature priming effect on cognitive control. *Psychological Research*, 81(2), 343-354.
10. Hassin, R., Uleman, J.S. & Bargh, J.A. (Eds., 2004). *The new unconscious*. New York: Oxford University Press. Named one of Top 20 books in Psychology for 2004 by Library Journal.
11. Hilgard, E.R. (1974). Toward a neo-dissociation theory: Multiple cognitive controls in human functioning. *Perspectives in Biology and Medicine*, 17(3), 301-316.
12. Kahneman, D. (1973). *Attention and effort* (Vol. 1063). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
13. Kihlstrom, J.F. (1987). The cognitive unconscious. *Science*, 237(4821), 1445-1452.
14. Libet, B. (2011). Do we have free will. *Conscious will and responsibility*, 1-10.
15. Loersch, C. & Payne, B.K. (2011). The situated inference model: An integrative account of the effects of primes on perception, behavior, and motivation. *Perspectives on Psychological Science*, 6(3), 234-252.
16. Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68.
17. Shalev, I. (2014). Implicit energy loss: Embodied dryness cues influence vitality and depletion. *Journal of Consumer Psychology*, 24(2), 260-270.
18. Shalev, I. & Bargh, J.A. (2011). Use of priming-based interventions to facilitate psychological health: Commentary on Kazdin & Blase (2011). *Perspectives on Psychological Science*, 6, 488-492.
19. Solms, M. & Friston, K. (2018). How and why consciousness arises. *Journal of Consciousness Studies*.
20. Spiegel, D. (1988). Dissociation and hypnosis in post-traumatic stress disorders. *Journal of Traumatic Stress*, 1(1), 17-33.
21. Van der Hart, O. & Horst, R. (1989). The dissociation theory of Pierre Janet. *Journal of Traumatic Stress*, 2(4), 397-412.
22. Van Dessel, P. & De Houwer, J. (in press). Hypnotic Suggestions Can Induce Rapid Change in Implicit Attitudes. *Psychological Science*.
23. Wegner, D.M. (2003). The mind's best trick: How we experience conscious will. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(2), 65-69.
24. Wegner, D.M. (2005). Who is the controller of controlled processes? In R. Hassin, J.S. Uleman, & J.A. Bargh (Eds.), *The new unconscious* (pp. 19-36). New York: Oxford University Press.
25. Wegner, D.M. (2017). *The illusion of conscious will*. MIT press.
26. Wegner, D.M. & Wheatley, T. (1999). Apparent mental causation: Sources of the experience of will. *American Psychologist*, 54(7), 480.
27. Williams, L.E. & Bargh, J.A. (2008, 24 October). Experiencing physical warmth influences interpersonal warmth. *Science*, 322, 606-607.

פרויד והטלפתיה מסע מטלטל במחוזות עולם הנסתר והבלתי נודע

ד"ר עפרה אשל

התייסר ... הנושא 'הטריד אותו עד-כלות'. כך תיאר זאת ארנסט ג'ונס, דמות בולטת במאבק זה, בפרק "אוקולטיזם" בביוגרפיה האישית שכתב ג'ונס על פרויד (Jones, 1957, p. 406).

פרויד קרא טלפתיה לכך "שמאורע המתרחש בזמן מסוים בא באותו זמן לתודעתו של אדם במקום התרחשות רחוק, בלי שפעלו כאן נתיבי התקשורת הידועים לנו. ההנחה המובלעת היא כי אותו מאורע נוגע לאדם אשר האדם האחר, מקבל האינפורמציה, קשור אליו בקשר רגשי חזק ... דומה הדבר כאילו קיבל את הידיעה בטלפון, אם כי זה לא היה כך, והרי זה כמין מקביל נפשי לטלגרף אלחוטי" (Freud, 1933, p. 36, תרגום שלי).

הטלפתיה סקרנה ומשכה מאוד את פרויד כי התקשרה עבורו לחקר התחומים הלא-מודעים של הנפש ולרעיון של "השפעת הלא-מודע של אדם אחד על אדם אחר, בלי לעבור דרך המודעות" (Freud, 1915, p. 194, תרגום שלי)², ולכן התקשרה למאבק הגדול של חייו כנגד התנגדות הממסד המדעי לרעיונות המהפכניים האלה. במשך כ-25 שנים הוא התנדנד בין השפעותיהם של יונג ובעיקר פרנצי המאמין הנלהב, מצד אחד, שאיתו פרויד ובתו אנה ערכו ניסויים בהעברת מחשבות, לבין ג'ונס אשר יחד עם אברהם, מצד שני, התנגדו מאוד והדגישו את הנזק שייגרם בדעת הקהל ובחוגים המדעיים אם יכרכו את הפסיכואנליזה עם תורת הנסתר והטלפתיה. בתווך היו אייטינגון, ראנק וזקס, שלושת החברים האחרים ב"ועדה" הסגורה והמצומצמת של ששת אנשי סודו של פרויד.

ההתכתבות סביב מאבקים האלה בין פרויד, פרנצי וג'ונס חושפת עוצמות ותהפוכות רגשיות נסערות. לפי ג'ונס (Jones, 1957) ווידלושה (Widlocher, 2004), פרויד, לאחר חזרתו מארצות הברית ב-1909, נסע עם פרנצי אל מדיום מפורסמת בברלין, והם השתתפו באופן אקטיבי בניסוייה. במכתב אל פרנצי מ-15 בנובמבר 1910, פרויד תיאר מטופל שלו שפנה למגדת עתידות שניבאה מאורעות הקשורים לשנאתו הכמוסה לגיסו (סיפור

"אם אתה רק מרגיל עצמך לרעיון של טלפתיה, יכול אתה לחולל באמצעותו דברים חשובים - אומנם, לפי שעה, רק בדמיון ... כל זה עודנו סתום ומלא חידות שלא נפתרו; אך אין סיבה שזה יפחידנו" (Freud, 1933, p. 55, תרגום שלי).

דומה שאין נושא בהגותו של פרויד שהיה כה בעייתי כמו הטלפתיה. במאמר זה אתאר את הדברים המרתקים, המורכבים והמתלבטים מאוד, שהתרחשו במשך השנים במפגש של פרויד עם החלומות הטלפטיים ועם תופעות טלפתיות אחרות בתהליך הפסיכואנליטי. פרויד תיאר את ההתרחשויות הטלפתיות, הלא מפוענחות אנליטית, של נתנית מטבע זהב על ידי הילד לאמו ולקיחתו בחזרה ממנה שהובאו במאמר של דורותי בורלינגהם (Burlingham, 1932) במילים: "עשייתו של הילד אכפה עצמה ... כגוף זר לתוך חייו" (אצל Freud, 1933, p. 56, תרגום שלי). ניתן לומר במילים דומות שהטלפתיה אכפה עצמה כגוף זר לתוך חייו וכתבתו של פרויד, ולתוך הפסיכואנליזה - כפי שכתבו בפרפראזה על דברי פרויד מאז'ור ומילר (Major & Miller, 1981), טורוק (Torok, 1986) ודרידה (Derrida, 1988), והיותה ישות נסתרת ומוצפנת ("a crypt") פלאית-אפלה¹ ומבלבלת בפסיכואנליזה מאז שנות העשרים של המאה העשרים (Torok, 1986), מסובכת, טורדת מנוחה ושנויה במחלוקת.

קיומן של התופעות הטלפתיות הובא לראשונה לתוך הפסיכואנליזה על ידי פרויד, אולם יחסו של פרויד לנושא של התופעות הפרפסיכולוגיות השייכות לתורת הנסתר (occultism), ובעיקר להעברת-מחשבות או לטלפתיה (שהוא חיבר ביניהן ב-1933), היה סבוך, מתלבט ו"אמביוולנטי" (Jones, 1957; Major & Miller, 1981; Farrell, 1983; Derrida, 1988; Falzeder, 1994; Rodinesco, 2001; Massicotte, 2014; Eshel, 2016, 2019a, 2019b, ובעברית אצל: אשל, 2005; גיי, 1988/1993). "הרצון להאמין נלחם קשות באזהרה שלא להאמין. שניהם יחד ייצגו שני תווים יסודיים באישיותו, הכרחיים להישגיו. אבל כאן הוא ממש

ד"ר עפרה אשל היא פסיכולוגית קלינית ופסיכואנליטיקאית מנחה, מדריכה ומורה, במכון ובחברה הפסיכואנליטית בישראל; סגנית-נשיא איגוד ווינקוט הבינלאומי (International Winnicott Association (IWA); ראש מסלול הלימודים המתקדמים "הזרם העצמאי בפסיכואנליזה - פורצי דרכים" בתוכנית לפסיכותרפיה, הפקולטה לרפואה, אוניברסיטת תל אביב, ומלמדת בתוכנית לפסיכותרפיה גם בלימודים המתקדמים ובתוכנית הליבה, ב"מעשה הטיפול" במרכז הלימודים של החברה הפסיכואנליטית בישראל וב"מבטים", המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן. eshel211@bezeqint.net

¹ מעניין שבעברית המילים "פלא" ו"אפל" בנויות מאותן אותיות.

² נזכיר בהקשר זה את המשפט המפורסם של דרידה: "קשה לתאר תאוריה של מה שממשיכים לכוון הלא-מודע בלי תאוריה של טלפתיה. לא יכולים לבלבל אותם וגם לא לנתק אותם" (Derrida, 1988, p. 14, תרגום שלי).

יחסו של פרויד, אשר השתנה במשך השנים לכיוון הטלפתיה, מצא ביטוי ברור בארבעת מאמריו בנושא, שנכתבו בשנים שאחרי מלחמת העולם הראשונה (1921, 1922, 1925, 1933; וכן במאמר מוקדם על חלום נבואי [כביכול] (Freud, 1900). ביטוי נוסף לכך אפשר למצוא בהתרחשויות ממשיות שהיוו "הוכחה נראית לעובדה שאני דן בנושא תורת הנסתר תחת הלחץ של התנגדות גדולה ביותר", כתב פרויד עצמו (Freud, 1921/1941, p. 190). התרחשויות אלו נסקרות בפירוט אינפורמטיבי על ידי סטריי בהערות עורך למאמרים אלה ב-Standard Edition; על ידי ג'ונס בפרק "אוקולטיזם" בספרו הביוגרפי האישי על פרויד (Jones, 1957); ועל ידי דרידה (Derrida, 1988) בטקסט בוטה, מוזר ומרתק הקרוי "טלפתיה" (Telepathy) וכתוב כסדרת מכתבי אהבה שבהם דרידה מתמקד בפרויד ובגישתו לטלפתיה - מדבר על פרויד, מדבר עם פרויד, מדבר את פרויד, מבקר את פרויד: "עד לאחרונה חשבתי, מתוך בורות או שכחה, שחרדה 'טלפתית' הוכלה בכיסים קטנים של פרויד - בקיצור, במה שהוא אומר לגביה בשניים-שלושה מאמרים הנחשבים למינוריים. זה אינו בלתי נכון, אבל עכשיו אני יכול יותר לתפוס, אחרי חקירה, כמה רבים הם כיסים אלה. והרבה מאוד מתרחש בהם, הרבה מאוד, במורד הרגליים ... אז הכיסים הם רבים ותפוחים ... יכוח בלתי נגמר (interminable) בינו לבין עצמו, בינו לבין האחרים, ששת האחרים בחבורה" (Derrida, 1988, pp. 14-15, תרגום וההדגשה שלי). דרידה מכנה את המאמרים של פרויד על טלפתיה "הרצאות מזויפות" ("fake lectures", Derrida, 1988, p. 18), משום שאף כי פרויד כתב אותן כדי להרצות בפומבי, הן מעולם לא הובאו בפומבי, אלא נשארו רק בכתובים. אכן, "הרבה מאוד מתרחש בהם, הרבה מאוד". ההתנגדויות לטלפתיה פרצו בעוצמה כבר עם מאמרו הראשון של פרויד (1921/1941) בנושא זה, "פסיכואנליזה וטלפתיה" (Jones, 1957; Strachey, 1955a, pp. 175-176; Derrida, 1988). למרות ההערה המקדימה למהדורה הגרמנית הקובעת שהמאמר נכתב עבור פגישת ההנהלה המרכזית של החברה הפסיכואנליטית הבין-לאומית בתחילת ספטמבר 1921 בהרי הרץ, לפי ג'ונס, שהיה אז נשיא ההנהלה המרכזית, התקיימה רק פגישה סגורה של חוג ששת החברים המצומצם הקרוב ביותר אל פרויד - אברהם, אייטינגון, פרנצי, ג'ונס, ראנק וזקס - שלפניהם הביא פרויד את המאמר, הביא ולא הביא. פרויד מספר במאמר (Freud, 1921/1941) שהתכוון לדווח על שלושה מקרים, אבל כשהגיע לפגישה, מצא שהשאיר את המקרה השלישי בווינה (המקרה של מר פ' וד"ר פורסייט, שבשונה משני המקרים האחרים התרחש באנליזה איתו), ובמקומו הביא חומר אחר לגמרי. מקרה שלישי זה הופיע בפירוט לאחר 12 שנים כשיחסו לנושא השתנה, בהרצאה שלושים XXX - ההרצאה השנייה ב"הרצאות המבוא החדשות

שהוא יביא אחר כך במאמריו על טלפתיה מ-1921 ומ-1933). הוא ראה בכך "ראיה חזקה להעברת-מחשבות, שבלי ספק תהיה תגליתך הגדולה" (פרויד אצל Brabant, Falzeder, Giampieri-Deutsch, 1993, pp. 232-233). אך כבר בסמוך לכך, במכתבים ביניהם בנובמבר-דצמבר 1910, ניסה פרויד לעצור את התלהבותו של פרנצי, שהודיע לפרויד בהתלהבות (22.11.1910, בודפשט): "פרופ' יקר, חדשות מעניינות בסיפור ההעברה. תאר לעצמך, אני מגיד עתידות גדול, כלומר, קורא מחשבות! [של מטופלים] ... המתודולוגיה של הפסיכואנליזה בעתיד צריכה להשתמש בכך" (פרנצי אצל Brabant et al., 1993, p. 235, ההדגשות במקור). פרויד נבהל מ"הודעה מרעידת אדמה" זו וכתב (3.12.1910, וינה): "כמובן, אינני יכול להימנע מכך שחדשות אלו יעסיקו אותי מאוד. ... אני מבין שיהא זה חסר תוחלת וקשיחות לב למנוע ממך [את חקר המיסטיציזם]. בכל זאת, אני חושב שאנחנו צריכים לנסות להאט זאת. אני רוצה לבקש ממך להמשיך לחקור בסודיות עוד שנתיים מלאות ולא לפרסם זאת עד 1913. אתה יודע את הסיבות המעשיות שלי ואת רגישויותי הכאובות הסודיות" (פרויד אצל Brabant et al., 1993, pp. 239-240). פרנצי מסכים (19.12.1910, בודפשט): "פרופ' יקר, מתוך דיונינו הקודמים, חשבתי שהסכמנו לטפל בנושא זה [של אינדוקציית מחשבות] בזהירות מרבית. זה ברור שאני מסכים הסכמה מלאה איתך לגבי התאריך של 1913; אולי אפילו ארצה להאריך זאת עוד" (Brabant et al., 1993, p. 244). "מה שני החברים פרנצי ופרויד חיפשו לקרוא אחד בשני באמצעות המדיום הקרוי טלפתיה?" תוהה טורוק (Torok, 1986, p. 86), תרגום שלי, ההדגשה במקור). מכל מקום, 15 שנים אחר כך, בתחילת 1925, כשפרנצי התייעץ עם פרויד על תוכניתו לקרוא בכנס הפסיכואנליטי הבין-לאומי הבא מאמר על הניסויים שביצע עם פרויד ואנה בהעברת מחשבות, פרויד (ולפי ג'ונס, בהשפעתו) התנגד נמרצות: "אני מיעץ לך, שלא לעשות כך. אל תעשה זאת ... בכך תזרוק פצצה לתוך הבית הפסיכואנליטי, אשר ברור שתפוצץ" (Jones, 1957, pp. 393-394). פרנצי ואנה אכן לא פירטו מעולם מה היו הניסויים הללו. אבל עם זאת, אחרי שנה, בתחילת 1926, פרויד כתב לג'ונס שלמרות הפצרותיו כי ייזהר בדבריו על יחסו לטלפתיה ויגן על הפסיכואנליזה מקירבה רבה מדי לתורת הנסתר, בזמן האחרון "שכנעו אותי הניסויים שערכתי עם פרנצי ובתי במידה כזו, שהשיקולים הדיפלומטיים יידחקו למקום שני ... אם מישהו יאשים אותך בהידרדרותו לזרועות החטא, אתה רשאי לענות לו בשקט שהמרת הדת שלי לטלפתיה היא ענייני הפרטי, כמו יהדותי, תאוות העישון שלי ודברים אחרים, וכי המוטיב של הטלפתיה אינו מהותי לפסיכואנליזה" (Jones, 1957, pp. 395-396; Major & Miller, 1988/1993, p. 1981; Derrida, 1988).

לפסיכואנליזה" מ-1933, שלא הוקראו מעולם לפני קהל (Freud, 1933, p. 5, תרגום שלי). לאחר 1955, החומר המקורי של המקרה השלישי שוב נעלם (Strachey, 1964, p. 48). בהמשך, לפי ג'ונס (Jones, 1957, p. 392), הוא ואייטינגון שכנעו את פרויד לא לקרוא את המאמר גם בכנס הפסיכואנליטי בברלין ב-1922. כך, מאמר ראשון זה של פרויד (גם ללא המקרה השלישי) לא פורסם מעולם בחייו (חלקים ממנו נכללים במאמרים שפרסם אחר כך), אלא פורסם רק לאחר מותו ועשרים שנים לאחר כתיבתו, ב-1941.

קריאת המאמר אינה מבהירה תחילה את סיבת החששות. בשני המקרים שמביא פרויד (וגם בסיפור השלישי, שהוא מוסיף במקום המקרה שלא הביא איתו) מדובר בנבואות של מגידי עתידות שבעצם היו מוטעות ולא התקיימו, אך הרשימו מאוד את הפונים כי הכילו בתוכן פרטים מדויקים מבחינת עולמם הפנימי ורגשותיהם של הפונים. לפיכך, פרויד פירש זאת באופן שקובע כי מחשבות ומצבים רגשיים יכולים לעבור מאדם אחד לשני בלי השימוש הרגיל במילים, וההעברה הזאת תתרחש בעיקר כשמדובר במשאלות לא-מודעות חזקות ביותר (אף שלא יכול היה להסביר איך זה קורה).

אולם הפיסקה המסיימת, המוזרה באופייה, של המאמר, מסגירה את סיבתו וגודלו של החשש. מדובר ב**איבוד ראש**, בצעד אל מעבר לכל מה שידוע. כתב פרויד: "אני נוגע כאן רק בנקודה האחת של העברת מחשבות. אין לי שום דבר לומר על כל הניסים האחרים של עולם הנסתר ... אבל חישבו על הצעד רב החשיבות אל מעבר למה שעד כה האמנו בו, אשר כרוך בהנחה זו בלבד. מה שנהג להוסיף שומר הבזיליקה של סן דני (Saint Denis) על ההוצאה להורג, נכון פה. מסופר שסן דני, לאחר שראשו נערף, הרים את הראש וצעד איתו עוד כברת דרך כשהראש מתחת לזרועו. אך על כך נהג השומר לומר: 'Dans des cas pareils, ce n'est que le premier pas qui coute' [במקרים כאלה, רק הצעד הראשון הוא החשוב]. השאר הוא קל [מוסיף פרויד]" (Freud, 1921/1941, p. 193, תרגום והדגשות שלי).

לפי ג'ונס, באותה שנה, 1921, פרויד כתב במכתב לחוקר הנסתר והטלפתיה הניו יורקי קרינגטון: "לו יכולתי לחיות שוב, הייתי צריך להקדיש עצמי לחקר הנסתר ולא לפסיכואנליזה" (Jones, 1957, p. 392). פרויד הכחיש ב-1929 שכתב משפט זה, אך ג'ונס התעקש ש"בשמונה השנים שחלפו מאז, פרויד מחק את זיכרון הפיסקה המדהימה והלא צפויה הזאת" (Jones, 1957, p. 392), והמשיך לחשוש, לעמוד על המשמר ולהיאבק בהימשכותו של פרויד לנושאי הנסתר ולטלפתיה.

בסמוך לכך, ב-1922, בכל זאת פרסם פרויד מאמר ראשון על "חלומות וטלפתיה" (Freud, 1922), שנועד להינתן כהרצאה לחברה הפסיכואנליטית בווינה אך בסופו של דבר (שוב) לא הובא כהרצאה, אלא רק הודפס ב-Imago (Derrida, 1988).

220, p. תרגומים שלי). דרידה וג'י הגיבו בחדות: "כך, אף לא צעד אחד הלאה במהלך 25 עמודים כתובים בצפיפות ... כל דבר נבנה כך שטלפתיה תישאר בלתי אפשרית, בלתי ניתנת לחשיבה (unthinkable), לא ידועה" (Derrida, 1988, p. 21, 23, תרגום שלי). "לשם מה טרח בכלל פרויד לפרסם את המאמר?" (ג'י, 1993, עמ' 357).

אולם ב-1925 פרסם פרויד מאמר בשם: "Some additional notes upon dream interpretation as a whole" (Freud, 1925), שמורכב משלושה חלקים קצרים. החלק השלישי נקרא "המשמעות האוקולטית של חלומות", והוא כולל אחת משתי הדוגמאות על מגיד העתידות שהובאו במאמר מ-1921 (Freud, 1921/1941) שטרם פורסם אז, ודברים שנאמרו כבר במאמר הקודם ב-1922 על כניסת המסרים הטלפתיים לשינה ולחלום. אלא שכאן פרויד מבטא באופן ברור יותר את אמונתו בהעברת מחשבות מאדם אחד לאחר כשמדובר בזיכרונות ובתכנים אמוציונליים חזקים ביותר. בפיסקה המסיימת הוא כתב: "למרות הזהירות המומלצת עקב החשיבות, החידוש ואי-הבהירות של הנושא, אני מרגיש שלא אצדק אם אמשיך עוד לשמור לעצמי את השיקולים האלה לגבי סוגיית הטלפתיה ... זה יהיה משביע רצון אם בעזרת הפסיכואנליזה נוכל להשיג ידע נוסף ומאומת טוב יותר על טלפתיה" (Freud, 1925, p. 138, תרגום שלי).

ושוב מצביע סטראצ'י (Strachey, 1961, pp. 125-126) על השמטת חלק שלישי זה של המאמר מן המהדורות הגרמניות של כתבי פרויד ב-1930 וב-1942, בעוד ששני החלקים האחרים נכללו בהן. לכן חלק זה לא הופיע גם במהדורה הראשונה של כתבי פרויד

באנגלית ב-1932. הוא נכלל במהדורה הגרמנית של כתבי פרויד רק לאחר יותר מעשרים שנה, ב-1952, ובאנגלית הופיע לראשונה בספרו המקיף של דוורו (Devereux, 1953) "פסיכואנליזה ותורת הנסתר", וכמה שנים אחר כך ב-Standard Edition של כתבי פרויד של סטרצ'י. לפי סטרצ'י, התייחסותו החיובית של פרויד לטלפתיה במאמר זה גררה מחאה חריפה של ג'ונס, ואף כי פרויד בשנים אלו גילה עמידות גדולה יותר כלפי דברי ג'ונס, בכל זאת, לא העז לכלול את המאמר בין עבודותיו המפורסמות ביותר. ג'ונס, אכן, מביא בספרו שני מכתבים חריפים שכתב בהקשר למאמר זה לפרויד (Jones, 1957, pp. 394-395). במיוחד בוטה "התפרצותו" של ג'ונס במכתבו השני אל פרויד, מתוך דאגתו להשפעת "המרת הדת [של פרויד] לטלפתיה" על חוגים מדעיים ודעת הקהל באנגליה. הוא כותב בהתרגשות לפרויד: "אתה שוכח לפעמים באיזה מעמד מיוחד אתה הינך באופן אישי ... תשובתנו לשאלות היא 'פסיכואנליזה היא פרויד', כך שעכשיו ההצהרה שפסיכואנליזה מובילה באופן הגיוני לטלפתיה, וכו', קשה לפגוש בה. בדעותיך הפוליטיות הפרטיות אתה יכול להיות בולשביסט, אבל זה לא יעזור להפצת הפסיכואנליזה להכריז על כך. אם 'שיקולים דיפלומטיים חיצוניים' שמרו על שתיקתך קודם, אינני יודע איך המצב השתנה מבחינה זו ... בכל מקרה, זה נתן לי חוויה לא צפויה וחדשה בחיים, של קריאת מאמר שלך בלי ריגוש של הנאה והסכמה" (מכתב מ-25.02.1926, Jones, 1957, p. 395). לבסוף, ב-1933, בסדרה של "הרצאות מבוא חדשות לפסיכואנליזה" (שנכתבו כהרצאות, למרות שפרויד בן ה-77 ידע שלא ירצה אותן מחמת גילו ומצבו הבריאותי, והוא עצמו מסביר זאת בהקדמה), אסף פרויד לתוך הרצאתו השנייה (ההרצאה השלושים, XXX, "החלום והאוקולטיזם", Freud, 1933) את כל הרעיונות והדוגמאות שהביא במאמריו הקודמים וגם את הדוגמא מתוך טיפול אנליטי של מטופל שלו, מר פ', ששכח בווינה ב-1921 (הדוגמא על ד"ר פורסייט Vorsicht-Foresight-Forsythe-Forsyth בגרמנית)³. ואף שהוא פותח בכך ש"אינו מתחייב לשום דעה", בסופו של המאמר ולאחר פירוט הדוגמא שלו, שלא הביא ב-1921 ושלא פורסמה קודם לכן, הוא מסכם כי הוא "מוכרח להודות שכך המאזניים בתחושתו נוטה לצד השערת קיומה של העברת-מחשבות". כשהוא מסתייע במאמריהם של הלנה דויטש (מ-1926, על הקשר בין העברת-מחשבות באנליזה ליחסי העברה) ושל דורותי בורלינגהם (Burlingham, 1932), לכך ש"אינו היחיד שנזדמן לו בסיטואציה האנליטית לחוות מאורעות אוקולטיים כאלה", הוא ממשיך ומסיים בדברים אישיים, חוששים ונועזים

(ונוגעים ללב, להרגשתי), שאביא אותם לכן כמעט במלואם: "בטוחני, שעמדתי בבעיה זו לא תניח ביותר את דעתכם - אין אני משוכנע לגמרי, אבל אני מוכן להשתכנע. אולי תאמרו בליבכם: הנה עוד מקרה של אדם, שעשה כל חייו עבודה מהוגנת כאיש מדע, ובערוב ימיו נעשה רפה דעת, ירא שמים, וקל אמונה. ידוע לי היטב שבקבוצה זאת נכללים כמה שמות גדולים, אבל אל תמנו אותי עימם. לפחות ירא שמים לא נעשיתי, ואני מקווה כי גם לא קל אמונה ... הייתם מעדיפים לראותני ... פוסל ללא רתיעה כל מה שקשור בעולם הנסתר, אבל אין אני מסוגל לעשות דברים כדי לשאת חן בעיני הבריות, ואני רואה חובה לעצמי להפציר בכם להתייחס יחס חיובי יותר לאפשרות האובייקטיבית של קיום העברת-מחשבות, ובאותו זמן גם לאפשרות של טלפתיה.

זיכרו שאני דן בבעיות אלו רק במידה שאפשר להתקרב אליהן מכיוון הפסיכואנליזה. בעיות אלו נכנסו לראשונה לטווח ראייתי לפני למעלה מעשר שנים. ובהיתקלי בהן אז, אחזה גם אותי חרדה מחשש להשקפת עולמנו המדעית ... לא כך דעתי כיום. סבורני שנהיה רוחשים מעט מדי אמון במדע, אם נחשוב שאין הוא מסוגל לקלוט ולעבד גם את הדברים שעשויים אולי להתאמת בטיעוני תורת הנסתר. ובמיוחד עניין העברת-מחשבות, דומה שהוא אף רצוי להרחבתה של דרך המחשבה המדעית - או כדברי מתנגדינו, המכניסית - אל תופעות הנפש שקשה כל כך לעמוד על פשרן ... אם אתה רק מרגיל עצמך לרעיון של טלפתיה, יכול אתה לחולל באמצעות דברים חשובים - אומנם, לפי שעה, רק בדמיון ... בא אתה לכלל מחשבה כי זוהי שיטת התקשורת המקורית, הארכאית, בין יחידים, שבמהלך ההתפתחות הפילוגנטית הוחלפה בשיטה הטובה יותר של העברת אינפורמציה באמצעות סימנים הנתפסים באיברי החושים. אבל הדרך הישנה עשויה להמשיך ולהתקיים ברקע, ובתנאים מסוימים אף לבוא לידי פעולה ... כל זה עודנו סתום ומלא חידות שלא נפתרו; אך אין סיבה שזה יפחידנו" (Freud, 1933, p. 54-55, תרגום שלי).

ואכן, כשג'ונס חותם את הפרק על יחסו של פרויד לעולם הנסתר ("אוקולטיזם", בכרך השלישי של הביוגרפיה שלו על פרויד, Jones, 1957), הוא חוזר לאותה אמירה מוזרה שהביא פרויד בסוף מאמרו "פסיכואנליזה וטלפתיה" שלא פורסם בחייו (1941) - האמירה בצרפתית המיוחסת לשומר הבזיליקה של סן דני על כך שלאחר הוצאתו להורג המשיך סן דני ללכת כבדת דרך עם ראשו הערוף: "במקרים כאלה, רק הצעד הראשון הוא החשוב. [ולתוספת של פרויד] השאר הוא קל". וג'ונס מוסיף: "כמה צדק פרויד" (Jones, 1957, p. 407; ראו גם Farrell, 1983). דומה

³ זוהי דוגמא מכמירת לב. מר פ' הוא מטופל ותיק, שטיפולו לא מוצלח והוא גם חסר יכולת לשלם, שפרויד הזהיר אותו כי "האנליזה שלו, ומשום כך הקשר בינינו, יבוא לידי סיום מייד כשישובו לווינה תלמידים ומטופלים מחוץ לארץ; וכך אומנם היה זמן קצר אחר-כך". שלוש ההתרששויות הטלפתיות אצלו קשורות בשלושה אנשים נכבדים בעלי מעמד מקצועי וממון שמגיעים לאחר שנות המלחמה לווינה, ופרויד פוגש אותם באותו זמן בהתלהבות: ד"ר פורסייט מלונדון, ד"ר אנטון פון פרוינד וד"ר ארנסט ג'ונס (Freud, 1933). לפי מריה טורוק (Torok, 1986), מר פ' הוא סרגיי פנקייב, "איש הזאבים" של פרויד מ-1918.

המושגית הנחוצה לפיתוחו" (Torok, 1986, p. 86). עבורי, דברים אחרונים אלה של פרויד (Freud, 1933) על החשש וההתלבטות יחד עם הנכונות לחקור, ללא פחד, ולהיאבק להבין באופן פסיכואנליטי תופעות טורדות מנוחה ומאתגרות דמיון שנכנסות לטווח ראייתנו בתהליך הפסיכואנליטי, מתחברים למחשבותיי על גדולתו של פרויד מתוך העזתו ללכת אל תוך לב-ליבם של העומק, העוצמה והמסתורין של עולם הנפש, ולחקור-לחשוב את הלא נודע, הלא מוכר, הלא מותר וה"לא אפשרי".

שלדעתו, פרויד אכן איבד כאן את הראש ביחס לטלפתיה, והלך צעד רחוק מדי, מכריע מדי וקל אמונה מדי אל מעבר לתחום ההיגיון.

לעומת זאת, כותבת מריה טורוק (Torok, 1986) בעקבות דבריו של פרויד: "טלפתיה ניתן לראותה כמבשרת של סוג מחקר שמאתגר את הדמיון ביחס לעצמי ולאחר, שמסרב להיות כלוא בתוך שיטות ואקוויוולנטים סימבוליים כלליים. טלפתיה תהיה השם של מחקר נמשך ומגשש - שברגע הופעתו ובאזור הרלוונטי לו - עוד לא נתפס ההיקף האמיתי של חקירתו או ההקפדה

מקורות

1. אשל, ע' (2005). איפה את אהובה? על היעדר, אובדן, וחידת החלומות הטלפתיים. שיחות כ(1): 29-44. וכן באנגלית: Eshel O. (2006). Where .are you, my beloved? On absence, loss, and the enigma of telepathic dreams. *Int. J. Psychoanal.* 87:1603-1627.
2. גיי, פ' (1988/1993). פרויד: פרשת חיים לזמננו. תרגום: עדי גינזבורג-הירש. תל-אביב, דביר.
3. Brabant, E. Falzeder, E., Giampieri-Deutsch, P. (Eds.), (1993). The correspondence of Sigmund Freud and Sander Ferenczi. vol. 1, 1908-1914. Cambridge, MA and London, Belknap Press of Harvard Univ. Press.
4. Burlingham, D. (1932). Child analysis and the mother. *Psychoanalytic Quarterly*, 4:69-92.
5. Derrida, J. (1988). Telepathy. N. Royle (trans.), *Oxford Literary Review*, 10:3-41.
6. Devereux, G. (ed.) (1953). *Psychoanalysis and the Occult*. New York, NY: International University Press.
7. Eshel, O. (2016). In Search of the Absent Analyst: Commentary on Janine de Peyer's "Uncanny Communication." *Psychoanalytic Dialogues*, 26:185-197.
8. Eshel, O. (2019a). *The Emergence of Analytic Oneness: Into the Heart of Psychoanalysis*. London and New York: Routledge.
9. Eshel, O. (2019b). Would clinical psychoanalysis shy away from delving further into the unknown? On the mystery of telepathic dreams. *Int. J. Psycho-Anal.*, 100(3):608-610.
10. Falzeder, E. (1994). My grand-patient, my chief tormentor: A hitherto unnoticed case of Freuds and the consequences. *Psychoanal. Quarterly*, 63: 297-331.
11. Farrell D. (1983). Freud's 'Thought-transference', repression, and the future of psychoanalysis. *Int. J. Psychoanal.*, 64: 71-81.
12. Freud, S. (1900). A premonitory dream fulfilled (appendix A). *S.E.*, V: 623-625.
13. Freud, S. (1915). The unconscious. *S.E.* XIV: 159-215.
14. Freud, S., (1921/1941). Psycho-analysis and telepathy. *S.E.*, XVI II: 177-193.
15. Freud, S. (1922). Dreams and telepathy. *S.E.* XVIII: 197-220.
16. Freud, S. (1925). Some additional notes upon dream interpretation as a whole. *S.E.*, XIX: 127-138.
17. Freud, S. (1933). New introductory lectures on psycho-analysis, Preface; lecture xxx: Dreams and occultism. *S.E.*, XXII: 5-6; 31-56.
18. Jones, E. (1957). *The life and work of Sigmund Freud*, vol. 3: The last phase. New York, Basic Books.
19. Major, R. & Miller, P. (1981). Empathy, antipathy and telepathy in the analytic process. *Psychoanal. Inq.* 1: 449-470.
20. Massicotte, C. (2014). Psychical Transmissions: Freud, spiritualism, and the occult. *Psychoanal. Dial.*, 24(1):88-102.
21. Rodinesco, E. (2001). *Why psychoanalysis?* Bowlby R., translator. New York, Columbia Univ. Press.
22. Strachey, J. (1955a). Editor's note. In *Psycho-analysis and telepathy*, SE 18:175-176.
23. Strachey, J. (1955b). Editor's note. In *Dreams and telepathy*, SE 18:196.
24. Strachey, J. (1961). Editor's note. In *Some additional notes on dream-interpretation as a whole*, SE 19:125-126.
25. Strachey, J. (1964). Editor's note. In *New introductory lectures on psycho-analysis*, SE 22:3-4, 47-48.
26. Torok, M. (1986). Afterward: What is occult in occultism? Between Sigmund Freud and Sergei Pankeiev, wolf man. In: Abraham N., Torok M., *The Wolf Man's magic mord: A cryptonymy*, pp. 84-106. Minneapolis, Univ. of Minnesota Press.
27. Widlocher, D. (2004). The third in mind. *Psychoanal. Quarterly*, 73: 197- 213.

נוירופסיכואנליזה: חריגה ממסורת או חזרה למקורות?

טלי לביא

כמו אלים שהגיעה לארץ הפלאות. אשמח לשתף אתכם במעט מהקסם והעושר שאליו נחשפתי מאז, שלתחושותי תרמו לא רק לסקרנותי, אלא גם להיותי מטפלת דינמית.

אביא בפניכם בקצרה את ראשית הנוירופסיכואנליזה. אציין מה זיקתה לפרויד, אציג את החברה הנוירופסיכואנליטית הבינלאומית (NPSA) וקונגרסים שערכה. אכיר לכם אנשי מפתח בתחום ואת תרומתם, אתאר בקצרה את השפעת הנוירופסיכואנליזה על השדה הקליני, ואציג את הפעילות שלנו כאן בארץ בחברה לנוירופסיכואנליזה בישראל (INPSA).

ראשית הנוירופסיכואנליזה

המושג הוטבע על ידי סולמס בסוף שנות התשעים כדי ליצור ולתאר דיסציפלינה שחותרת לייצר גשרים בין הפסיכואנליזה, חקר הסובייקטיביות של נפש האדם, לבין מדעי המוח, שמתחקים אחר נפש האדם מהזווית האובייקטיבית. בפועל סולמס החל ברקימת חיבורים בין חשיבה פסיכואנליטית למדעי המוח כבר בשנות השמונים של המאה הקודמת. סאקס כתב את ההקדמה לספר "המוח ועולם הנפש", ובה סיפר שסולמס כתב לו מכתב כבר ב־1987, שבו ביטא את כוונתו "לבחון את היחסים בין פסיכואנליזה לנוירופסיכולוגיה ... [1]להראות כי הפסיכואנליזה מושתתת על עקרונות נוירולוגיים בדוקים". סאקס הוסיף "אולי צריכות היו לעבור עשרות שנים עד שיוכל אדם כסולמס, בעל הכשרה הן בחקר המוח והן בפסיכואנליזה, ועניין שווה בשני התחומים ... לחבר בין התובנות והגישות של הנוירופסיכולוגיה לבין אלה של הפסיכואנליזה, לשאוף למדע שיהיה עשיר יותר מכל אחת מהשתיים לכשעצמה" (אצל סולמס וטרנבול, 2005, עמ' 10-11).

בהמשך לדבריו של סאקס על סולמס, אולי כדאי להרחיב מעט על הכשרתו ופועלו של האיש. במקביל להשלמת לימודי הדוקטורט שלו בנוירופסיכולוגיה, סולמס עבר הכשרה פסיכואנליטית במכון הפסיכואנליטי בלונדון. בשלושים השנים האחרונות הוא כתב מאות מאמרים וספרים, בין השאר על טיפול

הסרט הנפלא "התעוררות" (1990), בכיכובם של רוברט דה נירו ורובין ויליאמס, השאיר בי בנעוריי רושם עמוק. ויליאמס גילם את דמותו של הנוירולוג אוליבר סאקס, שהיה נחוש למצוא תרופה שתעיר חולים ממצב קטטוני. מרתקים לא פחות הם ספריו של סאקס, כגון "האיש שחשב שאשתו היא כובע" (1990), שבהם הציג ברגישות חוויות יוצאות דופן של אנשים הסובלים ממצבים נוירולוגיים ייחודיים, כגון קושי בזיהוי פנים, אובדן של זיכרון או אובדן של יכולת חישה.

בהמשך נהניתי מלימודי הפסיכולוגיה, אך הופתעתי מהתייחסות מועטה לתשתית הפיזית שבבסיס הסובייקטיביות האנושית. כשעלו התייחסויות לקורלטים מוחיים למצבים או הפרעות נפשיות, זה היה לרוב בהקשר רדוקציוניסטי. במגמות שיקומיות למדו יותר על המוח מאשר במגמות קליניות, אך התרשמתי שההכשרה הקלינית שם יותר ממוקדת תפקוד, ופחות בצלילה למעמקי הלא-מודע, כמו לא ניתן לחבר בין התחומים. הספר "השגיאה של דקארט" (דמסיו, 1998) המחיש לי ששורשי הדיכטומיה אולי עמוקים, אך שחיבור הוא אפשרי. בספר הובאו ממצאים מתחום מדעי המוח לכך שהתפקודים הנפשיים השונים שזורים זה בזה, והוצגה אינטגרציה יפה בין "גוף" ו"נפש". כשתורגם לעברית רב המכר "המוח ועולם הנפש", מאת מארק סולמס ואוליבר טרנבול (2005), ספר המבוא לנוירופסיכואנליזה, נרעשתי מהחיבור בין רעיונות פסיכואנליטיים לידע עדכני מתחום מדעי המוח שהוצג בו. הספר נחוה על ידי כמעשיר ולא מרדד, והוצגו בו ניסיונות לתקף באופן מדעי רעיונות מופשטים כגון "לא-מודע", תפקיד החלומות בחיי הנפש, אופן השפעתו של "הריפוי בדיבור" ועוד.

ב־2007, כשהתחלתי את ההתמחות בפסיכולוגיה קלינית, מודעה ב"פסיכולוגיה עברית" צדה את עיני. הייתה בה הזמנה להצטרף לפורום לנוירופסיכואנליזה - קבוצת אנשים שמנסים לייצר חיבורים בין חשיבה פסיכואנליטית לידע ממדעי המוח. התרגשתי מהאפשרות לקחת חלק בהמשך ההרפתקה שהספרים פתחו בפניי, וביקשתי להצטרף. מאז אני לוקחת חלק במפגשים של הקבוצה הישראלית, בכנסים בינלאומיים ומקומיים, ומרגישה

טלי לביא היא פסיכולוגית קלינית בהסמכה להדרכה במכבי שירותי בריאות, מרפאת ילדים ונוער באשדוד, ולה קליניקה בתל אביב. היא חברה בחברה הנוירופסיכואנליטית הישראלית והבינלאומית.

אבקש להודות לגב' אירית ברזל־רוה על עזרתה בכתיבת המאמר ולאורך השנים, ולחבריי בחברה לנוירופסיכואנליזה בישראל על התבונה, ההשראה והחברות.

"The deficiencies in our description would probably vanish if we were already in a position to replace the psychological terms with physiological or chemical ones ... We may expect [physiology and chemistry] to give the most surprising information and we cannot guess what answers it will return in a few dozen years of questions we have put to it. They may be of a kind that will blow away the whole of our artificial structure of hypothesis." (in Kandel, 1999, p. 505).

החברה הניורופסיכואנליטית הבינלאומית (NPSA)

NPSA הוקמה בשנת 2000 בלונדון על ידי סולמס, ועם גרעין אנשים שהתהווה בשנות התשעים סביב הרצאות חודשיות בפסיכואנליזה ומדעי המוח במכון הפסיכואנליטי בניו יורק, שנמשכות עד היום. ב־2011, במהלך ביקור משפחתי בניו יורק, הלכתי לשמוע במכון הרצאה של יאק פאנקספ (שעליו ארחיב בהמשך), והתרגשתי לראות איתי בחדר, מרוכזים וסקרנים, גם את סאקס ואת אוטו קרנברג. כשהגיע קרנברג כעבור שש שנים לכנס בישראל שמחתי לשמוע כי התייחס בדבריו לצורך לעדכן את תיאוריית הדחף לאור ממצאים ניורו־בילוגיים עכשוויים, ועיגן זאת בממצאיו המדעיים של פאנקספ. מפגשים כגון אלו ממחישים את מטרתה של ה־NPSA: לייצר דיאלוג בין אנשי מקצוע מהפסיכואנליזה וממדעי המוח, שהיה חסר.

במקביל להרצאות אלו הושק ב־1999 כתב העת *Neuropsychanalysis*, ומשנת 2000 החלו להיערך קונגרסים בינלאומיים, אליהם מוזמנים חוקרים ופסיכואנליטיקאים בהתאם לנושא שנבחר. כך נערכו קונגרסים בנושאים כגון חלומות ופסיכוזה, הדחקה והגנה, לא־מודע, מיניות, משחק ועוד. כמו כן, החלו להתארגן עשרות קבוצות ניורופסיכואנליטיות ברחבי העולם, וגם בישראל. בקונגרסים שהשתתפתי לרוב חוויתי מה שאפיין את השנים הראשונות שלי בקבוצה הישראלית: דיסאורינטציה ובלבול. כמו אליס בארץ הפלאות כבר אמרתי? מאוד מאתגר להתמודד עם המעברים בין הרצאות על מנגנונים מוחיים, ביולוגיה וכימיה להרצאות על פילוסופיה ופסיכואנליזה, מה גם שלפעמים המעברים הם לא רק בין שפות אלו, אלא גם בין אנגלית, צרפתית או ספרדית. היציאה המתמדת מאזורי הנוחות היא חוויה אופיינית במפגשים, המחייבת להשתוות עם תכנים לא מובנים, ולהתאמץ לייצר חיבורים חדשים. מסורת שהשתרשה בקונגרסים היא שבסיומם סולמס חותם בניסיון לאסוף את הממצאים מהתחומים השונים, ולהסביר היכן הם מתיישבים יחד, והיכן נותרו פערם.

פסיכואנליטי בפגועי ראש, ניורופסיכולוגיה של חלומות, מודעות מזווית ניורופסיכואנליטית ועוד. הוא העמיק בכתבי פרויד, גם הניירולוגיים שבהם ("הפרויקט לפסיכולוגיה מדעית", "על אפזיה"), וסיים לאחרונה לתרגם מחדש מגרמנית את כל כתביו של פרויד.

לאורך השנים סולמס זכה בפרסים רבים על פועלו, הן על ידי מכונים פסיכואנליטיים והן על ידי מכונים רפואיים ומדעיים, וזכה למלגות מחקר נדיבות. כיום, בין המינויים שלו, הוא עומד בראש יחידות המחקר של ה־IPA וה־APA. במפגשים עימו ניתן להתרשם כי ההעמקה והבקיאות שלו יוצאות דופן, הן בתחום הפסיכואנליטי והן בתחום מדעי המוח, ויכולתו לעריכת אינטגרציה בהירה ביניהן, ובכלל, מרשימה. באופן אישי אני מרגישה שנפלה בחלקי זכות ללמוד ממנו, ולאחרונה גם להכיר אותו כאדם רגיש, חם ואוהב אדם.

ניורופסיכואנליזה ופרויד

כאדם עם הזדהות עמוקה עם החשיבה הפסיכואנליטית הקלאסית, סולמס למעשה מעגן את ראשיתה של הניורופסיכואנליזה בכתביו של פרויד. כידוע, פרויד היה ניירולוג בהכשרתו, והגיע אל הבנותיו הפסיכואנליטיות מהקליניקה הרפואית שלו. בימיו כניירולוג פרויד פרסם מחקר על עצב השמיעה, וחשיבתו המחקרית התבטאה גם במאמציו להגיע לחוקיות בפעילות הנפש.

ב־1891 פרויד כתב חיבור ניירולוגי, "על האפזיה", שבו ניסה למפות ולתאר הפרעות שפתיות שונות ואת הקשר שלהן למוח. בחיבור טבע את המילה "אגנזיה", שעד היום משמשת לתיאור לקות ביכולתו של האדם לזהות אובייקטים כגון פרוסופגנוזיה, לקות ביכולת לזהות פרצופים, זו שממנה סבל האיש שחשב שאשתו היא כובע. ב־1895 פרויד ניסה לתאר את פעילות הנפש באופן מדעי ביצירה "הפרויקט לפסיכולוגיה מדעית", שגז, ופורסמה לאחר מותו. יצירה זו עשירה ומרשימה, ובולטות בה החוכמה והיצירתיות של פרויד, הן בהבנת פעילות המוח והן בניסוח חוקיות פעילות הנפש.

סולמס טוען שפרויד ויתר על האפשרות לייצר אינטגרציה בין שתי הפרספקטיבות המשלימות להבנת נפש האדם (הסובייקטיבית והאובייקטיבית) רק בשל מגבלות מדעי המוח בימיו, ורואה בניורופסיכואנליזה מאמץ לאחות את הפיצול שנגזר על פרויד. במאמרים ניורופסיכואנליטיים שונים ניתן למצוא התייחסויות של פרויד לתקווה שיום יבוא והפסיכואנליזה תתבסס על הבנות ביולוגיות וכימיות. למשל ב"מעבר לעקרון העונג" פרויד מציין את תקוותו שעם שיפור המחקר בפיזיולוגיה ובכימיה יתאפשר לשפר את הביטחון בהשערות שלנו לגבי תפקוד הנפש:

דמויות מפתח בנירופסיכואנליזה

דרך טובה לעזור להתמצא במפעל הנירופסיכואנליטי היא להציג דמויות מפתח נוספות על **סולמס**, שהן חלק בלתי נפרד מהחברה הנירופסיכואנליטית, או שתורמו לה מאוד בעבודתם המקצועית.

פרופ' יאק פאנקספ (1943-2017) - פסיכוביולוג שחקר את הבסיס העצבי של הרגשות. בשנות התשעים טבע את המונח Affective Neuroscience. היה יו"ר משותף ראשון של NPSA, וממצאיו הם עמוד תווך משמעותי בנירופסיכואנליזה. פאנקספ מיפה מוחות של חולדות וגילה כי ליונקים יש שבע מערכות רגש אינסטינקטואליות מובחנות: (1) SEEKING - מניעה לחיפוש בעולם, בדומה לליבידו הפרוידיאני; (2) FEAR - פחד מסכנות; (3) PANIC - אחראית על התקשרות ומצוקת נטישה; (4) RAGE - התקפת אובייקט שחוסם יעד; (5) CARE - מתגמלת על טיפול באחרים; (6) LUST - מעוררת תשוקה מינית ומניעה להתרבות; (7) PLAY - הדחף לשחק עם שווים, מאפשרת למידת היררכיות חברתיות ואופני סיפוק צרכים התלויים באחר (Panksepp, 1998). ב-2012 השתתף פאנקספ בכנס שנערך בישראל מטעם ה-INPSA.

פרופ' אריק קנדל - פסיכיאטר ופסיכואנליטיקאי בהכשרתו, אחד ממדעני המוח החשובים בעולם, זוכה פרס נובל בפיזיולוגיה או רפואה לשנת 2000 על מחקריו בפענוח מנגנוני למידה וזיכרון במוח. ספרו האוטוביוגרפי In search of Memory (2007) הוא מסמך היסטורי מרתק, בו מתוארים בחיות ובהירות בריחת משפחתו מהנאצים לארצות הברית, העניין שלו בפסיכואנליזה, שהביא אותו לעבור מלימודי היסטוריה ללימודי פסיכיאטריה ולמחקר, והתפתחותם של מדעי המוח מראשיתם ולאורך התקדמות הקריירה שלו.

לאחרונה הייתי בהשתלמות CBT לפסיכולוגים קליניים מדריכים, ובה אחד המרצים הזכיר את קנדל כדוגמה לחוקר שזנח את פריד לטובת פסיכולוגיה מבוססת מחקר. טענה זו רחוקה מאוד מהמציאות, ויותר מגלמת את הפיצול השגוי, שלפיו CBT ושיטות "מודרניות" קרובות לכאורה יותר לממצאים ממדעי המוח, בעוד שהפסיכואנליזה רחוקה מהם. למעשה, ממחקרים מעודכנים מסתמן כי יש יתרון ארוך טווח דווקא לטיפול דינמי (Solms, 2018).

בניגוד לציטוט השגוי שאליו נחשפתי, קנדל כתב מאמרים מכוננים הקוראים לפסיכיאטריה לחשל מסגרת אינטלקטואלית חדשה, שתתבסס על ביולוגיה ופסיכואנליזה יחדיו. הוא ביטא צער על ירידת קרנה של הפסיכואנליזה, שבעיניו היא המסגרת

הקוהרנטית והמספקת ביותר בתקופתנו להבנת נפש האדם, והצביע על חשיבות החיבור בין התחומים. הוא הניח עקרונות מנחים שמבססים מסגרת חשיבה משותפת, שעשויה לתרום לשני התחומים בהפריה הדדית (Kandel, 1999).

פרופ' אוליבר טרנבול - ניירופסיכולוג שמכהן גם כסגן נשיא אוניברסיטת בנגור שבויילס. כתב עם סולמס את רב המכר "המוח ועולם הנפש", ולו עוד מעל 180 פרסומים מדעיים. הוא מהמייסדים של ה-NPSA והיה המזכיר הראשון שלה, וערך את כתב העת Neuropsychanalysis במשך שנים רבות. הוא חוקר בעיקר רגשות וכיוונים שונים של השלכותיהם על חיי הנפש כגון למידה מבוססת רגשות, תפקיד הרגשות באמונות דלזיונוליות, הבסיס המדעי של פסיכותרפיה, ויסות רגשי ועוד. כקלינאי הוא עובד בעיקר עם פגועי ראש, ובמיוחד עם חולים שעברו שבץ או TBI. הוא הגיע לארץ לפני כנסים מרתקים מטעם INPSA ב-2017 וב-2018, ומגיע בנובמבר 2019 לכנס נוסף.

פרופ' כריסטינה אלברני - חוקרת במרכז למדעי המוח באוניברסיטת ניו יורק, שעברה גם הכשרה פסיכואנליטית. מכהנת עם סולמס כיו"ר משותף של NPSA, לאחר מותו של פאנקספ. היא חוקרת את הבסיס המולקולרי של זיכרון ארוך טווח, מנסה להתחקות אחר הגורמים המשפיעים על גיבוש זיכרון, ומכר ללמוד על מצבים פתולוגיים כגון פוסט טראומה או סוגים שונים של אובדן זיכרון. עשתה פוסט דוקטורט במעבדתו של קנדל.

פרופ' קארל פריסטון - מומחה עולמי בהדמיה מוחית וידוע בזכות "תאוריית האנרגיה החופשית" שפיתח, המשפיעה על תחומים רבים כגון מדעי המוח, מדעי המחשב ועוד. הוא למד פיזיקה ופסיכולוגיה, ובהמשך רפואה ופסיכיאטריה, בטרם נעשה חוקר מוח. הוא השתתף בקונגרס הנירופסיכואנליטי בלונדון ב-2017 וכתב ב-2018 ביחד עם סולמס מאמר ניירופסיכואנליטי על מודעות (Solms & Friston, 2018). השתתף ביולי 2019 בכנס בישראל מטעם המחלקה למדעי המוח באוניברסיטת בן גוריון והאוניברסיטה העברית.

השפעת הנירופסיכואנליזה על העבודה הקלינית

מראשיתה עסקה הנירופסיכואנליזה בניסיון לגשר ולייצר חיבורים, ולעגן הבנות פסיכואנליטיות בממצאים מבוססים. עם זאת, רוב הזמן לא היה ברור באיזה אופן המסע ישפיע על הקליניקה. להתרשמותי, הניסיון לבדוק תאוריות אל

הוקמו קבוצות שדנו במשמעות כתביו של פאנקספ; בחיבוריו הניורולוגיים של פרייד; בנושא זיכרון, זמן; במנגנוני הגנה והסתגלות; בחקר העצמי. הייתה גם קבוצה שיישמה עקרונות פסיכואנליטיים של תצפיות בתינוקות על מטופלים עם מודעות מינימלית במחלקה לפגועי ראש בתל השומר. כשהצטרפתי לחברה, ביטאתי רצון להעמיק בנושאים התפתחותיים, ומצאתי שותפים נפלאים לקבוצה שנפגשת עד היום, שמתמקדת לאחרונה במודעות. קבוצה נוספת שממשיכה יחד זו השנה השנייה, היא קבוצת הצגות מקרים בהדרכתו (בסקיפ) של סולמס, שבה אנו לומדים ליישם את האינטגרציה הפסיכואנליטית החדשה, שתורמת להקשבה ולהתערבויות שלנו.

עבורי ההשתתפות במפגשים מעשירה ומעוררת השראה. מעבר להרחבה מתמדת של גבולות הידע, הכרתי אנשים חכמים, צבעוניים ויצירתיים. ארצה לשתף מעט בתחומי היצירה של חלקם, שעשויים לאפשר להתרשם מפירותי המקומיים של המפעל הניורופסיכואנליטי.

לאורך השנים חברים פרסמו ספרים בזיקה נורופסיכואנליטית בנושאים שונים, למשל: התפתחות הילד בגישה אינטגרטיבית (Aleksandrovicz, 2011), קאונטרטרנספרנס עם תובנות נורופסיכואנליטיות (Aleksandrovicz & Aleksandrovicz, 2016), חשיבות הגוף בחשיבה מתמטית (Sverdlik, 2018), ולקויות למידה עם התייחסות נורופסיכואנליטית (לוי, 2009). נכתבו מאמרים על פגועי ראש, למשל על קונפולציות בטרנספרנס (Tiberg, 2014), על שילוב CBT עם הבנות על המוח (מור־אופק, 2017), נערכו מחקרים על הפרעות קונברסיביות (Biran & Shahar-Levy, 2018); מחקרי הדמיה מוחית על אסוציאציות חופשיות, רגש ויצירתיות (Marron et al., 2018), ויש מחקרים שנמצאים בעיצומם: טראומה מורכבת מזווית נורופסיכואנליטית; דיסוציאציה מזווית נורופסיכואנליטית; תרומתה של הניורופסיכואנליזה להבנת מנגנוני קשב; ויחסה של הפסיכואנליזה להומולוגיה בין בני אדם לבעלי חיים אחרים. ב־INPSA ערכנו גם מספר כנסים בינלאומיים בתל אביב. סקירות חלק מהכנסים זמינות באינטרנט. בימי כתיבת המאמר, אנחנו ב־INPSA נערכים לכנס בינלאומי נוסף בתל אביב שמתוכנן לראשית נובמבר, בהשתתפותם של פרופ' סולמס, פרופ' טרנבול ואחרים.

מקווה שהדברים שהבאתי פתחו צוהר לעשייה מסעירה, שמתרחשת בשנים האחרונות, שנושאת פירות בתחומי ההבנה, המחקר והטיפול בנפש האדם, וכולכם מוזמנים להצטרף להמשך המסע.

מול ממצאים אובייקטיביים משנה את השיח לעומת דיונים פסיכואנליטיים מוכרים, למשל בכך שבניורופסיכואנליזה מישו יכול להביא ממצא שמחזק גישה שכלל לא מזדהה עימה. למשל, זכורה לי הרצאה בקונגרס בפריז ב־2009, שבה יורם יובל, חבר מייסד ב־NPSA ועורך בכתב העת, הציג כי לאור הממצאים של פאנקספ, נראה שמלאני קליין צדקה בטענה שישנן שתי חרדות מובחנות, מאחר שהן מצויות בהלימה למערכות FEAR ו־PANIC. זאת, אף שבאופן אישי שיתף יובל כי אינו מתחבר לתאוריה שלה. סולמס, בביקורו בארץ ב־2018, התייחס לכך שממצאים מתחום גיבוש מחדש של זיכרונות תומכים יותר בגישה של בטי ג'וזף על אפקטיביות העבודה ב"כאן ועכשיו", בעוד שהוא עצמו עבר הכשרה פסיכואנליטית במכון "המתחרה". אציע בזהירות שמציאות אינטגרטיבית זו עשויה לגלם את התגשמות דבריו של פרייד באשר לפוטנציאל של הביולוגיה לסייע לפסיכואנליזה להגיע לבהירות רבה יותר. נוסף על כל אלה, בשנים האחרונות סולמס הגיע לאינטגרציה מסוימת בידע שהצטבר, והוא מציע גישה קלינית שמתכללת רעיונות פסיכואנליטיים עם הממצאים של פאנקספ על שבע מערכות הרגש, "תאוריית האנרגיה החופשית" של פריסטון וידע עדכני ממדעי הקוגניציה, למשל סביב גיבוש מחדש של זיכרונות. ב־2018 סולמס העביר סדנה כזו בישראל. באופן אישי אני יכולה להעיד כי תגובתו למקרה שהצגתי הייתה מעניינת, מפתיעה ומועילה.

החברה לניורופסיכואנליזה בישראל (INPSA)

הקבוצה הישראלית לניורופסיכואנליזה הוקמה בשנת 1999 על ידי אירית ברזל־רוה, פסיכולוגית קלינית מדריכה, חברה מייסדת של ה־NPSA, חברה בהנהגת התנועה הבינלאומית ומשמשת בה גזברית. בימים אלה היא מסיימת לכתוב עבודת דוקטורט בתוכנית לפרשנות ותרבות בבר־אילן, על מנגנון החיקוי מזווית נורופסיכואנליטית, בהנחיית מארק סולמס וענר גוברין. בבניית הקבוצה הישראלית שמה דגש על עיצובה כארגון לומד, המעודד את העבודה היצירתית של החברים. בכל חודש מתקיים מפגש, שמתחיל בהרצאה שלאחריה יש דיון שנועד לאפשר דיאלוג בין־מקצועי. סיום הפגישה מוקדש ל־Reflection, התבוננות עצמית על תהליך הלמידה: מה הדבר החדש שנלמד, ומה תרם או מה עיכב למידה עבור כל משתתף. זאת בהתאם לעקרונות ה־Reflective Practitioner שהובאו לחברה על ידי פרופ' יונה רוזנפלד, חתן פרס ישראל לחקר עבודה סוציאלית.

בתחילת שנה, על פי רוב, יש אפשרות לחברים לבטא איווי בהקשר לקבוצה. זו הזדמנות לגלות שותפים לרעיונות, וכך נוצרות קבוצות ממוקדות בנושא או בפעילות. לאורך השנים

בפינתי "פסיכולוגים יוצרים" אני מתכבדת לארח הפעם את נעמי אורבך-שבילי, פסיכותרפסטית באוריינטציה דאואיסטית, מדריכה ומלמדת גישה זו, מטפלת ברפואה סינית ושותפה בייסוד ובניהול "מכון דמו"ת לפסיכותרפיה של נוכחות וחיוניות".

בעקבות ספרו האחרון של יורי סלע:

From Dualism to Oneness in Psychoanalysis: A Zen Perspective on the Mind-body Question

שראה אור ב־2018 בהוצאת Routledge

נעמי אורבך-שבילי מתארכת אצל צילה טנא

אחת הנגזרות של מהלך זה היא הצורך בבחינה מחודשת של תפקיד הדיבור ומעמדן של **המילים** בטיפול הפסיכותרפויטי. התנועה הזו אל המילים ומהמילים היא הציר שסביבו ייסובו הדברים להלן, ובמידה רבה תנועה זו מסמנת את הטווח שבין דואליזם לאחדות.

אקדים ואומר, שאם ספרו של יורי סלע היה נקרא "מדואליזם לאי־נפרדות בפסיכואנליזה", האתגר שהוא הציב לעצמו היה פשוט יותר ואולי קל יותר להשגה. הבחירה למתוח את המנעד לקצוות: מדואליזם לאחדות, היא כשלעצמה אמירה מהותית, שדורשת בחינה מעמיקה. זוהי בחירה ותעוזה להיכנס לתווך שבין עולמות. בין עולם מערבי הנשען על חשיבה ומבנים רציונליים ואוחז בהם בדבקות כדרך לקדם ידיעה, לבין עולם הגותי המכיר בקיומו של יסוד מהותי בהכרה ובעולם שאינו ניתן למיצוי כ"ידיעה". כאשר במשרעת הזו, בין דואליזם לאחדות, מונחת הפסיכואנליזה, נשאלות שאלות רבות הנוגעות הן ברמה המטא־אורטית, למתח שבין עמדה פוזיטיביסטית להטיה אל עבר המיסטי, והן ברובד המתודה הטיפולית, למונח **אנליזה**, שעל פי שמה באה לנתח ולהפריד, ולכלי הטיפול העיקרי, תרפיה בדיבור, שמתבקש לשאול באיזו מידה הוא מאפשר מעבר לאחדות.

פרק 56 ב"ספר הדרך והסגולה" (דאו דה צ'ינג, הספר המיוחס ללאו דזה או לאו־צה, לפי התעתיק שנבחר, כאן בתרגומם של ד' דאור ו' אריאל) פותח במילים:

"היודע לא ידבר עליו"

המדבר לא יודע אותו. (לאו דזה, 2007, עמ' 88)

ומי זה "עליו" או "אותו"? הכוונה היא לדאו - המתורגם לעברית כ"דרך", שהיא המושג המטאפיזי המתייחס לאחד והנקרא בהמשך פרק זה "אחדות האפל".

יורי סלע הוא פסיכולוג קליני, פסיכותרפיסט הומניסטי־אינטגרטיבי וד"ר לפרשנות ותרבות. מייסד בית ספר מגע לשיאצו, ושותף בייסוד וניהול "מכון דמו"ת" לפסיכותרפיה של נוכחות וחיוניות. בעברו היה מנהל שותף בתוכנית הכשרה של "פסיכותרפיה אינטגרטיבית מזרח־מערב" בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. יורי סלע הוא שותף בהקמת "איגוד ישראלי רב־תחומי לפסיכותרפיה" וכיום הוא חבר בצוות פיתוח רעיוני בשירות הפסיכיאטרי בבית חולים העמק וחבר במכון תל אביב לפסיכואנליזה בת־זמננו. יורי מתרגל אומנויות לחימה סיניות למעלה מ־30 שנה ותלמיד זן בודהיזם. פרסם שירה, פרוזה וספרות מקצועית.

התשווקה לדבר על אחדות

הדברים המובאים כאן הם פרק בשיחה ארוכה שיורי סלע ואני (נא"ש) מקיימים כבר שלושים שנה. השיחה החלה כשנפגשנו לראשונה ב"מכון לאקולוגיה אנושית", שבו לימדו שיטות טיפול גופניות כמו שיאצו ורפלקסולוגיה. בשיחה זו נזרעו הזרעים למה שהפכה כעבור כמה שנים להיות שותפות פורייה בינינו במסגרת מכון דמו"ת לפסיכותרפיה מזרח־מערב שאותו הקמנו יחד. באותה פגישה מה שסימן אותנו באופן הדדי כשותפים פוטנציאליים לדרך, היו החוויה וההכרה שהדיכטומיה בין גוף לנפש, כפי שנהוג להתייחס אליה בגישות המקובלות לטיפול נפשי במערב, והדרת הגוף מהמפגש הטיפולי, אינן מתאימות לנו באופן אישי, אך חשוב יותר: הן תורמות לעיוות וליצירת ניכור פנימי תוך־אישי, הן אצל המטופל והן אצל המטפל. יורי ואני, שנינו הפנינו את מבטנו למזרח הרחוק, להגות הדאואיסטית והזן בודהיסטית, ולתאוריה ולמטא־תאוריה של הרפואה הסינית כתשתית לפרדיגמה חדשה של פסיכותרפיה שבה נקודת המוצא היא אי־נפרדות של גופנפש.

בתרגומם של 'גראוזה וח' קלעי זה אף נשמע חותך יותר:

"היודע לא ידבר

המדבר לא ידע.

...

זה קרוי אחדות מסתורית". (לא-צה, 1973, פרק נ"ו, עמ' 96)

כלומר, הדאן, האחדות, מאופיינת ככזו שאי-אפשר לדבר עליה, כזו המצויה באפלה, במסתורין, בערפל, ומכאן שאם נתפתה לדבר עליה נסמן את עצמנו כ"לא יודעים". ההכרה בכך שהאחד או אלוהים אינו ניתן להמשגה וחומק מכל הגדרה מוכרת לנו גם מהדתות המונותאיסטיות, ומקבלת ביטוי חד בתהילים סה ב: "לך דומיה תהילה".

אך ההכרה הזו אינה גומלת אותנו מהתשוקה לדבר, וכך נולד הפרדוקס שבו למרות שעצם הדיבור מפר את תודעת האחדות, וממסמס כל רסיס חוויה של אחדות, ישנה תשוקה לתת לה ביטוי וקיום בדיבור. בשבריר השנייה שלפני הדיבור התודעה יכולה עדיין להיות אחת עם מושאה, אך ברגע שבו אנו מדברים, השפתיים נפרדות (זו אינה שפה אלא שפתיים...), הפה נפתח ו"דבר" חומק החוצה. ומיד ישנו "דובר" וישנו הדבר שעליו מדברים, וישנה המילה (בלשון ימינו: מסמן ומסומן).

לאו דזה בפרק מ"ב מתאר זאת כך:

"דאן מוליד אחד

אחד מוליד שתיים

שתיים מוליד שלש

שלש מוליד את רבוא הדברים". (לא-צה, 1973, עמ' 82)

וואנג ב', הפרשן הגדול של לאו דזה, מבאר: "... לאחד אפשר לקרוא 'אינסוף', משקראנו לו אחד, האם נוכל עוד לומר שאין מילים? יש מילה ויש אחד, האם נוכל עוד לומר שאין הם שניים? מהאחד והשניים נולדים השלושה ... לכן ריבוא הדברים נולדים ואני מכיר את אדונם" (לאו דזה, 2007, עמ' 74 הערה א').

האחד הוא האין, אין בו מובחנות ולא ניתן לדבר עליו. כפי ששמענו, עצם הדיבור עליו מעביר אותנו לדואליות וממנה היישר לריבוא הדברים, לפרטי הפרטים מהם מורכב היקום, מהם מורכבת מציאות חיינו והווייתנו הפנימית.

במובן מסוים הדיבור הוא זה שמכונן את "היש", את עולם התופעות כפי שהוא נגלה לנו. באמצעות הדיבור אנו יכולים לנשום לרווחה: יצאנו מהעמימות, מהערפל ומהדומיה. יש במה לאחוז. באמצעות החושים אנו קולטים רשמים שונים המתגבשים לאובייקטים, אנו קוראים להם בשמות, מסמנים אותם וצוברים ידע. בידע הזה יש אבחנות ברורות, וכאשר - שוב באמצעות השפה - אנו מתקשרים בינינו, נוצרים צירופים חדשים ואיתם מבני תודעה ומשמעות, וכל

אלה הופכים להיות נכסים מנטליים שניתן לאחוז בהם. קרקע בטוחה להישען עליה.

במילים אחרות, הפירוק וההפרדה אומנם משכיחים ומרחיקים את חוויית האחדות, אך הם מעניקים לנו בהירות, גבולות ומידה של שליטה. אנו יודעים, ויותר מכך, אנו "יודעים" שאנחנו יודעים". תחושת הריחוף העוברי מתרחקת. האינדבידואליות מתגבשת וסימני ההיכר שלה ברורים. אנו עומדים יציבים יותר, נבונים יותר... ומעט בודדים.

ייתכן שבנקודה זו התהוותה ההפרדה הדואליסטית המחמירה. הבחנה שבראשיתה לא הפרידה בין גוף ונפש אלא בין מה שהוא בר המשגה לבין מה שעל פי מהותו אינו בר המשגה; בין תוכני תודעה הנתונים בקשרים סיבתיים וכלולים במודל רציונליסטי (חשופים לעיניו של כל מתבונן "אובייקטיבי"), לבין תוכני תודעה המופיעים בחוויה מיסטית. ויליאם ג'יימס, בספרו "החוויה הדתית לסוגיה", הצביע על כמה סימנים המאפיינים את החוויה המיסטית. הראשון בהם הוא: "שאינן להביעה במילים ... מכאן שרק מי שזכה למצב זה דרך חוויה בלתי-אמצעית מכיר את איכותו: אך אין הוא יכול למסור אותו, או (למסור) על אודותיו לזולתו..." (ג'יימס, 1969, עמ' 249-250). בכך הוא דומה למצב הרגשה. וסימן שני: בעיני בעל החוויה המיסטית זה אינו רק מצב הרגשה אלא גם מצב ידיעה "שבו מתגלים לאדם מעמקי אמת כאלה, שאינם כלל לפי תפיסתו של השכל ההיקשני", הרציונלי (ג'יימס, 1969, עמ' 250). כלומר, ישנו מרחב תודעה פנימי, מרחב העוסק באחד או באחדות, שהן החשיבה הרציונליסטית (סיבתית) והן השפה עצמה אינם יכולים לייצג אותו.

כאן שבה ועולה השאלה מה מקור **התשוקה** לדבר על אחדות. ואני מבקשת להפנות את תשומת לבנו למילה: אחדות.

לפני שנים לא מעטות כשהמינוח גוף-נפש החל לחלחל למרחב הטיפולי, מסמן את כניסת הגוף לשדה הטיפול הנפשי, חשבתי על כך, שמנקודת מבטה של הרפואה הסינית זו בשורה קטנה, מפני שהם מעולם לא היו נפרדים. ולמען האמת ניתן לומר, שגם בארצות המערב לא נצפתה נפש מגיעה לקליניקה ללא חיבור לאיזה גוף...

זה לא מפני שברפואה הסינית לא מבחינים בין איברים פיזיים לתנועות רגשיות, גם אם המינוח שונה מאשר אצלנו, אלא מפני שהן אלה והן אלה נחשבים כענפים שונים או פירות שונים המתפתחים על עץ אחד. במילים אחרות, ישנו "שלישי" הנקרא צ'י, חיוניות, והוא נמצא מאחורי כל גילויי החיים, הן הפיזיים והן הנפשיים, ואם כך, ניתן לראות את הצ'י לא "כשלישי" אלא כ"**אחד**" הקודם להם. מטא-תאוריה כזו מעלה את השאלה האם היחסים בין הגוף לנפש יפורשו כאחדות או כאי-נפרדות? כלומר, כמצב שבו הם כרוכים זה בזה, נתונים זה לצד זה אך בכל זאת מתקיימים כשניים שונים.

אך אנו יכולים לאסוף את השיירים שלה, את העקבות שהותירה, לשרטט את קווי המתאר שלה בשדה ההכרה, ולחלוק אותם עם זולת קשוב. הכישלון המובנה בעצם הדיבור על אחדות, אינו נוטל את החדווה מעצם ההתכנסות להרהורים על אודותיה, ולציור שלה באמצעות סמלים (שלום, 1980). והרהורים אלה אינם רק מהדהדים את החוויה שהייתה, או את תכניה הפנימיים או האישיים של התודעה, הם גם מקרינים ומשפיעים על האופן שבו אנו תופסים מכאן ואילך את עולם התופעות הגלוי לנו. ההתבוננות בעולם שיש בו נפרדות או דואליות מתוך הכרה באחדות שקודמת לו, היא השראה הנותנת לתופעות עצמן (לריבוי) משמעות אחרת. האזכור של שיר השירים אינו מקרי. הבחירה לדבר על אחדות היא במהותה העמוקה מהלך ארוטי - ההשתוקקות לגעת במה שאינו מושג. לכמיהה הזו יש חיים משל עצמה, והיא אינה תלויה בשאלה: מה בסוף נשיג?

אני מרשה לעצמי לשער שתשוקה כזו עומדת מאחורי הבחירה הלא פשוטה של יורי סלע לעסוק בספרו במפנה מדואליזם לאחדות, ולא רק במפנה מדואליזם לאי-נפרדות. את פרק הדברים האחרון אני רוצה להקדיש למעשה הטיפול, לאופן שבו סוגיית האחדות והדואליות רלוונטית ונוכחת בקליניקה, כמו גם התשוקה לדבר.

צינתי קודם, שעדיין לא נצפתה נפש מתדפקת על שערי הקליניקה ללא גוף, אך בהחלט פגשנו אנשים שנפשו וגופם זרים זה לזה, ולכאורה לא מתקיימת כל זיקה בין חוויותיהם הרגשיות לתחושותיהם הגופניות או לעצם נוכחותם בגופם. הנרטיב של הנפש נתפס כעתיר משמעות ומזמין התבוננות מעמיקה, ואילו הגוף, בעיקר כשהוא שקט ואינו מייצר מצוקות, "סתם נמצא שם". מודרכת שלי, פסיכולוגית קלינית שלמדה גם פסיכותרפיה גופנית, הגיעה בתחושת דחיפות לפגישת הדרכה: היא **צריכה** לדבר על מטופל שעד כה לא הביאה להדרכה. המטופל נמצא אצלה בטיפול למעלה משנתיים, מגיע לכל פגישה כשהוא עולה על גדותיו, עם רשימת דברים שעליהם חשוב לדבר. החיים סוערים ומאתגרים, ותמיד יש משהו שצריך להבין, עכשיו! ולעיתים קרובות להתיר ולהרגיע. המטופל אוהב ויודע לדבר, מעריך את ההקשבה שלה, וכאשר הוא נותן לה לדבר, הוא בולע כל פירוש. הוא לא מפספס פגישות. רווק באמצע שנות השלושים, אקדמאי. נמשך לדיונים אינטקטואליים. לשאלתי מה התחושה שלה בפגישות, היא אמרה שעבורה זה שונה מכל טיפול אחר. היא מתארת תמונה שבה הם כאילו עולים בכל פגישה על קרון רכבת. לפעמים הנסיעה נינוחה, לפעמים מהירה, לפעמים מאוד מהירה... תמיד עוצרים בחדות ונפרדים על הרציף.

שאלתי אם היא נושמת בפגישות? "קצת... אבל ברור, שיחד הם לא נושמים..."

ומה יצר כעת את תחושת הדחיפות? - לקראת סוף פגישתם

בספרו, יורי סלע בוחר לדבר על המפנה **מדואליזם לאחדות** בפסיכואנליזה, ואני רוצה להתעכב על משמעותה של בחירה זו, בהינתן אי-האפשרות שהצבענו עליה לדבר על האחד. אך עוד קודם אחזור ללא-דזה ולפרדוקס המונח בעצם כתיבת הדא דה צינג. הספר בנוי מ-81 פרקים, ומילות הפתיחה שלו בפרק הראשון מצביעות על מגבלתו המהותית של הדיבור:

"דא, אשר תוכל להגדיר,

אינו דא נצחי.

שם, אשר תוכל לכנותו,

אינו שם נצחי." (לא-דזה, 1973, פרק א', עמ' 29)

ואחריהן נפרשים פרקי הספר שבהם הוא חוקר ומדבר על הדרך והסגולה, על הדבר, שכפי שהוא מעיד, לא ניתן לדבר עליו באופן ממצה. ואז, בפרק האחרון, הוא אומר במעין סיכום הנאמן לדברי הפתיחה:

"דברי אמת אינם יפים,

דברים יפים אינם אמת..." (לא-דזה, 1973, פרק פ"א, עמ' 123)

אם כך, מה מניע את הכתיבה על דא? הרי במהלך הספר כולו לא דזה אינו נוטש לרגע את המודעות לחלקיותה של הידיעה, ולמגבלות הדיבור. כלומר, לחוסר האפשרות לומר דבר ממצה על הדא, על האחד. היכן נולדת התשוקה בכל זאת לדבר, ומה מקור ההזדקקות **לומר** דווקא במילים את מה שלא ניתן לומר? זה המקום להזכיר את התכונה השלישית שג'יימס מציין כמאפיינת את החוויה המיסטית: "ארעיות ... מצבים מיסטיים אינם יכולים להמשך זמן רב. חוץ מבמקרים נדירים אין הם נמשכים למעלה מחצי-שעה או שעה ... ומשעברו גבול זה הרי הם שבים ונבלעים בתוך צורה פגומה..." (ג'יימס, 1969, עמ' 250).

שלוש התכונות של החוויה המיסטית, או של החוויה הבלתי אמצעית המעוררת בנו את האינטואיציה בדבר קיומה של אחדות, מותירות את האדם במקום מתעתע. מצד אחד, החוויה שעבר קיימת בתוכו כאירוע יקר שאין דומה לו, או כהתחורות של אמת, ומצד שני, הוא יתקשה מאוד לחלוק אותה במילים באופן שיהפוך את הזולת לשותף בחוויה. גם בינו לבין עצמו, המעבר החד שהוא עובר, בשיבה מאותה חוויה מפעימה וייחודית לשגרת היומיום, מותיר אותה כחלקה נפרדת בתודעתו.

כאן **נולדת התשוקה לדבר על אחדות**. לדעת שמה שאנו מבקשים לומר אי-אפשר לומר, ובכל זאת: נאמר! מפני שהמילים אין משרתות רק המשגה מרשימה או כושלת, הן גם משמשות כעדות ותיקוף לדבר שהיה. משב התודעה הזה אולי חלף, או בלשון שיר השירים: "דודי חמק עבר" אך הוא נוכח בתוכנו, ולפחות את צילה של חווית האחדות אנו מבקשים לקיים. החוויה עצמה חומקת

בפסיכותרפיה גופנית, דבר שלא היה לו כל נוכחות בטיפול זה. בפגישתם הבאה, במקום לדבר על מה שהיה היא הציעה שיעשו עבודה עם הגוף. המטופל שתק, ואחר כך נענה ברצון. באותה פגישה לא היה לכך כל ביטוי מעשי, אך משהו בחדר התרחב, ההכרה בנוכחות הגוף הביאה עימה אפשרות להשתוות ולהתבונן פנימה. בתחושתה, הרכבת האטה.

הניסיון לקיים את הטיפול הנפשי בנישה נפרדת מחוויות החיים השלמה, אינו צולח כאשר ההגנות ועימן ה"שריון" הנרכש של האני הופכים להיות מוצקים, והטיפול נחוה כהתחפרות והתנפקות על שערים סגורים. הפנייה, או ליתר דיוק, השיבה למרחב אורגני שבו כלל משאבי החיים נוכחים ביחד ועומדים לרשות האדם, מציעה לנפש תנועה חדשה באמצעות הגוף. עצם הופעת התנועה, חיצונית או פנימית, מטשטשת את ההפרדה הדואלית, ומאפשרת לביטוי העצמי להיות בו־זמנית "גופנפשיים".

במהלך הקריאה בספרו של יורי סלע, אפשר לתהות ברמה הפילוסופית אם התפנית שאותה הוא מתאר היא אכן מדואליזם לאחדות בפסיכואנליזה או מדואליזם לא־נפרדות. יתר על כן, אפשר להקשות ולשאול האם פסיכואנליזה, בהיותה פרקטיקה המתמקדת ביחיד, אינה מייצרת קונפליקט עם עולם הגותי־אחדותי. עם זאת, עצם הבחירה לעסוק בתפיסות של אחדות בהקשר של טיפול, מעבר לעניין התאורטי שהיא מעוררת, מהווה השראה חשובה להתבוננות בעולם שבו אנו חיים ופועלים. המפגש הקליני עם ריבוי הקולות והמופעים של היחיד מקבל משמעות והקשר אחרים כאשר מאחוריו עומדת תפיסת עולם אחדותית, תפיסה המעצבת גם את האופן שבו המטפל מבין את מקומו. במובן זה, הדיבור על אחדות אינו רק מימוש של תשוקה, אלא עצם הדיבור הופך לכוח מחדש, מפרה ומניע.

בפרק "אנרגיית התשוקה" המופיע בספר "על התשוקה" (בעריכת ז'אק אנדרה) סוקר ז'אן קורנו את גלגוליה של מילה זו ואת ריבוי התחושות שהיו מקושרות אליה. בראשית דבריו של קורנו הוא מצביע על העוצמה שלה ועל היותה דו־משמעית ורווית סתירות, ובלשונו: "פעם מטילה אימה ופעם מעוררת השראה" (קורנו, 2007, עמ' 17). תשוקה היא איכות המופקעת מגבולות ומגבולות, ומניעה את היחיד לצאת מגבולות עצמו. המסע אליו יורי סלע יצא בכתיבת ספר זה, הצריך את מנוע התשוקה כדי לנוע בין יראה להשראה.

האחרונה הבחור התנפל עליה בזעם: "אני לא מבין מה אני עושה פה... באתי כדי לטפל בשאלת המיניות שלי ואת לא מתייחסת לזה... בשביל מה אני בא..." וכו' וכו' זה נמשך דקות ארוכות. ככל שחשבה על זה לא הצליחה להבין מאיפה זה הגיע, וגם אינה יודעת לומר מה טלטל אותה כל כך, ומאין התחושה שמשהו מתפורר.

ישבנו בשקט, נותנות לדברים לשקוע, מכונסות כל אחת בעצמה. לפתע היא אמרה, "משהו לא נוח לך. הרגל שלך זזה בחוסר מנוחה". לא הייתי ערה לכך. "נכון", השבתי, "משהו לא נותן לי מנוחה... אך אינני יודעת מה".

שאלתי איך הם יושבים? בכורסאות. שאלתי על עבודה סביב העברה והיא קפצה: אין! בפעמים שניסטה להעלות משהו סביב מה שקורה בחדר, הוא היסה אותה: "הקשר שלנו לא חשוב... יש לי דברים דחופים שצריך לעבוד עליהם". הרגשתי איך הגוף שלי נרגע ומרפה. ראיתי אותם בעיני רוחי נוסעים בקרון רכבת סגור, שבוע אחר שבוע. כדבריה, הנסיעה נעימה. מהירה. מדברים. אין רגע שקט. נמצאים יחד ובכל זאת בנפרד.

מה מאפשר לזה להתנהל כך שבוע אחר שבוע במשך שנתיים? תהיתי אם הדיבור האינטנסיבי והפירושים המספקים תובנות חדשות הם חומר הבעירה של הטיפול, כמו קו ייצור ל"דיות מנטליות", שניתן לאחוז בהן, להרגיע את תחושות התסכול או החרדה שצפו, ולהמשיך להימנע מכל התבוננות פנימה. נזכרתי בדבריו של בולאס על וויניקוט:

"בהקשבה לאנאליסאנטים הוא מצא שכמעט כל מה שנאמר היה פטפוט... מנקודת המבט שלו, לכל אדם יש אני אמיתי, אך זה היה בלתי אפשרי למצוא דרך לאותו עצמי אמיתי, מתוך הקשבה לדיווח היומי על חייהם. הוא האמין שאסוציאציה חופשית היא מכשול, המייצר רצף רעיונות שאינם יותר מאשר הגנה אומניפוטנטית וסימן לחרדה. הניסוי שוויניקוט עשה, היה לדרוש, או באופן אמפתי יותר, לומר למטופליו לשתוק... השתיקה עבור וויניקוט [לא שימשה כדי להעצים חרדה וכך לגרום למטופל לדבר, אלא] הפכה להיות המדיום העיקרי באנליזה. (הפציינטי יכול היה לשתוק ימים, שבועות או חודשים, מבלי שתופענה ציפיות של העברה). עבור וויניקוט, השתיקה הייתה השפה של מצב ההוויה המוקדם ביותר." (Bollas, 2013, pp. 77-78, תרגום שלי)

עד כאן בולאס. הזכרתי למודרכת, שהיא השתלמה גם

מקורות

1. לאו דזה (2007). ספר הדאו. תרגום: ד' דאור ו' אריאלי, הוצאת חרגול.
2. לאו־צה (1973). דאו דה צ'נג. תרגום: י' גראוזה וח' קלעי. מוסד ביאליק.
3. קורנו, ז' (2007). אנרגיית התשוקה. בתוך ז' אנדרה (עורך), על התשוקה (עמ' 17-30). תולעת ספרים.
4. ג'יימס, ו' (1969). החוויה הדתית לסוגיה. מוסד ביאליק.
5. שלום, ג' (1980). פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה. מוסד ביאליק.
6. Bollas, C. (2013). *China on the Mind*. Routledge.

פרופ' עמנואל ברמן פסיכולוג קליני בכיר ופסיכואנליטיקאי, ממקימי הארגון הבינלאומי לפסיכואנליזה ופסיכותרפיה התייחסותית, זוכה פרס "סיגורני" לפסיכואנליזה לשנת 2011 על תרומה ייחודית לשדה הפסיכואנליזה

בעריכת נחמה רפאלי

לחלל. כשהבנתי שעיסוק באסטרופיזיקה יהיה כרוך באינסוף חישובים מתמטיים, ויתרתי. לעומת זאת, היה לי מגיל צעיר עניין רב בספרות, בתיאטרון ובקולנוע. עם זאת, נרתעתי מהפיכת אהבות אלה למקור פרנסה. הפסיכולוגיה, בצד הזדהות עם אבא, קסמה לי כתחום הומניסטי בבסיסו שגם נשען על מגע עם בני אדם ועניין בעולמם הרגשי. למדתי גם סוציולוגיה ואנתרופולוגיה שריתקו אותי בזכות עיסוקם בהבנת תהליכים חברתיים. מלכתחילה משך אותי כיוון פסיכואנליטי ובין-אישי, יותר מאשר פסיכולוגיה מחקרית כמותנית. בשנותי בניו יורק עברתי פסיכואנליזה ראשונה, ועם חזרתי לארץ עברתי פסיכואנליזה שנייה, ואלה הבהירו לי הרבה יותר את ההשפעות של הפרה-היסטוריה המשפחתית שלי ושל גורמים מרכזיים אחרים בחיי הרגשיים.

מה הוביל לבחירת נושא הדוקטורט ונושא הפוסט-דוקטורט?

לאחר לימודי תואר ראשון ושני באוניברסיטת תל אביב, לימודי הדוקטורט שלי בפסיכולוגיה קלינית וחברתית היו במישגן.

פרופסור עמנואל ברמן הוא פסיכולוג קליני ופסיכואנליטיקאי, פרופסור מן המניין אמריטוס, בחוגים פסיכולוגיה וייעוץ באוניברסיטת חיפה, חבר סגל במכון הישראלי לפסיכואנליזה ובאיגוד הבינלאומי לפסיכואנליזה, ממקימי הארגון הבינלאומי לפסיכואנליזה ופסיכותרפיה התייחסותית IARPP, עורך בכתב העת Psychoanalytic Dialogues, זוכה פרס "סיגורני" לפסיכואנליזה לשנת 2011 על תרומה ייחודית לשדה הפסיכואנליזה בישראל ובעולם. כתב על ספרות, תיאטרון וקולנוע בעת לימודיו בארצות הברית עבור עיתונים ישראליים, כתב ספרים ומאמרים רבים על התהליך הטיפולי, על חשיבות הקשר בין המטפל למטופל, על ההכשרה למטפלים ועל הדילמות שבתהליך, על הקשר בין הפסיכואנליזה והפסיכולוגיה לתהליכים היסטוריים ופוליטיים ועל המפגש בין פסיכואנליזה לספרות וקולנוע. עורך סדרה המתמקדת בתרגום לעברית של ספרות פסיכואנליטית והתפתחותה בהוצאת "עם עובד".

קצת מהרקע המשפחתי.

נולדתי בוורשה בשנת 1946. אבי (פסיכולוג) ואימי (ספרנית) שרדו את שנות הכיבוש הנאצי במחתרת, בזהות בדויה, ובפעילות להצלת יהודים מסתתרים אחרים. עלינו לארץ בשנת 1950, וגדלתי בתל אביב. במשך השנים הייתי נשוי פעמיים (לריבי בן-ארי, פסיכולוגית, ולרונית מטלון, סופרת), ולי ולרונית נולדה בת שעוסקת בחינוך ולומדת ביבליותרפיה.

מקריאת הביוגרפיה שלך עולים כישורים רב תחומיים לאורך השנים, זה במקביל לזה. למשל, לימודים במגמה ריאליסטית בתיכון לצד ביקורת ספרות ותיאטרון החל מגיל 16.

הלימודים במגמה הריאליסטית נבעו מלחץ חברתי ("תשאיר לעצמך את כל האופציות פתוחות") ומעניין עמוק שהיה לי אז בטיסות

נחמה רפאלי, חברת מערכת פסיכוארטואליה, פסיכולוגית שיקומית ורפואית מומחית ומדריכה שיקומית. המלצות על פסיכולוגים מעניינים או בעלי תפקיד מעניין אפשר להעביר במייל לנחמה רפאלי nechamaraph@gmail.com

לא פעם ביקורת וספקנות ביחס להשקפות מקובעות ולדרישות לצייתנות והליכה בתלם. בילדותי חוויתי בבית סובלנות ופתיחות, וציפיתי שיתייחסו אלי באופן שוויוני וענייני גם כילד וכתלמיד. גם ההשקפות הפוליטיות שלי היו תמיד ספקניות ביחס למסדרים ולקונצנזוסים מכל הסוגים. בעיניי, זהות טיפולית מוצלחת נוצרת תוך חיפוש קול אישי אותנטי וסגנון עבודה שמתפתח "מבפנים", ולא על סמך חיקוי, צייתנות והפנמת "מה שמקובל", שבעיניי יוצרים סיכון של התפתחות "עצמי טיפולי כוזב", בפרפרזה על המשגתו החשובה של ויניקוט.

תאר התפתחות עמדתך כמדריך. תהליך ההדרכה - דיאלוג? הורות?

ברוח מה שתיארתי, חשוב לי מאוד לא לכפות על מודרכים את השקפותיי ודרכי עבודתי שלי, ולכבד את החיפוש שלהם אחרי מה שנכון להם ולמטופלים בכל דיאדה טיפולית. בעיניי, הפסיכואנליזה נוצרת מחדש בכל דיאדה כזו, ומאמץ "לעבוד נכון" לפי סטנדרטים קבועים מראש מסכן גמישות זו. בה בעת, אני משתדל לחשוב יחד עם כל מודרך ומודרכת על ההשפעות הרגשיות של כל התערבות שלהם על המטופל המסוים, כדי להבין מה אפקטיבי מבחינת קידום התהליך הטיפולי ומה עלול להיות בומרנג שיחבל בתהליך. כללי האתיקה הם חיוניים, אך מעבר לשיקולים אתיים (התחשבות מרבית בצורכי המטופל ככל שאנו מבינים אותם, הימנעות מכל מה שעלול להיחנות כניצול על כל גווניו, מהפרת אמון, הפרת הסודיות וכן הלאה), בעיניי אין בטיפול פסיכואנליטי חוקים מוחלטים.

ספר לנו על הקשר עם פולין, על השואה, על המניעים שעמדו ביסוד עבודתך כיו"ר הוועדה לפיתוח החברה לפסיכואנליזה בפולין.

יחד עם הזהות הישראלית שלי, יש לי גם היום זיקה לתרבות הפולנית העשירה, לשפה הפולנית, ולקרובי משפחה שזוהי מולדתם. שמחתי כאשר הוצע לי מטעם ההתאחדות הפסיכואנליטית הבינלאומית להיות מעורב בכינון מחדש של הפסיכואנליזה בפולין, לאחר שנפגעה קשות בעת הכיבוש הנאצי (רוב האנליטיקאים המוקדמים בפולין היו יהודים, רובם נמלטו ואחדים נרצחו) ו"ירדה למחתרת" בשנות השלטון הקומוניסטי שהתייחס אליה בחשדנות. במשך קרוב לעשור, בראשית המאה ה-21, נסעתי לפולין פעם-פעמיים בשנה להרצאות, סמינרים והדרכות, ומדי פעם אני חוזר לשם גם כעת. פרט לביקורים, אני מקיים הדרכות טלפוניות שוטפות

את ההתמחות הקלינית עשיתי בבית הספר לרפואה על שם איינשטיין בניו יורק. במהלכה נתקלתי במטופלת מאושפזת עם אישיות רבת פנים, והייתה זו חוויה מדהימה ומרתקת. העברתי לה מבחנים פסיכולוגיים (לכל אישיות לחוד, ההבדלים היו דרמטיים) והחלטתי לפתח את המפגש איתה לעבודת דוקטורט, שבמהלכה עקבתי אחרי התפתחותה לאורך זמן וכן העברתי מבחנים לכל בני משפחתה, בחיפוש (אפקטיבי) אחר מודלים לכל אחת משתי האישיות המנוגדות שלה, ובניסיון להבין את הרקע המשפחתי הטראומטי שהולך לדפוס הדיסוציאטיבי.

לאחר הגשת הדוקטורט החלטתי לעבור הכשרה פסיכואנליטית. באותן שנים המכונים הפסיכואנליטיים ה"רשמיים" בארצות הברית הכשירו רק רופאים פסיכיאטרים (בניגוד גמור להשקפתו של פרויד), ולכן חיפשתי מסגרת חלופית. המסגרת שמצאתי הייתה תוכנית הפוסט-דוקטורט בפסיכותרפיה ופסיכואנליזה באוניברסיטת ניו יורק. תוכנית זו, הפעילה גם היום, איננה (בניגוד לקונטציה הרגילה של פוסט-דוקטורט) תוכנית מחקרית, אלא תוכנית הכשרה טיפולית בגישה פסיכואנליטית. הדגש שלה הוא על ריבוי מודלים, פתיחות לכיווני מחשבה שונים (באותן שנים - פרויד, סליבן, פרום, תאוריות יחסי אובייקט, פסיכולוגיית העצמי ועוד), וראיית הפסיכותרפיה והפסיכואנליזה כרצף ולא כדיכוטומיה. התלמידים היו תמיד מעורבים בניהול התוכנית ויכלו לבחור מורים ומדריכים מכל גישה בתוכה, והאופי הפתוח והלא היררכי שלה השפיע עלי מאוד. לאחר סיום הלימודים חזרתי לארץ ועברתי הכשרה פסיכואנליטית שנייה במכון הפסיכואנליטי בירושלים. הכשרה זו אף היא תרמה לי רבות, אך עוררה בי ביקורת בשל המבנה המסורתי וההיררכי יותר שאפיין אותה אז, מבנה שברבות השנים פעלתי בהצלחה (יחד עם עמיתים רבים שהיו שותפים לרצון בשינוי) לריכוך שלו ולפיתוח אקלים פתוח יותר במכון.

מהן נקודות בהתפתחות העמדה הטיפולית הספציפית שלך שמאופיינת בחשיבה מחוץ לקודים נוקשים, ובגורמי ההשפעה שהובילו לכך.

התוכנית שלמדתי בה בניו יורק ודאי השפיעה עלי כפי שתיארתי, ואין זה מקרה שבמסגרת זו נוצרה ברבות השנים הגישה ההתייחסותית בפסיכואנליזה, שאף היא עוררה בי עניין ושמחתי לתמוך בה (אף שאני מסתייג מהאפשרות שתהפוך לאסכולה בפני עצמה, ונראה לי חשוב שכמטפלים נישאר פתוחים למודלים תאורטיים מגוונים). אולם עוד לפני ההכשרה המקצועית, מאז ומתמיד הייתה לי נטייה להתנגד לסמכותנות, וכבר כתלמיד בית ספר וכחייל בצה"ל ביטאתי

אשלייתי, והקצנה לאומנית ופונדמנטליזם דתי נוקשה מופיעים שוב בתרבויות שונות, עם הזדהויות (סותרות) שנשענות על אמונה נוצרית, מוסלמית, יהודית ואפילו בודהיסטית (מיאנמר). התמכרות לאוטופיה, מסתבר, עלולה להוליך לדיסטופיה. זהו אתגר לבחינה מחודשת.

תהליכי הגירה ופליטות מאפיינים את העולם וישראל בשנים האחרונות. מה התובנות של הפסיכולוגיה ביחס לתופעות הללו?

יקצר המצע מלהרחיב, אך זוהי דוגמא מובהקת למידה שבה תהליכים היסטוריים ופוליטיים מעצבים את גורלם של בני אדם, ומשפיעים על חוויותיהם ביחס לזהותם, שייכותם ואי-שייכותם, חוויות של קרקע מוצקה או קרקע רופפת, דימוי עצמי ותחושת ערך או נחיתות. כמטפלים חשוב שנהיה ערים להשפעות אלה.

ספר לנו על הקשר בין מדעי המוח ופסיכואנליזה.

פרויד קיווה מאוד לקשר את הפסיכואנליזה לנוירולוגיה שממנה צמח, אך התייאש מכך. התקדמויות עצומות בחקר המוח ומערכת העצבים מאפשרות היום לבדוק מחדש אופציה זו, ולכן התפתח תחום חדש של נוירופסיכואנליזה. אינני מעורה בו, אך יש לי כבוד לחיפוש המחודש.

כיצד אתה רואה את מקום הפסיכואנליזה והפסיכולוגיה בעתיד מבחינת הצרכים האנושיים, השינויים החברתיים והגישות הטיפוליות?

הצורך בחשיבה בין-תחומית גמישה ורחבה על חייהם של בני אדם, התמודדותם עם תהליכי שינוי פוליטיים, תרבותיים, סביבתיים וטכנולוגיים, חוויותיהם בחיים אל מול דילמות קיומיות וקשיים רגשיים - צורך זה ממשיך להתקיים. גישה פסיכואנליטית גמישה ופתוחה לשינויים מספקת מרכיב מבטיח לרב-שיח בין-תחומי עשיר מעין זה. יש מקום לגישות טיפוליות מגוונות, יש אנשים שמעדיפים טיפול ממוקד וקצר וחשוב להיענות להם, אך יש גם אנשים שסקרניים לפתח הבנה כוללת של ההיסטוריה שלהם ושל דפוסי החיים שגיבשו ולעיתים כובלים אותם, ולא דווקא להיפטר מסימפטומים ספציפיים. לאנשים מעין אלה גישה טיפולית על בסיס פסיכואנליטי, הנשענת על הקשבה אישית אמפתית ולא על הכללות ונוסחאות השוות לכל נפש, תמשיך לספק צורך חיוני, גם אם דגשים מושגיים בתוכה יעברו עוד תהפוכות כפי שהם שבים ועוברים מראשית עבודתו של פרויד ועד היום.

עם עמיתים פולניים, והפולנית שלי השתפרה בתהליך זה.

חברה, פסיכואנליזה ופסיכותרפיה, בישראל, בארצות הברית ובאירופה - מהן נקודות הדמיון והשוני, לפי דעתך וחוייתך?

בתרבות הגלובלית ובתקשורת המתאפשרת היום יש השפעות הדדיות רבות, ופחות בידוד מקומי מאשר בעבר. יש כמובן גם מאפיינים חברתיים ספציפיים. בהדרכות של עמיתים בפולין, למשל, עולים מקרים רבים שבהם אלכוהוליזם של ההורים שיחק תפקיד הרסני בחיי המטופלים. מצד אחר, בשפה הפולנית הנורמה היא שהמטפל והמטופל פונים זה אל זה בסגנון פורמלי (כמו בצרפתית ובגרמנית, יש הבחנה בפנייה בגוף שני בין פנייה אינטימית לפנייה מנומסת) ומשתמשים בביטויים כמו "אדוני" ו"גברתי". גם באנגליה, למשל, יהיה זה חריג לגמרי אם המטופל יקרא למטפל בשמו הפרטי, כפי שנפוץ מאוד בישראל. עמיתה סיפרה לי שכאשר הציגה מקרה בסמינר בלונדון, עמיתים רבים ייחסו פתולוגיה לעובדה שהמטופל פנה אליה בשמה הפרטי, והיה עליה להסביר שזה מקובל בתרבות הישראלית. היבט לא פורמלי זה של התרבות שלנו יכול לתרום לביטוי ולהבנה של תהליכים אינטרסובייקטיביים בטיפול ובהדרכה. בארצות הברית נגלה בתחום זה שונות בין סביבות מקצועיות שונות עם המסורות הייחודיות לכל אחת. מבחינת התכנים, השפעות של חוויות הגירה, רקע משפחתי של תקופת השואה, וכן אובדנים וטראומות במלחמות ובפיגועים במשפחות רבות, אלה בולטים בישראל במיוחד ויש להם השפעות דינמיות ייחודיות.

מה דעתך על עמדות פונדמנטליסטיות עכשוויות בעולם ובישראל בראייה פסיכואנליטית-חברתית.

בזמן מלחמת העולם השנייה ובעקבותיה היו מאמצים רבים בגישה פסיכואנליטית-חברתית לפענח את שורשי הפשיזם, האנטישמיות והמשטר הנאצי. אזכיר תרומות בולטות של הוגים כמו רייך, פרום, אדורנו ורבים אחרים. שררה אז תחושה שאחרי היטלר ומוסוליני נלמדו הלקחים, ו"לעולם לא עוד". אך מסתבר שהייתה זו אשליה, ובשנים האחרונות התופעות של "מנוס מחופש" ותמיכה במנהיגים סמכותניים ופופוליסטיים, המטיפים לשנאת זרים, מופיעות מחדש בארצות רבות. מתברר גם שהכוחות העוינים לדמוקרטיה ולכיבוד זכויות אדם בסיסיות נעשו מתוחכמים יותר, והם יכולים לשלוט ללא מעצורים גם במשטרים שבהם מתקיימות לכאורה בחירות ויש פסאדה של חופש דיבור. "נרטיב הקידמה" שלפיו האנושות משתחררת בהדרגה מרודנות ומקנאות דתית היה כנראה

החיסיון הפסיכולוגי לאן? בעקבות פסק דין חדש של בג"ץ

עו"ד ברוך אברהמי

עיקרי פסק הדין בבג"ץ

התפלגו דעות השופטים. כב' השופט אלכס שטיין סבר כמו בית הדין הארצי לעבודה כי העיקרון הוא כי תובע שבא לתבוע בחר בכך גם לוותר על זכותו לפרטיות. כל תביעה לסעד משפטי מקפלת בתוכה בקשה כי בית המשפט יברר את העובדות הדרושות וגם ויתור מכללא על כל סודיות שקבלתה עלולה לסכל את בירור העובדות כהווייתן.

פסק דין זה הולך בעקבות פסק דין עקרוני חשוב קודם של בית המשפט העליון הידוע כהלכת אפרופים (רע"א 8551/00 אפרופים שיכון ויזום (1991) בע"מ נ' מדינת ישראל, פ"ד נה(2) 102 (2000)). לעומתו סבר כב' השופט יצחק עמית כי האמירות של בית המשפט בפסק דין בתקדים אפרופים הן מרחיקות לכת מדי. לדעתו תובע שתבע לא בחר מיניה וביה להתפשט מכל זכות שלו לפרטיות ולחיסיון. עדיין יש לשקול בכל מקרה ומקרה את האינטרסים השונים ומה גובר על מה. השיקולים פועלים לכאן ולכאן "במקבילית הכוחות", ובית משפט ישקול בכל מקרה מהו האיזון הנכון. לדברי השופט עמית אין לפרוץ בנקל את החיסיון ביחסי פסיכותרפיה-מטופל בהינתן החשש כי יהא בכך כדי לפגוע ביחסי האמון ביניהם אשר מושגת על סודיות ודיסקרטיות, מה שיכול לפגוע באפקטיביות הטיפול ולהרתיע מפני פנייה לטיפול. הדברים נכונים במיוחד לנפגעי עבירות מין או הטרדה מינית. השופט השלישי, כב' השופט דוד מינץ, סבור כמו השופט עמית כי בית המשפט נדרש לעשות איזון לפי "מקבילית הכוחות" בכל מקרה ומקרה. האיזון הוא בין החיסיון המצוי בידי המטופל לבין חיוניות הרשומות הרפואיות שמתבקשים גיליון להליך המשפטי. לדברי השופט מינץ אין הוא משוכנע שהמבחן שאותו מציע השופט שטיין מהווה כלל משפטי יציב יותר מהמבחן שמציע השופט עמית. לדבריו בפסק הדין "ימים יגידו", ואכן נאמר גם אנחנו ימים יגידו.

מן הכלל אל הפרט - מהעקרונות לעניין הנדון

בסיכומי של דבר, לדעתו של כב' השופט עמית (אשר גם השופט מינץ הצטרף לדעתו), במקרה הנדון התעוררה רק בעיה

ברשימה זו נבקש לשתף את קוראינו בפסק דין מעניין שניתן לאחרונה על ידי בית המשפט העליון (תיק בג"ץ 1347/18 פלונית נגד בית הדין הארצי לעבודה). בפסק דין זה יש התייחסות של בג"ץ לשאלות הנוגעות לחיסיון ולסודיות שמחויב בה פסיכולוג. לאחר מתן פסק הדין נפוצו ברשתות שמועות ועמדות לגבי מה שיש בו ולגבי מה שאין בו. כוונתי ברשימה זו להציג את הדברים ולבאר אותם ואף להציע הערותיי והמלצותיי.

מה הייתה המחלוקת בפסק הדין?

המחלוקת הייתה על היקף חובת הגילוי של התובע במשפטים אזרחיים. נשאלה השאלה אם תובע שתבע תביעה אזרחית בשל נזק גופני חייב לחשוף בפני הנתבע ובפני בית המשפט את מצבו הרפואי הפסיכולוגי ואת תולדותיו באופן מלא. ההליכים המשפטיים היו הליכים אזרחיים של גילוי מסמכים.

על מה היה הדין בפסק הדין

העותרת הגישה לבית הדין לעבודה תביעה נגד מעסיקיה בטענה כי במהלך עבודתה סבלה מהטרדות מיניות ומהתעמרות, וכי עקב כך נגרם לה נזק נפשי. העותרת צירפה לכתב התביעה חוות דעת פסיכיאטרית על נכות נפשית. עוד נטען בכתב התביעה כי בעקבות ההתעמרות נזקקה העותרת לטיפול פסיכולוגי, וכראיה לכך צירפה לכתב התביעה מכתב של מכון לפסיכותרפיה החתום על ידי פסיכולוגיות. המעסיקים הנתבעים ביקשו להעמיד את התובעת לבדיקת פסיכיאטר מטעמם כדי לאפשר להם להגיש חוות דעת נגדית. הפסיכיאטר ביקש לקבל לידיו את רישומיהן הפנימיים של הפסיכולוגיות שטיפלו בעותרת. הוא נימק זאת בחשש כי בשל ניגוד העניינים המובנה, שיתוף הפעולה של הנתבעת עימו יהיה מוגבל.

התובעת התנגדה למסירה. בית הדין האזורי לעבודה ובית הדין הארצי לעבודה הורו על מסירה למרות זאת. מכאן העתירה שעמדה בפני בית המשפט.

צדק עדיף מן הענין שיש לא לגלותה.

נוסף לכך, לדעתי יש לציין את גבולות ההלכה שנפסקה. פסק הדין מוסב על פרוצדורה והליכי גילוי במשפטים אזרחיים. הפסיקה איננה על משפטים פליליים שבהם לדעתי על פי רוב מוסר החיסיון הפסיכולוגי מן הטעם שיש להגיע לחקר האמת. אני מציע להיות ער לכך.

כב' השופט יצחק עמית ראוי להערכה על עומק המחשבה שלו ועל ההבנה שהוא מגלה בדבר הצורך לשמור על החיסיון הפסיכולוגי. הדבר בא לידי ביטוי בעבר במאמר שכתב בספר קיטאי ובפסקי דין קודמים שלו. אקווה ששופטים נוספים וכן הממונים על חקירות המשטרה יאמצו גישתו. ועדיין נותרו אי-ודאות ועמימות רבה ואין לדעת בשעה שמטופל נזקק לתמיכה פסיכולוגית אם יכול הוא לפתוח סגור ליבו מבלי שסודותיו הכמוסים ביותר והרגשיים ביותר ייחשפו.

בראייה שלי, אין חידוש עקרוני בפסק הדין מבחינה זו שאין חובה למסור תרשומת אישית של פסיכולוג. כך אני מייעץ לפסיכולוגים מזה שנים רבות וכך נכתב בכללי האתיקה של הפ"י. בית המשפט מסתמך על כך. בית המשפט מפנה לכללי האתיקה של ועדת האתיקה של הפ"י ולמאמרים קודמים וגם למאמר שכתב כותב שורות אלה בכתב עת זה, "החיסיון הפסיכולוגי ומה שנותר ממנו והיכן בכל זאת ישמור הפסיכולוג תרשומת אישית" (פסיכואקטואליה, אפריל 2015). עוד אבקש להעיר כי פסק הדין מדבר על החיסיון של "הפסיכותרפיסט". דומני כי שימוש בביטוי זה איננו מתאים, שכן הוא רחב יתר על המידה ומחריף את הבעייתיות סביבו. לעניות דעתי, "פסיכותרפיסט" שאינו מוסמך לעסוק במקצוע בריאות או מקצוע מוכר בחוק לא זכאי לחסות תחת הגנת החיסיון. אינני רואה בסיס בחוק לחיסיון לפסיכותרפיסטים שאינם פסיכולוגים ואינם מוסמכים לעסוק במקצוע על פי חוק, כמו עובדים סוציאליים.

מה עוד למדנו מפסק הדין

בפסק דינו אמר השופט עמית גם דברים מעניינים לגבי שימוש בתרשומות פסיכולוגיות בתביעות של נפגעי תאונות דרכים. השופט סקר את הסוגיה מפסקי דין קודמים, ובפסק דין קודם שלו כתב:

"בתיקי נזיקין קיימת פרקטיקה, לפיה התובע חותם על כתב ויתור סודיות רפואית (וס"ר) על מנת לאפשר לנתבע לגלות כל חומר רפואי הרלוונטי לתביעה, בין היתר, כדי לאפשר לנתבע להגיש חוות דעת שכנגד (ובתביעות על פי חוק הפיצויים לנפגעי

"מלאכותית". שכן לדבריו בעיה "מלאכותית" זו עומדת בסתירה לפרקטיקה המקובלת בתביעות נזיקין. לדבריו, במצב הדברים הרגיל בתיקי נזיקין, כאשר נדרשת חוות דעת מומחה בתחום הנפשי, הוא לא נזקק לתוכני הרשומה הפסיכולוגית. הבעיה "מלאכותית" לקביעת השופט גם משום שחוות הדעת שהוגשה על ידי פסיכיאטר של התובעת לא נזקקה ולא השתמשה ברשומות הטיפול הפסיכולוגי או בחוות דעת פסיכולוגית אלא הוגש רק מכתב לגבי עצם קיומו של טיפול פסיכולוגי. לפי פסק הדין של השופט עמית, עדות של מומחה מטעם הנתבע לא יישמע בדרך כלל בדיון בתיקי נזיקין במקרה של בקשה לתיעוד רפואי עודף על זה של המומחה מטעם התובע.

היש בפסק הדין החדש הלכה כללית חדשה לעניין החיסיון הפסיכולוגי?

לדעתי התשובה לכך שלילית. הסוגיות המשפטיות שנדונו בפסק הדין, של הליכים אזרחיים והליכי גילוי בהליך המשפטי, לא צריכות להטריד פסיכולוגים.

מבחינת החיסיון הפסיכולוגי, מקרה זה הוא אחד מני רבים מסוגו שבאו ויבאו בפני בית המשפט. לדעתי מקרים רבים יותר לא מגיעים אפילו לבית המשפט, ומסתיימים בויתור על החיסיון או בהסרתו ללא דיון משפטי של ממש. לפי פסק הדין הבעיה במקרה זה הייתה רק מלאכותית, ועוד "ימים יגידו". מכאן שאין לפנינו פסק דין שמורה הלכה כללית חדשה אלא מספר אמירות. אמירות אלה מצריכות עיון ודיון ועוד נשוב אליהן. ואולם לדעתי לגבי החיסיון הפסיכולוגי הכלל המשפטי נותר בעיקרו כפי שהיה. לאמור, שוקלים בכל מקרה ומקרה את השיקולים הרלוונטיים על פי "מקבילית הכוחות" ומחליטים מה גובר על מה. אין לנו כלל אחד ופשוט שעל פיו ניתן לדעת מראש מתי תישמר הסודיות ומתי לא. יש שיקולים לכאן ולכאן המצריכים יישום בכל מקרה ומקרה, ומטבע הדברים יהיו לעולם מחלוקות לגבי האיזון הראוי בין השיקולים.

לדעתי אין זה מפתיע. ניתן היה לצפות שכך יפסקו, שכן זו הוראה מפורשת של החוק עצמו. כך קובעת הוראות החוק בסעיף 50 לפקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א-1971:

"(א) פסיכולוג-מומחה ... אינו חייב למסור ראיה על דבר הנוגע לאדם שנזקק לשירותו והדבר הגיע אליו תוך עבודתו כפסיכולוג והוא מן הדברים שלפי טיבם נמסרים לפסיכולוג בדרך כלל מתוך אמון שישמרם בסוד, אלא אם ויתר האדם על החיסיון או שמצא בית המשפט כי הצורך לגלות את הראיה לשם עשיית

לדברי השופט עמית, טיפול פסיכולוגי יכול להעיד על קיומה של נכות נפשית, ולבסס ראיה לצורך מינוי מומחה בתביעות על פי חוק הפל"ד. ברם, הפסיכיאטר אשר מגיש חוות דעת מטעם התובע או הנתבע לא נזקק ברגיל לרישומיו של הפסיכולוג על מנת ליתן חוות דעת לגבי נכותו של בעל הדין בתחום הנפשי. בתביעות על פי חוק הפל"ד, חוות דעת מומחה בתחום הנפשי אף עלולה להיפסל אם המומחה נסמך על רישומי פסיכולוג אשר כוללים אבחנה רפואית, לאור תקנה 8 לתקנות הפל"ד, הקובעת כי למומחה יומצאו מסמכים בדבר טיפולים רפואיים ובדיקות שעבר תובע, ובלבד שלא תוגש לו "חוות דעת רפואית" (אך אין מניעה כי פסיכיאטר ישלח את הנפגע לפסיכולוג, בבחינת בדיקת עזר - רע"א 7714/05 אלגרה נ' רשות הנמלים והרכבות נמל חיפה [פורסם בנבו] (26.1.2006)). מטעם זה נדרש בית המשפט העליון לקבוע כי מותר להמציא לפסיכיאטר כרטסת טיפולים אצל פסיכולוג (רע"א 5638/95 מגדל חברה לביטוח בע"מ נ' שמור, פ"ד מט(4) 865 (1996)). ודוק: כרטסת טיפולים המעידה על מספר הטיפולים ומועדיהם, ולא חוות דעת של פסיכולוג ולא תוכנם של רישומי הפסיכולוג (השוו בש"א (מחוזי י-ם) 3607/08 לנדאו נ' האס [פורסם בנבו] (2.9.2008)). לדברי השופט עמית, בתיקי נזיקין למיניהם, במצב הדברים הרגיל, הפסיכיאטר - הן מטעם התובע והן מטעם הנתבע - אינו נעזר ברישומי תוכן הטיפול הפסיכולוגי עצמו, להבדיל מעצם הידיעה על כך שהניזק עבר או עובר טיפול פסיכולוגי בתקופה מסוימת ובתדירות מסוימת.

אולם אני מבקש להסתייג מאמירות גורפות אלה ומציע לבית המשפט לתחום אותן. לדעתי הקו המפריד בין הבעיות הפסיכולוגיות לבין הבעיות הרפואיות אינו כה חד וברור כמתואר, ויש לחוות הדעת הפסיכולוגיות ולטיפול הפסיכולוגי המשתקף ברשומות של הפסיכולוג גם משקל ומשמעות רפואיים. לדעתי יכולים הפסיכולוגים להעיד אם גרמה תאונת דרכים לנזקים אם לא, ומה היקף הנזקים והשלכותיהם על חיי מי שנפגע בתאונת דרכים. לדעתי יש לתת לבעיית הצורך לשמור על חסיון פסיכולוגים פתרונות אחרים שלא על דרך ביטול משמעותה של חוות דעת פסיכולוגית וערכה להוכחת הנזק.

תאונות דרכים, התשל"ה-1974 ראה תקנה 2(א)(3) לתקנות פיצויים לנפגעי תאונות דרכים (מומחים), התשמ"ז-1986). החתימה על כתב ויתור סודיות רפואית נובעת מהנחה מקדמית, כי ממילא בית המשפט יורה על הסרת החסיון, על מנת לאפשר לבעל הדין שכנגד להתגונן" (ת"א (מחוזי חי') 995-05 פלוני נ' מיקוד אבטחה שמירה שירותים ונקיון בע"מ (9.6.2009)).

בתיקי נזיקין תובעים טוענים לנזק נפשי כעניין שבשגרה. אומר כב' השופט עמית כי מניסיונו כשופט נמצא למד כי אזרחי ישראל הם אנשים שמחים ומאושרים. זאת, מאחר שכמעט אין לך תביעת נזיקין שהתובע אינו טוען בכתב התביעה כי לפני התאונה או האירוע נשוא התביעה היה "מלא שמחת חיים", אך בעקבות התאונה "הפך לשבר כל" (הדברים נטענים מצוות עורכי דין מלומדים כמעט בכל תביעת נזקי גוף, אך השופט המנוסה אמור להבחין מתי התיאור דלעיל משקף את מצב הדברים לאשורו, ולמרה הצער, אכן יש לא מעט מקרים שבהם התאונה הביאה לטלטלה בחייו של הנפגע ושינתה את סיפור חייו). והנה, למרות עשרות אלפי התביעות שבהן הוגשו ומוגשות חוות דעת מטעם תובעים בתחום הנפשי, בתי המשפט כמעט שלא נדרשו עד היום לסוגיה שבפנינו. אומר השופט עמית כי טרם נתקל בתביעת נזיקין שבה המומחה בתחום הנפשי מטעם הנתבעים דרש את רישומי הפסיכולוג שטיפל או מטפל בתובע. כחריג מצביע השופט על מקרה שבו ביקש הנתבע את רישומי הפסיכולוגית, על מנת להעבירם למומחה מטעמו, ובית המשפט דחה את הבקשה לאחר שהפסיכולוגית ניאותה להיפגש עם המומחה שמטעם הנתבע ולבוא עימו בדברים (בר"ע (מחוזי ב"ש) 649/06 ארביב נ' אלמונית [פורסם בנבו] (27.11.2006)). הסיבה לכך פשוטה, והיא נובעת מכך שפסיכולוג אינו רופא ואינו מומחה רפואי. לכן, כאשר בית המשפט ממנה מומחה בתחום הנפשי בתביעות על פי חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975 (להלן: חוק הפל"ד), יהא זה רופא פסיכיאטר. כאשר תובע מגיש תביעה בנזיקין שלא על פי חוק הפל"ד, הוא מצרף חוות דעת של פסיכיאטר מטעמו בתמיכה לטענה לנזק נפשי, והנתבע מגיש חוות דעת פסיכיאטרית מטעמו והדברים פשוטים וידועים.

רוצים להתעדכן?
כנסו אלינו לאתר!
כל האירועים
כל הפעילויות
כל הכנסים

www.psychology.org.il

מסירת חומרי גלם של מבחנים פסיכולוגיים בהוראת בית המשפט

כלי האבחון, נקבע עוד כי "פסיכולוגים לא ישתמשו במבחנים באופן שעלול לפגום בתקפותם ובמהימנותם. כלל זה מורה לפסיכולוגים לא להכין נבדקים לקראת אבחון פסיכולוגי ולא למסור חומרי גלם של אבחון לאלו שלא מוסמכים לכך. אם עולה דרישה לקבלת חומרי הגלם של כלי האבחון, הם ימסרו רק לפסיכולוג בעל בקיאות באותו כלי אבחוני".

ההנחיה שלא למסור חומרי גלם של מבחנים מבוססת על שתי סיבות מרכזיות:

1. יש צורך בהכשרה מיוחדת ובמומחיות בתחום האבחון הפסיכולוגי, הנרכשת בתהליך ארוך של למידה והתמחות, כדי לפענח את תוצאותיהם של מבחנים פסיכולוגיים ולגזור מסקנות מקצועיות מחומרי הגלם. הסקת מסקנות אבחוניות על סמך משפט או נתון בודד המופיע בחומרי הגלם, דבר שעלול לקרות אם אדם שאינו מקצועי בוחן אותם, והיעדר הידע המקצועי הנדרש לשם עריכת אינטגרציה בין כל חומרי הגלם, עלולה להביא למסקנות אבחוניות מוטעות ואף מסוכנות.

2. פגיעה בתקפות המבחנים בעקבות חשיפתם לגורמים שאין להם התחייבות לשמירה על חסיון המבחנים. הסיכון הוא בכך שהפרת סודיות המבחנים תאפשר זליגת פריטים למי שאינם מחויבים בשמירת הסודיות, ובכך תיפגע תקפות המבחנים.

כך נקבע גם בהנחיות שפרסם באוקטובר 2015 משרד הבריאות בנושא "מבחנים פסיכולוגיים - אבחון, שמירה ומסירת מידע". גם שם נקבע כי הכלים האבחוניים הם "כלי העבודה של הפסיכולוג, שבאמצעותו הוא מפיץ את תוצאות המבחנים", ולכן יש להימנע מהעברת חומרי גלם למי שאינם מוסמכים להשתמש בהם.

גם פרק 9 של קוד האתיקה המעודכן של הפסיכולוגים בישראל, 2017 - פסיכולוגיה ומערכת המשפט, מתייחס לסוגיה של מסירת חומרי גלם, בסעיף 9.8 - מסירת חומרי גלם בערכאות משפטיות, וקובע: "אין למסור חומר גלם של אבחונים לבית המשפט או לעורכי הדין, אלא לפסיכולוג מומחה בתחום. הפסיכולוג המוסר את חומר הגלם אמור לוודא את זהות הפסיכולוג המקבל את חומר הגלם וכן את התמחותו טרם המסירה".

גם המסמך המעודכן שפרסם משרד הבריאות בתאריך 4.9.17 בנושא מתן חוות דעת לבית משפט - "קיום מנחים ויישומיים לכתובת חוות דעת פסיכולוגית של מומחה לבית המשפט" נדרש לסוגיה זו. בסעיף העוסק בשיטה ובהליכים הנוגעים לתהליך האבחון (תת-סעיף ג) נקבע: "על הפסיכולוג להיות מוכן למצב בו

בתקופה האחרונה הגיעו לוועדת האתיקה פניות רבות של פסיכולוגים שעניין דילמות מקצועיות-אתיות לאחר שבתי משפט הורו להם למסור חומרי גלם של מבחנים פסיכולוגיים למי שאינם פסיכולוגים. הצו המשפטי במקרים אלה ניתן לא פעם עקב דרישת עורכי דין של הצד שכנגד לקבל את חומרי הגלם של הנבדק באבחון פסיכודיאגנוסטי שהוגש לבית המשפט. זאת, כדי לבחון אותם באמצעות מומחה מטעמם, כאילו הם חלק מהראיות המשפטיות לצורך הטיעונים המשפטיים שלהם, ולפעמים אף כדי לקעקע את הטענות המשפטיות של הצד שכנגד. בחלק מהמקרים נעתר בית המשפט לפניות מנומקות של פסיכולוגים ושינה החלטות אלה, אולם במקרים אחרים נשארה ההחלטה השיפוטית המורה על מסירת חומרי הגלם למי שאינו פסיכולוג על כנה, גם לאחר פניית הפסיכולוג אל בית המשפט בבקשה לשנות את ההחלטה, בטענה שהיא עומדת בסתירה לכללי האתיקה ולהנחיות המקצועיות של הפסיכולוגים.

ועדת האתיקה התייחסה בעבר במאמריה ב"פסיכואקטואליה" לנושא של מסירת חומרי גלם של מבחנים (יולי, 2009; אפריל, 2015). במאמרים אלה הוזכרה בין היתר דעתה של היועצת המשפטית במשרד הבריאות, עו"ד שרונה עבר הדני בנושא, כפי שהובאה במכתב שלה מאפריל 2008, שבו הדגישה כי המבחנים הם כלי העבודה של הפסיכולוג, ולא חלק מהרשומה של האבחון שהתקבלה מהנבדק. היא המליצה כי הפתרון לזכותו של הנבדק לקבל את תוצאות המבחנים, המבוססת על זכותו של מטופל לקבל מידע על אודותיו הקבועה בחוק זכויות החולה (סעיף 18 לחוק, התשנ"ו-1996) יהיה במסירת חומרי הגלם אך ורק לפסיכולוג אחר מומחה באותו תחום, שגם הוא מחויב בשמירת סודיות כלי האבחון. בשנים שחלפו מאז, ולאור העלייה במודעות לצורך בהתמקצעות מיוחדת בתחום של עבודת הפסיכולוג מול בתי המשפט, הורחב העיסוק בנושא בקוד האתיקה המעודכן של הפסיכולוגים בישראל, אשר פורסם בינואר 2017, ובמסמך המעודכן של "קיום מנחים ויישומיים לכתובת חוות דעת פסיכולוגית של מומחה לבית משפט", אשר פורסם על ידי משרד הבריאות בתאריך 4.9.2017.

קוד האתיקה המעודכן של הפסיכולוגים בישראל, 2017, מתייחס לנושא שמירת ומסירת חומרי גלם של מבחנים ממספר היבטים. בפרק 8 לקוד - אבחון והערכה, סעיף 8.5 - רשומת האבחון וחוות הדעת המבוססת עליה, נקבע כי "חומרי הגלם של האבחון אינם חלק מתיקו של הלקוח". זאת כדי להבהיר שבבוא הלקוח לדרוש את רשומת האבחון בעניינו, אין הוא יכול לבקש לקבל גם את חומרי הגלם של האבחון. בהמשך פרק זה, בסעיף 8.8 - שמירה על בטחון

ביהמ"ש בלהה גלאור, ת.א. 146/06 ביהמ"ש השלום ברחובות סגן הנשיא השופט נירה דיסקין, ת.א. 4830/04 ביהמ"ש השלום בירושלים השופט א' דראל.

אולם לצערנו קיימות גם החלטות שיפוטיות הפוכות, שבהן למרות פניות מנומקות היטב של פסיכולוגים לבית המשפט ומתן הסבר לבקשה לשנות את ההחלטה, פסק בית המשפט כי יש למסור את חומרי הגלם למי שאינו פסיכולוג, בין אם לאנשי מקצוע טיפוליים שאינם פסיכולוגים (למשל לפסיכיאטרים) ובין אם לגורמים משפטיים - גורמי הפרקליטות ואפילו עורכי דין.

ועדת האתיקה ממליצה לפסיכולוגים הניצבים בפני דרישה כזו לעשות ככל יכולתם כדי לשכנע את השופט לשנות את ההחלטה למסור את חומרי הגלם של האבחון ולהסתפק בדוח הפסיכודיאגנוסטי שהוא רשומת האבחון, או למסור אותם לפסיכולוג מומחה אחר באותו תחום התמחות, שימונה על ידי בית המשפט.

בפנייה כזו לבית משפט, שצריכה להתבצע במכתב מנומק שישלח לשופט, אנו ממליצים **לבסס את הטענות לבקשה לשינוי ההחלטה בעיקר על הטיעון הראשון המובא לעיל, והנוגע לצורך בידע מקצועי מעמיק ובהכשרה מתאימה המוקנית למומחים בתחום**, שכן העדרו של ידע זה עלול להוביל לפרשנות מוטעית, מעוותת ואף מסוכנת. בפנייה כזו ניתן להיעזר גם בתקדימים המשפטיים בנושא, המובאים לעיל במאמרנו.

במקרים שבהם למרות פניית הפסיכולוג לא שונתה ההחלטה השיפוטית, והשופט חזר ופסק כי על הפסיכולוג למסור את חומרי הגלם, אנו ממליצים לצרף לחומרי הגלם מכתב של הפסיכולוג, שבו הוא יבקש ממקבל החומרים להקפיד על שמירת סודיות חומרי הגלם, לא להעבירם לאיש מלבדו, ולהסביר למה מומלץ כי בפענוח חומרי הגלם יתייעץ עם פסיכולוג מטעמו המומחה באותו תחום, וכן בקשה להשמידם לאחר שישלים את השימוש בהם.

לסיכום אנו מדגישים, כי חשוב מאוד שבכתיבת חוות הדעת פסיכולוגים יקפידו להתבסס על שימוש במבחנים פסיכולוגיים תקפים, יכללו בדוחות הפסיכודיאגנוסטיים רק אמירות שניתן לגזור בבירור מחומרי הגלם, וישמרו מכתביבת מסקנות אבחוניות אשר אינן מתכתבות ישירות עם המסקנות העולות מפירוש ואינטגרציה של חומרי הגלם של כלי האבחון.

אנו מקווים כי בעתיד יוסדר בחקיקה מתאימה הנושא המורכב שהועלה במאמר הנוכחי, הטומן בחובו דילמות וקונפליקטים מקצועיים מורכבים מאוד לפסיכולוגים. בינתיים חשוב, במיוחד במקרים מורכבים של אבחונים אשר יש מראש חשש כי יגיעו לבתי המשפט, להגדיר בחוזה הטיפול יחד עם הנבדק את הנושא של כללי הסודיות וגבולות הסודיות שאליהם הפסיכולוג יכול להתחייב בפני הנבדק, בטרם יתבקש הנבחן - הלקוח של הפסיכולוג - לתת הסכמה מדעת לעריכת האבחון.

יידרש על ידי בית המשפט להציג את החומר הגולמי מהמבחנים, אופן עיבודם והסקת המסקנות מהם. פסיכולוג שנדרש על פי החלטת בית המשפט למסור את החומר הגולמי של מבחנים או שאלונים פסיכולוגיים - יעשה זאת ישירות רק לפסיכולוג אחר בעל מומחיות מתאימה, בין אם הוא מטעם בית המשפט או מי מהצדדים, ולא לתיק בית המשפט או לעורכי הדין או באמצעותם. זאת בהתאם לכללי האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל. את חומר הגלם יעביר הפסיכולוג כותב חוות הדעת לפסיכולוג המומחה האחר בצמוד לחוות דעתו. ככל שבית המשפט ידרוש למסור את חומר המבחנים - בית המשפט הוא הקובע.

גם היועץ המשפטי של הפ"י, עו"ד ברוך אברהמי, בהידרשו לעניין, כתב לוועדת האתיקה כי אף שהחלטה שיפוטית למסירת חומרי גלם למי שאינו פסיכולוג נוגדת את ההנחיות המקצועיות של הפסיכולוגים, יש להישמע להחלטות בית המשפט הגוברות על הנחיות מקצועיות. ולכן אם ההנחיה השיפוטית לא השתנתה לאחר שהפסיכולוג הסביר לבית המשפט את הסיבות המונעות ממנו לעשות כן, על הפסיכולוג לציית להחלטה השיפוטית ולהעביר את החומרים.

צו שיפוטי המורה לפסיכולוג למסור חומרי הגלם של מבחנים למי שאינו פסיכולוג מעמיד את הפסיכולוג בפני דילמות מקצועיות - אתיות מורכבות: דילמה הנוגעת להבטחת הסודיות שנתן ללקוח שלו - הנבדק, מחד גיסא, והדרישה של בית המשפט להפר את הסודיות, מאידך גיסא. הדילמה שבין חובתו כפסיכולוג לעשות ככל יכולתו לשמירת זכויותיו של הלקוח ולדאוג לרווחתו, אל מול חובתו ככל אזרח לציית לצווים משפטיים. הדילמה בין החובה שלו כמי שרכש את המבחנים להיענות לדרישת חברות המבחנים לשמור את סודיותם, לבין ההוראה למסור את החומרים, ועוד. מטבע הדברים, כאשר פסיכולוג עומד מול דילמות מקצועיות-אתיות, כל פתרון שיבחר טומן בחובו גם מחירים וסיכונים, ואין פתרון פשוט לדילמות אלה.

בכל מקרה שבו בית המשפט הורה לפסיכולוגים למסור חומרי גלם למי שאינם פסיכולוג, ממליצה ועדת האתיקה לפסיכולוג לפנות לבית המשפט בכתב בפנייה מנומקת מקצועית, ולבקש את שינוי ההחלטה. ישנם לא מעט תקדימים שבהם פנייה כזו של פסיכולוג לבית המשפט נענתה בחיוב ובית המשפט שינה את החלטתו. למשל תקדים של פסק דין של בית המשפט המחוזי בירושלים בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים, השופטים סובל, בזק-רפפורט ומיניץ (עמ"ש 47268-04-13), שקבע כי אין למסור את חומרי הגלם למי שאינו פסיכולוג. פסק דין זה מסתמך גם על מאמר של השופט יצחק עמית וגם על ספרו של א' גורן, "סוגיות בסדר דין אזרחי", המתייחס לחיסיון מבחנים.

דוגמאות לשלושה מקרים נוספים עם פסיקות דומות של בית המשפט בעניין זה הן: ת.א. 697/95, ביהמ"ש המחוזי בחיפה, נשיאת

עמדת קריאה - סקירת ספרים חדשים

כתב וערך: שבתאי מגר

זיגמונד פרויד - מכתבים

ערן רולניק - תרגם, האיר וערך. הוצאת מודן, 2019. 355 עמ', כולל ביבליוגרפיה והערות.

הוא מגיב למצבים, מתייחס לאירועים צפויים ולאירועים שהיו, מתאר התכנסויות, התוודויות ושיחות אישיות. הוא מפנה שאלות, מעלה טענות ושוחח הצעות בשטחים שונים והשערות למחקר בשדה המקצועי. במכתביו לבני משפחתו ניכרים כושר התיאור שלו, הצגת פרטים ציורית והגשה מעניינת של חוויותיו. במכתביו אל מרתה בתקופת אירוסיהם אפשר להתרשם מסימנים של חשיבות עצמית, תיאורים עצמיים של עיסוקיו, התנהלותו והישגיו.

המכתבים מעלים את כישרונו ככותב. אפשר להבין מדבריו של ערן רולניק, מתרגם ועורך הספר, שכתובת המכתבים העשירה, הדחוסה יצרה, כנראה, מצב כמו היפנוטי, של שיוט התודעה, שתרגם לתובנות ולהבנות הקשורות לחשיבה האסוציאטיבית ולניסוח האסוציאטיבי המילולי.

את המכתבים מלווים דברי הסבר וביאור של העורך. הם מוסיפים מידע על התקופה, מאירים את הדמויות המתוארות, מפרטים ומסבירים מושגים מקצועיים ומהווים תרומה מרעננת לעיון וללימוד כהפוגה ברצף המכתבים.

מה אתם חושבים על פרויד? איזה אדם היה? במה אופיינה אישיותו? מה לימדה על כך התנהלותו? כיצד התייחסו אליו סובביו? מה אפיין את הליכותו בציבור, ועם קרוביו?

מפגש עם שאלות אלה ועוד רבות הנוגעות לדמותו של מייסד הפסיכואנליזה נמצא בספר הזה, שכולו מכתבים שכתב לממוענים רבים. דרך המכתבים לומדים על יחסיו עם חברים ועמיתים, מקבלים דיווחים על מצב הקליניקה שלו וכמות המטופלים, פוגשים מושגים בראשית התהוותם (כמו התסביך האדיפלי) ומתוודעים למקורות שהשפיעו עליו. נחשפים לנהגיו השונים, התנהלותו, התנהגויות של יום-יום, מחשבות, העדפות והפניית תשומת ליבו לפרטים. פרויד הוא אדם ער, פעיל, סקרן, יוזם ומעורב. פוגשים את ביטחון העצמי בגילוייו ואת היסוסיו לגבי הצגת רעיונותיו בכתובה. נפרשת בפנינו דרכו המתעצבת כמתעד מחונן, כסופר מוכשר, כמדען, רופא, שוחר אומנות וכאיש מקצוע טיפולי וחוקר.

בהיעדר מכתבים מהצד השני, אפשר רק לשער היכן פרויד עונה לשאלות ולהתעניינות בו ובמעשיו, והיכן הוא קולח, מרוכז בעצמו, ומנדב פרטים למכביר.

המטופלת השקטה

אלכס מיכאלידס. תרגום מאנגלית: רחל פן. הוצאת ידיעות ספרים, 2010. 336 עמ'

מרשים להיכרות דרכי טיפול, אילוצים, שיקולים ואינטרסים אישיים ומערכתיים. הזדמנות מעניינת ומיוחדת לפגוש דילמות מקצועיות בשאלות מוסר ואתיקה, הנוגעות, בין היתר, גם לאישיות המטפל, לאירועים בחייו ולהתפתחותו הנפשית, וכיצד מצטיירות ומתגבשות השפעותיהם על החלטותיו ועל נהגיו הטיפוליים.

אנחנו נחשפים לעירוב אישיות המטפל והתנהלותו

סיפור מתח ארוג באומנות, סוחף ומרתק. גיבורו הראשי הוא פסיכולוג שמנסה לפתור תעלומה. מתוקף תפיסת תפקידו ומתוך דחף מניע חזק הוא יוצא להבין ולפצח מה בראשה ובנפשה של אישה מאושפזת המואשמת ברצח בעלה, שמאז האירוע שותקת.

הוא מפעיל אסטרטגיות טיפול כדי לדובבה וכדי לרדת לשורש מניעה. הקשר ביניהם הוא מסע

שבתאי מגר הוא פסיכולוג ייעוצי-תעסוקתי מומחה. בעל קליניקה פרטית. משורר. מנחה קבוצות וסדנאות כתיבה. מלמד באוניברסיטת בר-אילן בתוכנית מ"א לייעוץ ארגוני.

האחרות מתוארות ומאופיינות בקווים פסיכולוגיים ובמבטים מאבחנו. אלה מוסיפים ממד לסיפור ומהווים לקורא כר לימוד של מושגים והבחנות.

עם אישיות המטופלת והתנהגותה המוזרה, ונחשפים עוד לרבדים בנפשם, שבאים לביטוי בתקשורת ביניהם ובהתפתחות הקשר. גם הדמויות

הפרעות אישיות בספרות הישראלית

שגית בלומרוזן-סלע. הוצאת רסלינג, 2017. 283 עמ'

מהותן ואת משמעותן דרך ההיכרות עם הדמויות המופיעות בעשרה סיפורים של סופרים ישראליים. לצד הגדרות מקצועיות זוכים הקוראים לקבל תיאורים חיים של התנהגויות ולהביט אל עולמם הפנימי של הגיבורים והגיבורות, שהם דמויות אנושיות בעלילה בדיונית, וכך לומדים מקרוב ובאופן רגשי את מאפייני ההפרעה כתופעה, את ביטוייה ואת השפעותיה על הדמות.

בכל פרק אזכור ופירוט של הפרעת האישיות בספרות הקלינית. בהמשך מוצגים אפיוני הדמויות כבעלות ההפרעה הנדונה, ומתוארים מוטיבים ואפיונים שבאים לביטוי בסיפור. נקודות המבט האלה יוצרות תמונה פסיכולוגית וספרותית מעניינת ומעניקות תרומה נוספת למבטם של אנשי מקצוע הקוראים.

"הבידיון חותר נגד תוויות של חולי ומדגיש מחדש את האנושיות של בני-אדם". ציטוט שמציבה מחברת הספר בסוף פרק המבוא נושא את רוח הספר, המעניקה לספרות את היכולת לתאר ולהציג דמויות במאפיינים נפשיים מדויקים עם שמירה על מורכבות אישיותם ומבלי להיסחף להגדרות מאבחנות ממסגרות.

אנחנו מתרשמים מאינטואיציות חזקות של סופרים, היודעים לנסח במדויק מאפיינים נפשיים של גיבורי הסיפורים. זאת יכולת נהדרת, שהספר עוזר להכיר בעוצמתה ובסגולותיה ולהעזר בה כהשראה לטיפול ולפעלת כושר אינטואיטיבי דומה אצל אנשי הטיפול; כושר שיוכלו לצרף למאגר הידע ולניסיון האישי המקצועי שברשותם. הספר מציג עשר הפרעות אישיות. הקורא לומד את

מחר אני הולכת

נינה פינטו-אבקסיס. הוצאת כנרת זמורה דביר, 2019. 190 עמ'

פרקי הספר קצרים, מטלטלים, פותחים חלון להביט בהתמודדות אמיצה של אישה במלוא כוחה הרוחני ובמלוא חולשתה. לאנשי המקצוע זו צפייה בדרמה סוערת המתרחשת בזמן משבר, לקראת סוף החיים. היא מוצגת באמינות וחושפת רבדים נפשיים שמציירים קווים לדמות אישה, אדם במאבק הישרדות, בידיעה ובאידיעה על הפרידה האחרונה. זו חוויה מקרוב של מאבק לחיים בתוך מסע אל המוות המתקרב.

הספר מרגש ומעניק השראה. הכתיבה חסכונית, מהודקת ומדויקת. דרך סצנות של חברות, זוגיות, אימהות, פנטזיות ומציאות, פוגשים דמות גיבורה מלאה, עשירה וחיונית, עוברים איתה את הדרך, נחשפים להתמודדויות שלה ומתוודעים לכוחות הנפש שהיא מפעילה.

נינה הולכת אל מותה. היא אמנם אומרת "מחר אני הולכת" ומתכוונת הביתה, אך יודעת שהיא הולכת מכאן. במתח הזה היא כותבת את פרקי הספר שזהו שמו. פרקים קצרים המכילים תיאורי חיים, מאבק במחלה, עליות ומורדות במצבי הרוח, נפש נרגשת, סוערת וחיה בקצה כוחותיה, בין טיפולים, מתאמצת להיות מעורבת ולטפל במה שאפשר.

הספר מכה בעוצמה שאינה נותנת מנוח. הידיעה שהכותבת במצבה מעלה אפיזודות מחייה מרטיטה ומפעמת. אנחנו עדים להתרגשויות שלה, לפחדים עמוקים, להתאהבויות רעיוניות תשוקה; חווים יחד איתה ייסורים ורגעי התעלות, ונסחפים במבוכים של דילמות נפש, חברות ונאמנות בתוך שגרת חיי משפחה ובתוך שגרת מחלה ופחד נורא לקראת הפרידה מהחיים.

המשך מעמוד 61

חברי ועדת האתיקה:
יונת בורנשטיין בר יוסף - יו"ר
שלומית בן-משה, אולגה בס, ד"ר מיכה וייס
רימון לביא, לימור מאירוביץ, ד"ר אורלי קמפף-שרף

במקרים של התלבטות בנושא, כשהפסיכולוג ניצב מול דילמות מקצועיות מורכבות שבהן עליו להכריע ולבחור את דרך ההתנהלות המקצועית שלו, עומדת כתמיד לרשות פסיכולוגים חברי הפ"ה הזכות להתייעץ עם ועדת האתיקה ועם היועץ המשפטי של הפ"ה.

מקורות

1. גורן, א' (תשס"ט). סוגיות בסדר דין אזרחי (מהדורה עשירית).
2. ועדת האתיקה (2009). צו בית המשפט למסור חומר גלם של כלי-אבחון פסיכולוגיים. משולחנה של ועדת האתיקה, פסיכואקטואליה, יולי 2009, עמ' 55.
3. ועדת האתיקה (2015). העברת חומר גלם של מבחנים פסיכולוגיים לבית משפט. משולחנה של ועדת האתיקה, פסיכואקטואליה, אפריל 2015, עמ' 57.
4. משרד הבריאות (2017). קיום מנחים ויישומיים לכתיבת חוות דעת פסיכולוגית של מומחה לבית משפט.
5. הסתדרות הפסיכולוגים בישראל (2017). קוד האתיקה המקצועית של הפסיכולוגים בישראל.
6. עמית, י' (תשס"ח). קבילות, סודיות, חיסיון ואינטרסים. ספר אורי קיטאי, עמ' 247.
7. הפסיכולוגית הארצית (2015). מבחנים פסיכולוגיים - אבחון, שמירה ומסירת מידע. משרד הבריאות, 19 אוקטובר 2015.

נירופסיכואנליזה: חריגה ממסורת או חזרה למקורות?

רשימת המקורות מעמוד 49

מקורות

1. דמסיו, א' (1998). השגיאה של דקארט: רגשות, היגיון והמוח האנושי. תרגום: ד' בנאי. תל אביב: כנרת.
2. לוי, ר' (2009). ילד ייחודי - הזכות והאתגר לטיפול בו. ירושלים: אשלים.
3. מור-אופק, ה' (2017). מי יושב על ספת הטיפול: אדם, ארנב או לטאה? עבודה קוגניטיבית התנהגותית המבוססת על המודל ההיררכי של מערכת העצבים האוטונומית. אתר איט"ה.
4. סאקס, א' (1990). האיש שחשב שאשתו היא כובע. תרגום: אילן רוזנברג. תל אביב: מחברות לספרות.
5. סולמס, מ' וטרנבול, א' (2005). המוח ועולם הנפש. תרגום: מ' אלפון. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
6. Aleksandrovicz, D. (2011). The injured Self: The psychopathology and psychotherapy of developmental deviations. London: Karnac.
7. Aleksandrovicz, D & Aleksandrovicz, A. (2016). Countertransference in perspective: The double-edged sword of the patient/therapist emotional relationship. Sussex Academic Press.
8. Biran, I. & Shahr-Levy, Y. (2018). Patients with motor conversion disorder use early developmental motor patterns. Journal of Bodywork & Movement Therapies. 2018:366-373.
9. Freud, S. (1891). On aphasia. London: Imago.
10. Freud, S. (1950 [1895]). Project for a scientific psychology. S. E., 23: 141.
11. Kandel, E.R. (1999). Biology and the future of psychoanalysis: A new intellectual framework for psychiatry revisited. American Journal of Psychiatry 156:4, April 1999.
12. Kandel, E.R. (2007). In search of memory: The emergence of a new science of mind. New York, NY: Norton.
13. Marron, T.R., Lerner, Y., Berant, E., Kinreich, S., Shapira-Lichter, I., Hendler, T., & Faust, M. (2018). Chain free association, creativity, and the default mode network. Neuropsychologia, 118, 40-58.
14. Panksepp, J. (1998). Affective neuroscience: The foundations of Human and animal emotions. New York, NY: Oxford University Press.
15. Solms, M. (2018). The scientific standing of psychoanalysis. The British Journal of Psychiatry (15), 5-7.
16. Solms, M. & Friston, K. (2018). How and why consciousness arises: Some considerations from physics and physiology. Journal of Consciousness Studies 25(5-6): 202-238(37).
17. Sverdlik, A. (2018). How our emotions and bodies are vital for abstract thought: Perfect mathematics for imperfect minds. New York, NY: Routledge, Taylor & Francis.
18. Tiberg, K. (2014). Confabulating in the transference. Neuropsychoanalysis: An Interdisciplinary Journal for Psychoanalysis and the Neurosciences, 16(1), 57-67.

ניצה אייל לזכר

ליאורה בר-טור

הקוגניטיבי, תוכנית ייחודית שפיתחה לקידום היכולות הקוגניטיביות בהזדקנות. בנוסף פיתחה סדנאות לניהול זמן חיים ונתנה הרצאות על החיים כנהר, הסתגלות למעבר לדיור מוגן ושינויים במחצית השנייה של החיים, ועל זיכרון גם במסגרת תוכניות הפרישה וגם בייעוץ אישי.

בשנים האחרונות כתבה גם ספרי שירה. שני ספרים נוספים סיימה לכתוב לאחרונה, האחד על סודות והשני על אנרגיה נפשית. נושאים שנראה שהעסיקו אותה במיוחד בשנים האחרונות. היא לא זכתה להוציא אותם לאור. הם נותרו מיותמים, ממתנים, וכולנו מקווים שיבקיעו בעתיד.

בנוסף לעיסוקיה הרבים הייתה סבתא אוהבת ומסורה שהקדישה לכל נכד שלה שהגיע לגיל 8 ספר ילדים מקסים מתאים ומיוחד רק לו או לה. כל אלה הם עדות כתובה לפעילותה העשירה והמגוונת. מורשת נפלאה למשפחה, לחברים ולתלמידים ומודרכים.

אך יותר מכול כואבים את לכתה רבים שזכו ליהנות לא רק מהידע ומחוכמתה הרבה, אלא מאישיותה החמה, צניעותה ונדיבותה האנוסופית. אישה קטנה וצנומה. הייתה. צנועה מאוד. אסופה תמיד. כמו שיער ראשה שהיה דרך קבע אסוף בטבעת שיער. אך בתוכה התקיים עולם מלא ועשיר, של מחשבות, של רעיונות אינסוף למאמרים, לספרים, עם תשוקה אמיתית ללמוד, לכתוב. מלאה גם ברגשות מגוונים של אהבה, תשוקה, שמחה וגם של עצב.

מסתפקת במועט, לעצמה הייתה, אך כולה נתינה לאחרים. טובת לב, עם רגישות, ויכולת מופלאה לקרוא את הזולת. מלאת חוכמה. אנשי מקצוע רבים, פסיכולוגים, עובדים סוציאליים, גרונטולוגים, אנשי ניהול בתחום הזיקנה והמשפחה שמרו איתה על קשר ארוך שנים בזכות היכולת המופלאה שלה להקשיב, לקבל, לתמוך ולעודד, בנוסף להענקת הידע. לאחר דבר מותה הוצפה הרשת החברתית והתקשורת שבין הגרונטולוגים, באגודה הישראלית לגרונטולוגיה, באשל, בדורות, בביטוח לאומי, בדיורים המוגנים, במכון הרצג, במכון צמתיים ועוד, באינסוף מילים של עצב וכאב כשרבים מדגישים את אישיותה יוצאת הדופן ותרומתה האישית גם שנים רבות לאחר שסיימו ללמוד ולהיות מודרכים שלה.

ולא נותר לנו אלא להתנחם מעט במה שחיים גורי כתב (נכתב במקור בלשון זכר): "דעי לך שהזמן והאויבים, הרוח והמים, לא ימחקו אותך, את תמשכי, עשויה מאותיות. זה לא מעט, משהו בכל זאת יישאר ממך". המון יישאר ממך ניצה אהובה, בלב, במחשבה, בזיכרון וכמובן גם במילים. הותרת כל כך הרבה אהבה, צידה לימים קשים, אך מעט נחמה לעצב הגדול ולחלל העצום של העדרך.

ניצה אייל, פסיכולוגית, מעמודי התווך של הגרונטולוגים בישראל, כלת פרס מפעל חיים בגרונטולוגיה, הלכה לעולמה לאחר מאבק ממושך במחלה קשה.

ניצה עבדה שנים רבות כחוקרת, מדריכה ומרצה בחוג לפסיכולוגיה ובמכון הרצג לחקר ההזדקנות והזיקנה באוניברסיטת תל אביב. במהלך השנים גידלה, הדריכה, טיפחה והייתה מקור ללמידה ולהשראה לפסיכולוגים ולאנשי מקצוע רבים. היא דאגה שתלמידיה ועמיתיה יתפתחו, יתקדמו, כשקידומם המקצועי והאישי, יותר מאשר קידומה שלה, היה לה מקור לסיפוק עצום. על פי משימות ההתפתחות של אריקסון הייתה ניצה מנטורית מושלמת. היא נתנה בשמחה ובאהבה ייעוץ, הכוונה וידע לכל מי שפנה אליה, כל זאת בנדיבות, בנעימות, בסבלנות, בלתי מובנים לעיתים. בנוסף, ניצה ליוותה נועצים ומטופלים במסירות אין קץ והתנדבה במהלך השנים לאינספור ארגונים, בשמחה וללא ציפייה לכל תמורה.

ניצה הייתה פסיכולוגית בכל רמ"ח איבריה. חוקרת בלתי נלאית, חרוצה, סופרת, משוררת, בעלת ידע עצום, סקרנית, אגרנית של ידע אינסופי, אוגרת מהרוח, לא מהחומר. את הידע הרב וחוכמת החיים הפיצה כל השנים פשוט מתוך אהבת האדם ואהבת הנושאים שהתמחתה בהם. היא הייתה שותפה למחקרים חשובים במכון הרצג באוניברסיטת תל אביב, פרסמה מאמרים רבים, הייתה חברה בוועדות שונות לקידום הזיקנה ובהוצאה לאור של כתבי העת בתחום הזיקנה, עורכת אקדמית ומפתחת תוכניות למידה, ובעיקר הייתה חלוצה בקידום תחום הזיכרון, הזמן והאימון הקוגניטיבי. ניצה כתבה שמונה ספרים חשובים ומרתקים: "מסע אל הזיכרון", "נפלאות הזיכרון ותענועי השיכחה", "הגמד החושב", "חוכמת הזיכרון המעשי" עם יעל רייכנטל, "הזמן האמיתי", "החיים כנהר" על התפתחות פסיכולוגית בטווח החיים, "תמונות פסיכולוגיות" א' ו'ב', ו"אל אמי" על הטיפול באמה החולה. סיפרה "החיים כנהר" משמש כמקור קריאה מרכזי בקורסים על התפתחות לאורך מעגל החיים ואת רזי שימור וחיזוק הזיכרון מתרגלים וימשיכו לתרגל עוד רבים.

ניצה הייתה גם שותפה פעילה בהקמת מכון צמתיים העוסק בייעוץ פסיכולוגי רב-דורי שהוקם במטרה לתרום לקידום רווחתם של הזקנים ותמיכה במשפחותיהם. ניצה תרמה רבות בעיקר בתחום האימון

הסתדרות הפסיכולוגים בישראל משתתפת בצער משפחתה של **ניצה אייל ז"ל** אשר נפטרה באוקטובר 2019,

ובצער משפחתו של **פרופ' אמריטוס שלמה כץ** אשר נפטר באוגוסט 2019. דברים לזכרו כתובים בדבר החטיבה השיקומית עמ' 12.

יהא זכרם ברוך!

ברכות למקבלי תארים

הסתדרות הפסיכולוגים בישראל מברכת את חבריה אשר קיבלו בשנה האחרונה תואר מומחה ותואר מומחה-מדריך ומאחלת להם הצלחה רבה בהמשך דרכם המקצועית!

בהערכה רבה,

יורם שליאר, יו"ר

הסתדרות הפסיכולוגים בישראל

תואר מומחה

בן יצחק שלו טל שרה
בן עמי נועה
בן עמי איילת
בן שמחון ונונו דקלה
בן שמחון מועלם עדנה
בניאל איתי
בר יעל
בר תמוז
בר-לב גלעד עמנואל
בר-כליפה ערן
ברזניץ הילה שמחה
ברט מירב
ברקאי גודמן ליאת
גבע יואב
גלוטמן מאיה
גלין לונצ'יק יעל
גלפי רונה דייזי
ד"ר אלגרבל אילן
ד"ר גרנט עדי
ד"ר זיתון מירב

חטיבה שיקומית

רבקס שרון
רוה ברוש שירלי
רוזנשטיין שינפלד נועה שרה
רענן רוני
שוורץ קולברג ענבל חנה
שור שירה
שחף פרייסקל מעין
שיה גליה
שמיר בעז
שני גליה
שניבאום אבי ארתור

חטיבה התפתחותית

אבידור שרון
אבישר ירושלמי רותם
אבנט ענבל
אבנת בקר לי

מנור תום
מרום אבירם
סגל טלי אסתר
סדן מרקוביץ בל
סובול סיון
סופר אלדד מורן
סיבוני אריס
סירקיס רחל
סלע ירון
סעד מראם
ספורטא נירה נעמי
עזרא רועי
עירשי דביר
פארן נטע
פוקסמן סבסטיאן אנדרס
פורת גלעד
פז נועה
פינקלשטיין טל חני
פישר טל
פלג מינצברג סיון
פלד אור
פלסקוב ורד
פנחס מאיר
פרביאש טלי
פרום שירי
פרי חיים מורן
פרידמן עדי
פרידמן יפית
פרידנזון-חיו שמרית
פרנק מירי
פרץ תומר אפרת
צור שלומית
צורף מתניה שמעון

חטיבה חינוכית

אולמן תמר
אטיאס אסף
אליוב אסנת
אלקלעי כהן שיר
אנגל אילת
ארביב רוני חלפון
אשכנזי חמוטל
בדארנה רולא
בדר רוני
בלטמן רני

חטיבה קלינית

ד"ר שור יונית ג'ואן
דביר ריזנפלד מיכל
דורון איה
דחלה איאיד
דלי פרח רנין
דנון מידן עדי
הופמן גרינברג מורן
הנדל רבקה בת
הנדל ניר
הקשקוביץ גלי מיה
הראל סער
הראל חוטר ישי לילך
ואקנין שטרן אידית
וגמיסטר רחל
וייס איתן
זוילי ענבר
זוסמן נועם
זיו מיכל
זינגר לרה
זיני יהונתן
חלוצי שלמה אברהם
טוחי נרמין
טיבי רחל
טילמן קרן
טל נעם
טרצ'ני דור
יופה טליה
יפין דוד יהודה
יפרח כפיר
ירצקי אמיר
כהן אמונה
כהן תמר
לוטן דן
לוי מעוז רז
ליכטש יעל
לנדאו טהרי הילה
לסק כהן ענת
מאלי יגאל
מגלד ליטל
מוטיל מיכל
מור יאיר
מורן-עמיר אסנת
מירז עידו
מלך בן ברוך איזבל

תואר מומחה מדריך

חטיבה חברתית-תעסוקתית-ארגונית

ארנון לרנר שרית

חטיבה התפתחותית

קוסטה דנה
עוז צבר
גלמן שירלי
אהרונסון בשמת

חטיבה רפואית

מיטניק ענבל

המטופלים שלכם
כבר שם.
תתחברו אליהם.

PTech
מערכת להעברת
אבחונים אונליין

פוליטיו

חברת סייקטק מפתחת ומספקת מזה כ-25 שנה כלי אבחון, טיפול והכשרה לאנשי מקצוע מתחום הטיפול ובריאות הנפש. פסיכולוגים, מרפאים בעיסוק, קלינאי תקשורת, ואנשי מקצוע נוספים מוצאים אצלנו את הכלים שאיתם הם עובדים יום-יום. PTech מאפשרת העברה של אבחוני סייקטק אונליין מכל מקום.
custserv@psychtech.co.il • www.psychtech.co.il • 02-6435360

מרחב לסדנאות כתיבה,
למפגשי קריאה
ולזמנות ספרותיות

יחיא סלח
יחיא סלח

ספרי הדפדוף הפנימי
ספרי הדפדוף הפנימי

ספר הדפדוף הפנימי - טלי אשר

מפגש עם טקסטים מעוררי השראה וכתיבה
בעקבותיהם, הסרת חסמי כתיבה והעשרת
הספריות הפרטיות שלנו.

הקול שלך - יעל טל

סדנת כתיבה בימתית ויצירה אישית דרך
מחזזות הפיוט, הדיבור היומיומי, החלום, השירה
המדוברת (spoken word), הסלנג והשירה.

למידע נוסף: 03-6901200

מקצוע ש"מדבר" להורים

סמינר הקיבוצים ומרכז "מאיה" מזמין אקדמאים, עולים חדשים וגם ותיקים
ללמוד את הקורס: "מנחה הורים ומשפחה במעבר בין-תרבותי".

התכנית מתמקדת בהכשרת מנחי קבוצות הורים-עולים לעבודה עם הורים במעבר
בין-תרבותי, על הגשר שבין "שם" ל"כאן" ועל חיזוק ההורות בעקבות המעבר והשינוי.

לפרטים נוספים והרשמה לראיון:

ד"ר מיכאל קיפניס, ראש המרכז

בטלפון: 054-7820239

בדוא"ל: mkipnis61@gmail.com

להצליח ולהישאר בן אדם

דרך נמיר 149 תל אביב | www.smkb.ac.il